מאמר תחית המתים

MAIMONIDES' TREATISE ON RESURRECTION

(MAQALA FI TEḤIYYAT HA-METIM)

The Original Arabic and Samuel ibn Tibbon's
Hebrew Translation and Glossary

EDITED WITH CRITICAL APPARATUS
NOTES AND INTRODUCTION

BY

JOSHUA FINKEL

NEW YORK
AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH
1939

מאמר תחית המתים

MAIMONIDES' TREATISE ON RESURRECTION

(MAQALA FI TEḤIYYAT HA-METIM)

The Original Arabic and Samuel ibn Tibbon's Hebrew Translation and Glossary

EDITED WITH CRITICAL APPARATUS
NOTES AND INTRODUCTION

BY

JOSHUA FINKEL

NEW YORK
AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH
1939

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA
PRESS OF THE JEWISH PUBLICATION SOCIETY
PHILADELPHIA, PENNA.

To

Dr. Bernard Revel

Scholar and Friend of Scholars

CORRIGENDA

Hebrew Title-page: following second line insert
לרבנו משה בן מימון.

Ibid., l. 3: *for* אבון *read* אבן.

P. 63 (=p. 7 of offprint), note 1, last line: *for* 1892 *read* 1903.

TABLE OF CONTENTS

FOREWORD

For the readers' convenience the present Treatise has been divided into fifty-three paragraphs. Both the Arabic and Hebrew texts are eclectic. The details involved in their editing are discussed at length in Sections 2 and 3 of the Introduction. However, a few editorial remarks of general nature and applicable to both the Arabic original and Hebrew translation should be made at the outset.

The copyists' errors in quoting Biblical passages have been tacitly corrected and the length of the quotations made uniform. I have conformed the *plene* and defective readings to the *textus receptus*, being well aware that neither Maimonides nor Ibn Tibbon (and much less so the copyists) would take pains to preserve Masoretic niceties in unvocalized quotations.

As for the Rabbinic passages, obvious misquotations have been silently emended. When, however, a given citation represents a legitimate reading or can possibly be construed as such, I have called attention to the divergence in the explanatory note. In this connection, I wish to thank Prof. Louis Ginzberg whose expert opinion has guided me in commenting on these variants.

My thanks are also due to Prof. Alexander Marx for much helpful information and for placing the MSS. at my disposal. And last, but not least, I wish to express my obligation to Prof. Ralph Marcus for careful reading of my manuscript and for valuable suggestions on both form and content.

INTRODUCTION

1. The Treatise

The Arabic original of Maimonides' Treatise on Resurrection, entitled מקאלה̈ פי תחיית המתים has up to recent times been known only from two quotations. The first, a fifteen-word sentence, was cited by Munk in 1842 from Tanḥum Yerushalmi's *Murshid*;[1] the second, a lengthy excerpt found in Abraham ben Solomon's commentary on the former prophets, was published by Steinschneider in 1880.[2] In 1906 A. Neubauer in the Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library described a one-page fragment of it. In 1931 and 1933 the Library of the Jewish Theological Seminary of America acquired two Yemenite Mss. of it, and in 1935 it appeared also in the Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the British Museum.[2a] None of the three Mss. is complete in itself, but together they form an entirety.

On the other hand, Samuel ibn Tibbon's Hebrew translation of the Treatise (date unknown) has come down to us in a considerable number of Mss., so numerous indeed that the seven Mss. deemed sufficient for the present edition are only a modest fraction of those extant. Also the quotations from it are more frequently met with.[3] Apparently the longest quotation found its way into a note by Azaria de Rossi, who, however, claims

[1] See *Notice sur Josef ben Iehouda*, Paris, p. 26, n. 1: לו אמכנני אן אנָעל פקה אלשריעה̈ נָמיעה פי פרק אחד למ̈א נָעלתה פי שני פרקים (in §37 of our Treatise, but with (ולו] לו, אמכננא] אמכנני, נגעל] אנָעל, כלה] נָמיעה, ואחד] אחד, נָעלנאה] נָעלתה). The identical quotation, but without נָמיעה, reappeared in Goldziher's *Studien ueber Tanchum Jeruschalmi*, Leipzig, 1870, p. 45, n. 3, and was published for the third time in Bacher's *Aus dem Wörterbuche Tanchum Jeruschalmi's*, 1892, Strassburg, p. 7, text.

[2] HB, Berlin, XX (1880), pp. 64–5.

[2a] See Introduction p. 87 for the description of the Mss.

[3] תורת האדם (רמב"ן), near end of last chapter; ראש אמנה (אברבנאל); near end of eighth chapter; מאור עינים (עזריה מן האדומים), ed. Cassel, Wilna, 1866, p. 93, n. א and p. 134; מגן אבות (שמואל בן צמח דוראן), Livorno, 1785, pp. 92ab and 99b, etc.

that it is a passage culled from Maimonides' Commentary on *Ḥeleq*.[4] The first edition was printed in 1569 in Constantinople, the second in 1629 in Basle.[5] Since then the Treatise has from time to time reappeared in print.[6] It was translated into English by Morais in 1859.[7]

The Treatise may be divided into three parts: the introduction, body and postscript. In the opening, the author discusses briefly the unity of God, Resurrection, and the Future World. To lend strength to his thesis of the ultimate incorporeal state of the individual, he suggests as a parallel the incorporeity of God. And as if to put the case before the reader, he reviews what he said elsewhere concerning this topic, and adds that what has prevented the multitude from grasping his views on the nature of the posthumous existence of the soul is their inability to conceive the reality of the spiritual, which is the reality par excellence (§§1–14).

The events that led to the composition of the Treatise are related by Maimonides in the latter part of the introduction. They may be summarized as follows: After the *Mishneh Torah*, his *magnum opus*, had become known in many lands, it was brought to his attention that one of the pupils of the Academy in Damascus happened to declare openly his disbelief in the resurrection of the body, basing his denial on some statements in our author's code. His colleagues present on the occasion attempted to disprove his assertion by citing Biblical verses and Rabbinic statements to the contrary, but he in turn defended his position by objecting to a literal interpretation of them.

[4] The passage in Naḥmanides (=§י״א and part of §י״ב of our Treatise) is really the longest, but it is more of a paraphrase than a direct quotation. Cassel, not finding the de Rossi passage (=parts of §§כ״ב and כ״א of our Treatise) in *Ḥeleq*, at least ascribes it to Maimonides, but Holzer, who re-quotes the passage on p. 36, n. 149, doubts Maimonides' authorship of it!

[5] See Steinschneider, *Catalogus Libr. Hebr. in Bibl. Bodl.*, vol. 2, cols. 1914–6.

[6] To quote for instance the editions of Fuerth (1651), Hanau (1715), Warsaw (1855), Leipzig (1859), London (1886), etc.

[7] *Jewish Messenger*, Philadelphia, N 11, pp. 82–3; N 12, pp. 90–1; N 13, p. 98; N 14, p. 106, and N 15, p. 114.

Maimonides ignored the incident on the assumption that such a flagrant misunderstanding of his teaching was singular and unlikely to recur. However, in the year 1189, he received a letter from Yemen in which the writer, *inter alia*, also complained of the fact that the denial of resurrection was rife among many of his correligionists, that in support of their heretical view they ascribed an allegorical purport to the Biblical and Rabbinic statements regarding resurrection, and that they further fortified their denial by some passages in the works of Maimonides himself. In view of this the writer requested a Responsum for the clarification of these mooted points. Maimonides complied with the request. He intimated that the gist of his reply was that resurrection of the dead is a basic creed, that Scriptural references to it are in no wise to be allegorized, and that life in the world to come is to supersede the intermediate state of existence after resurrection. Maimonides thought that this explanation would suffice, but in the year 1191 he received letters from Babylonia informing him that an inquirer of Yemen had sought advice on the same problem from Samuel ben Ali,[8] the head of the Bagdad Academy, whereupon the latter composed for the Yemenites an impromptu essay on the subject in which some of Maimonides' eschatological views were sharply assailed. After a while the essay itself reached Maimonides. The latter, in a few general remarks, deprecates his opponent's uncritical use of the many edifying Rabbinic utterances concerning the life beyond, and proves his incompetence and utter confusion in matters philosophical. Here his rejoinder to Samuel virtually ends; it is a refutation of general method rather than specific arguments (§§15–20). Indeed barring one more severe censure of the Bagdadian for having falsely accused him of denying the explicit mention of resurrection in the Bible, he does not again refer to him directly in the remainder of the Treatise.

He then launches into the exposition of his conception of resurrection and the future world, stressing the fact that essentially there is nothing in it which he had not already dis-

[8] ZHB. II (1897) pp. 125–6.

cussed in his Commentary on the Mishnah and in the *Mishneh Torah*, the amplified presentation here being due only to repetition of ideas and expanded phraseology to aid popular understanding. Soon thereafter he almost parenthetically injects the gist of his peculiar and much quoted theory of resurrection, which, expressed in his own words, is as follows: "And so it appears to me from these verses that the individuals, whose souls will return to their bodies, will eat, drink, marry and procreate, and then die after enjoying that very long span of life characteristic of the Messianic era" (§§21–23).

He next proceeds to prove the denuded state of the soul in the world to come on teleological grounds. Since God brings nothing to pass which is unprofitable, and since the earthly conditions, in adaptation to which the various organs have been formed, will not obtain there, it follows that repeated bodily existence is unthinkable in the hereafter. This argument is implied in the Talmudic statement "There will be no eating, drinking, etc. in the world to come."[9] However, if *creatio utilitatis causa* is not contradicted, reincarnation in the intermediate state is possible. Thus the quickening of the dead is not inconsistent with God's design for the present world. In contradistinction to the immortality of the soul, reincarnation is effected by supernatural means. However, the overwhelming subjective interest of humanity in it must not delude us into exaggerating its significance *per se*. It certainly will not bring with itself a cosmic cataclysm, nor will it outmiracle miracles, but it will be a miracle like all others. Its denial, of course, leads inevitably to the denial of all miracles and this in itself is enough to brand one as an unbeliever. Hence, *resurrectio carnis* must be accounted a principle of faith (§§24–27, 43).

He further claims that his offering only one or two instances of clear Scriptural references to resurrection does not in the least prove his reluctance to accept it. Once he admits its unequivocal mention in a single verse, he has as stoutly committed himself on it as one who finds it repeated in numerous verses (§§28–29). Moreover, he just as often discounts literal

[9] Berakot 17a.

interpretation with regard to miracles in general. Would anyone be justified, or has anyone indeed ever accused him on this account of a disinclination to allow them in principle? (§§34, 43). To be sure, it is not the possibility of the phenomena that he denies, but what he opposes is the prevalent tendency among the masses to accept indiscriminately all wondrous stories at their face value, as if the Bible were an anthology of the weird and uncanny, and not a book with a rational world outlook. It must be borne in mind, he says, that the ancients often wrote of natural phenomena in terms defying ordinary experience. The uninitiated, carried away by the glamor of the miraculous, mistook form for content, while the discerning student fathomed the intended matter-of-fact meaning. However, no method of getting at the roots of the Biblical figures of speech is infallible. He received no revelation, nor is there any authorized tradition as to which Biblical statements are narrations of fact and which are hyperboles or metaphors (§§31–32, 28).

Many people, too, he goes on to say, were unduly perturbed by his remark in the *Mishneh Torah* that, among other things, the Messiah should not be expected to resurrect the dead. They thought that this was a flat contradiction to his statement in the Commentary on *Ḥeleq*,[9a] that resurrection is a principle of faith. But if the Messiah is not to bring the dead back to life, it does not follow that neither will God. Indeed He may achieve this at any time, whether before, after or during the lifetime of the Messiah (§30).

Similarly, the fact that in his previous writings he referred but briefly to the doctrine is by no means indicative of a disinclination on his part to avow it. In the first place, brevity is characteristic of his style. And second, there is not really much that one can say on the subject. Unlike immortality of the soul, it is not a philosophical verity to be arrived at by a series of proofs and propositions. It is a typical miracle, the function of which is evident. There is no speculative proof for it. We must believe in it in the way it is foretold in the Bible, and there the matter ends. It goes without saying that the mul-

[9a] Holzer, p. 29, text.

titude would fain see him harp upon the colorful Rabbinic dicta in connection with it, but this procedure would more befit those who are wont to exploit them for their own ends (§§35–37).

In conclusion, the author once more emphasizes that the present Treatise contains nothing that he had not already propounded elsewhere on the subject. Theoretically considered, he thinks it to be a useless piece of work. However, to redeem it from a fate so inglorious, he appends to it two short *novellae* dealing with special questions that he had not touched upon heretofore. In these he attempts to show that II Sam. 14.14, Isa. 38.18–19, Ps. 78.39, 88.11, Job 7.9, 10.21, 14.14 do not, as some suppose, disprove resurrection. These verses have in view the natural course of things. Thus the skepticism of "if a man die, may he live again?" (Job 14.14) is restricted to the same sphere of experience as that of "are we to bring you forth water out of this rock?" (Num. 20.10), i. e. as in the latter phrase so in the former the fact is precluded as a natural event, but not as a miracle (§§37–38, 41).

The latter part of the postscript takes up the question as to why resurrection is not mentioned in the Pentateuch. The Sabaean religion, whose tenets were adopted by the Egyptians, taught that miracles were not of divine origin, but magic and black art wrought by human contrivance. The Hebrews, who lived for a long time among the latter nation, naturally became contaminated with this pernicious doctrine. Thus, in spite of their having witnessed numerous miracles both in Egypt and in the Wilderness, they remained unimpressed by their true cause and nature. Hence, at the end of their forty years' journey in the desert, Moses accosted them saying: "And the Lord hath not given you a heart to know" (Deut. 29,3). Now, if they made so light of the miracles that they saw, how much less credence would they give to a miracle promised to them at the end of humanity's earthly existence? Moreover, the prospect of being rewarded or punished in the not distant future would for that generation perhaps have been the only efficacious deterrent from evil. The Torah therefore omitted the mention of resurrection and chose instead to requite them

for their good or evil deeds during their days on earth. One might pertinently ask why, under such circumstances, an act of resurrection was not demonstrated to them at the time to encourage them to expect it in the happy era? To this there is only one answer. We cannot fathom God's wisdom. A stone might as well have turned into a lion as a staff into a snake, but it happened as it happened, and we know not wherefore or why. His ways are inscrutable (§§39, 44–45, 47, 52).

An exhaustive critical analysis of the Treatise I intend to publish elsewhere.[9b] Omitting here array of proof and involved argumentation, I arrive at the following main conclusions.

Maimonides' theory is that the bodies of the righteous will be resurrected at the beginning of the Messianic era, but, upon its termination, will die again to enjoy everlasting existence in spirit only. Similar theories have been propounded by Abraham bar Ḥiyya[10] and Ibn Ezra.[11] In earlier times kindred views were occasionally expressed by some Rabbis[12] and apocalyptic writers,[13] but they seem gradually to have lost ground and become obsolescent. Since there is no evidence of the accessibility of the earlier apocalyptic sources to mediaeval Jewish authors, it is more likely that some of the Rabbinic statements just alluded to gave rise to the resurrection theories of Maimonides, Ibn Ezra and Abraham bar Ḥiyya.

[9b] To be published in a volume of Essays on Maimonides by various contributors, edited by Prof. Salo W. Baron.

[10] *Megillat ha-Megalleh*, ed. Guttmann.

[11] On Daniel 12.2: ורבים . . . והטעם לפי דעתי שהצדיקים שמתו בגלות יחיו בבוא הגואל כי עליהם כתוב כי כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בלויתן ובזיז ובבהמות וימותו פעם שניה ויחיו בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו השכינה.

[12] That is to say, views pertaining to a clear-cut distinction between the Messianic era and the life beyond and to the temporary duration of the former. Cf., for instance, *Mechilta*, ed. Friedmann, Wien, 1880, 56b: ומניין לדורו של משיח שהן ג' דורות; *Sifre*, ed. Friedmann, Wien, 1864, 134a: זה דורו של משיח שיש בו ג' דורות; ibid., 83a: למען ירבו ימיכם וימי בניכם בעו"הז לימות המשיח כימי השמים על הארץ לעוה"ב; Pseudo-Jonathan on Exod. 17.16: ואמר ארום קיים מימרא דה' בכודסי יקריה דהוא במימריה יגיח קרבא בדבית עמלק וישיצי יתהון לתלתי דריא מדרא דעלמא דין ומדרא דמשיחא ומדרא דעלמא דאתי; cf. also Sanhedrin, 99a.

[13] See II Enoch, IV Ezra, and II Baruch.

Maimonides' paradoxical stand of postulating simultaneously resurrection of the body and disembodied existence in the hereafter called forth justifiable criticism from the readers of his Commentary on the Mishnah and the *Mishneh Torah*. For a long time Maimonides did not earnestly seek to allay the suspicions of his literary opponents. This does not mean that he ignored them but that like the Mohammedan philosophers he thought that as regards eschatology it was best to leave the readers in doubt as to what his personal view really was.[14] However, Samuel ben Ali's attack and the widespread minor protests brought matters to a head. Maimonides now resolved to leave his critics no longer in suspense, but to embark upon a definite line of defense and promulgate his theory that the souls of the righteous upon returning to their bodies at the beginning of the Messianic period will die again to enjoy an eternal blissful state of pure spirituality in the world to come.

On the one hand, Maimonides now aggravated his case. Previously he merely provoked suspicion by his equivocal stand, but now he states his unpopular view in unmistakable terms, in that he proposes a resurrection shorn of its glory and deprived of its raison d'être. On the other hand, his new stand somehow vindicated him as upholding at least a semblance of the time-honored doctrine of resurrection.

Another fact which was probably instrumental in prompting the composition of the Treatise was that the very air of those days was charged with persecution of philosophers, whom Saladin hated with a holy horror.[15] Indeed in the very year Maimonides wrote the treatise, Saladin ordered the execution of the mystic philosopher Suhrawardi.[16] Islam was then fighting the battle of its life against the crusaders; could philosophers think of nothing better than to undermine its foundations? True, Maimonides was not a Muslim, but he was a writer wielding enormous influence and the leader of his community. More-

[14] See, for instance, *Philosophie und Theologie von Averroes*, ed. Mueller, Muenchen, 1859, pp. 118–127.

[15] *Vita et Res Gestae . . . Saladini*, ed. Schultens, Leyden, 1732, p. 7.

[16] Ibn Khallikan, *Wafayat al-A'yan*, vol. 2, Cairo, 1310, p. 263.

over, he was accused of denying a principle of faith which with Islam was even more basic than with Judaism. The charge of heresy therefore might have had repercussions on the Muslim faith, and thus have proved a grave danger to the State.

The year 1189–1190 was ominous for Maimonides in this respect. During that time 'Abd al-Laṭif al-Baghdadi, a friend of Saladin, arrived in Cairo,[17] and, having cursorily examined Maimonides' *Guide*, denounced it as "a pernicious book that undermines the principles of *all* faiths by the very means with which it appears to buttress them."[18] It was imperative therefore for Maimonides to restate his view in such a way as to lessen its vulnerability. And while he could hardly have regarded the Treatise as impervious to the attacks of his correligionists, he might have considered it a defense satisfactory to Muslims and safe from denunciation. For after all the Muslim authorities would not quibble over the secondary aspects of the doctrine. So long as Maimonides admitted it in principle, his subtle modifications of it would matter but little.

But however circumspect Maimonides had to be in shaping his theory, he was, as far as we know, the only philosopher in the Middle Ages who dared to commit himself openly and unequivocally on the incorporeity of the ultimate existence.[19] The view of Ibn Ezra may be technically identical with that of Maimonides, but an absolute affirmation on the part of the former of a pure spiritual existence in the hereafter is significantly lacking. And though Maimonides has blazed the trail, none of the Jewish theologians has subsequently gathered courage to propound the theory independently. They either quote Maimonides in non-committal fashion or else take refuge in his authority. Thus Maimonides' theory may after all be unique.

[17] Ibn Abi Uṣaybi'a, *Tabaqat al-Aṭibba'*, ed. Mueller, vol. 2, Cairo, 1882, p. 205.

[18] Ibid., pp. 205–6.

[19] Neither the *Ikhwan al-Ṣafa*, nor Avicenna nor Averroes are clear on this point. I discuss this subject fully in the forthcoming publication referred to in n. 9b.

2. Literary Problems in Connection with the Manuscripts

In his critical edition of *Eldad ha-Dani* D. H. Mueller avers that in many cases it was possible for him to restore the *Urtext* with mathematical precision.[20] With all due respect to Mueller's careful and ingenious scrutiny of the Mss., one cannot help feeling that Mueller overstated the result of his efforts or else used the term 'mathematical' in a loose sense. The very introductory formula of the present Treatise might well exemplify a case of apparent textual reliability, but is nevertheless far from certain: I have adopted בשם י"י אל עולם in preference to בשם רחמן because other works of Maimonides begin in the same manner,[21] and also because the former superscription is offered by both י and ח, whereas the latter is offered only by ז. These considerations, however, are no infallible criteria of the originality of בשם י"י אל עולם. The superscription might have been chosen by the scribes. Besides there is no need to assume that Maimonides never varied it.

Similarly, to give but a few illustrations out of many, the genuineness of the adopted אקואל (§23) cannot be proved conclusively. The form אקאויל would be just as likely to occur. Linguistically both forms are permissible, and both of them occur in the *Moreh*.[22] Likewise the ground for retaining the ו *copulativum* of ואמר (§נ), because of its presence in the original (פקאל) is balanced by the fact that א ב ג ד ז have אמר, while only ה has ואמר. While it is true that Ibn Tibbon was a literal translator, we must bear in mind that his faithful adherence to the text was not axiomatic. Surely Ibn Tibbon might have omitted the conjunctive when as unimportant as in the present

[20] *Die Recensionen und Versionen des Eldad Had-Dani*, Wien, 1892, p. 3 (*Denkschriften d. Kais. Akad. d. Wiss. in Wien*, Phil.-Hist. Klasse, Band XLI).

[21] See, for instance, the commentary on Seder Ṭohorot, ed. Derenbourg; *Guide*; 'המ, and *Sefer ha-Miṣwot* (Arabic text), ed. Peritz.

[22] As a matter of fact, אקאויל is employed there almost exclusively, but less extensively in the other works of Maimonides. In our Treatise the use of אקואל seems to be the rule.

instance. As a matter of fact, Ibn Tibbon allows himself at times to pass over words or even phrases, which far from being pointless and superfluous, decidedly reënforce the meaning of the context.

Similarly, there is no absolute assurance as to which of the two ubiquitous relative pronouns ש or אשר should be given precedence in a given passage. ש very frequently replaces אשר in post-biblical literature; it should therefore be favored by Ibn Tibbon. But this is at best a generalization and can be of little value in deciding on individual cases. It goes without saying, that cumulative manuscript evidence should incline us to select certain readings in preference to others. It is also a plausible supposition that in the case of a word-for-word translator like Ibn Tibbon, the frequently suppressed Arabic relative pronouns would probably be rendered by the curt ש, while the quinque-literal אלדי, as well as its feminine and plural, by the fuller אשר. These considerations have often guided me in establishing the text, but whether the original reading has in every single instance been recovered by this procedure is a doubtful matter indeed. Of course, the case of ש and אשר is trite and pedantic, but since there are many similar unimportant cases, as for instance those involving the use of synonyms, conjugations, tenses, agreement in gender and number, etc., the problem becomes large enough appreciably to affect the style, if not the meaning of the text. I may therefore say without prejudicing the case that all I could strive for was reasonable accuracy in recovering the original text, and this I hope to have attained in spite of the paucity of the Arabic material.

Precisely because of the limited number of Arabic Mss. and also the fact that they are on the whole pretty reliable, there is little room left to discuss their relative merits. On the other hand, the *editio princeps* and the seven Hebrew Mss. exhibit a number of individual peculiarities as well as partly common characteristics that are both interesting and instructive. Without subjecting them to a detailed analysis the following points may be noted.

Of the Hebrew Mss. א is the most reliable, with ג, מ, and ו following in diminishing degree of accuracy. ב, ד and ה are

much inferior copies. Moreover, the common errors they possess are so numerous and at times so uniformly grotesque as to leave no doubt of their being descendants of a common parent copy. Of the three, ד is the least inaccurate copy, but between ב and ה there is little to choose.

However, the following rather involved point deserves more than passing mention. It is commonly assumed that a variant is not created consciously i. e. the copyist will not as a rule substitute his own word for a word that he believes to be textual or add or delete a word to suit his fancy. A variant is thus the result of casual oversight, habitual carelessness or error due to downright ignorance, but rarely the outcome of an ulterior motive. Of notable exceptions to this rule, there are numerous examples in our Mss. המון החכמים (§כ"ה) = Arab. גֻמהור אלחכמים. גֻמהור, in Arabic, does not necessarily suggest *hoi polloi*. In some instances it may denote "bulk" or "great majority" in a quite neutral sense. On the other hand, the neo-Hebrew המון almost always carries with it a disparaging connotation which renders the above phrase both indecorous and paradoxical. Ibn Tibbon as well as Ḥarizi sacrificed propriety to literalness, while some copyists evidently did not. Thus ב, ד, ה and ו designedly omitted המון.[22a]

בפשוטי דרשות שראוי לאמרם לנשים בבית האבל (§ט). The actual significance of the phrase I discuss in a note. As it stands, the phrase must have shocked the sensibilities of some of the readers. For how in the world would it behoove a supposedly decent burgher to relate idle stories to a motley crowd of women, and of all places in the mourning chamber? To mitigate the evil, ד substitutes באזני and ו—בפני, instead of ל, while ה strikes out הנשים altogether. The scribes of ד and ו might have thought that Ibn Tibbon had unduly eliminated some such buffer word as they have now restored, while the scribe of ה perhaps resolved that no matter what was in the Arabic text it was his pious duty to obviate a possible misunderstanding at any cost.

[22a] However, they did not omit המון in connection with אנשי התורה (§32), for the latter are not the sages of the Talmud, but the inferior class of the המון הרבנים discussed in n. 8 of the text.

Instead of מומנו (§יג), ב and ד have מומו and ן—מומיו. A veritable תקון סופרים! מומנו was deemed an unseemly admission on the part of Maimonides. As a matter of fact Maimonides used עיב which has an incomparably wider range of meaning than the Hebrew מום. Robertson Smith remarks in connection with the multifarious application of עיב that it is an elastic expression of condemnation which comprises every form of offense, from gravest moral turpitude down to a trifling breach of etiquette or a slight error in prosody.[23]

בוזים . . . בעבירות (§מד), the literal translation of ויתהאונוא באלמעאצי, means in Hebrew to "despise transgressions" and thus shun them rather than "think lightly of transgressions" and perpetrate them in consequence. However, the latter meaning is required by the context. To avoid the incongruity, ב, ד, ה, and ן substitute העבירות קלות בעיניהם. Needless to say, Ibn Tibbon was as mindful of clarity of expression as were these copyists, but perhaps with a view to enriching the language, he preferred to conform the Hebrew to the Arabic idiom and then comment upon the innovation in an appended vocabulary. פרש (*passim*) best illustrates this point. In cases where פרש acquires the new meaning of "allegorical interpretation," some Mss. enlarge upon the term *in loco*. Thus א and ג have [אחר]פירוש (§מג) and ך—[באופן אחר]לפרשו (§כב), while Ibn Tibbon devotes a long paragraph to the new meaning of פרש in the glossary affixed to the translation.[24]

ב, ה, and מ substitute הזקינו for בלו גופותיהם (§יא). Evidently they feared the illogicalness of the expression when taken literally, since the living persons are alluded to in the context. The original Arabic expression הרמת אג̇ראמהם denotes "decrepitude of old age," and can have no reference to dead bodies, whereas the Hebrew expression may signify both.

Unfortunately the tampering with the text did not stop with such sporadic corrections. To our great surprise מ and ס were so ambitious as almost to "overhaul" the text, and did so with-

[23] *Lectures and Essays of William Robertson Smith*, ed. Black and Chrystal, London, 1912, p. 516 and p. 523.

[24] Also in his Glossary to the *Moreh*.

out seeing the original and perhaps altogether without a knowledge of Arabic. On the face of it, such an undertaking is as ill-savory as that of "*Othello dos berimte verk fun gresten englishen dramaturg Shakespeare fil ferbessert fun Leibel Druker*." But, regardless of the authenticity of this title page, sometimes quoted in jest, our case would not be quite parallel and not at all so simple. Indeed upon closer examination we shall find that additional factors will have to be accounted for in order to gain a clearer understanding of the motives that prompted such an extensive revision of the Ibn Tibbon text.

The modifications effected by ס may be classified under various headings. I shall herewith exemplify some of the more important varieties of change:

Changes effected by the employment of

(a) Synonyms:

מנינו—סיפרנו (§ז); מיראתנו—מפחדתנו (§ז); המכונה—הקרוי (§יב); שיש בו די—שיספיק (§יד); באתנו—הגיעתנו (§לב); הנפלאות—המופתים (§מו).

(b) Transpositions:

קצתם לקצתם בבית האבל—בבית האבל קצתם לקצתם (§יז); לנו אפשר—איפשר לנו (§לז); ראיה עליו—עליו ראיה (§לז); אמר עליהם—ועליהם אמר (§מז); יותר נכבד—נכבד יותר (§מט).

(c) Expletives:

ובשנותם—ובשנות טעמיהם (§כח); גשמות—גשמות במחשבתם (§כו); מכת—ממין הכת הנקראים צאבה (§מב); ויתחייב—ויתחייב כמו כן (§מד); העירותיך עליו—הודעתיך והעירותיך עליו (§נא); הצאבה (§מד); השלמים—החכמים השלמים (§נג).

(d) Substitute Conjugations:

כיון—נתכוון (§א); ויפרוש—ויתפרש (§טז); וירחק—ויתרחק (§לו); להעלמו—להתעלמו (§לו); אמר—נאמר (§נ).

(e) Substitute Tenses:

ישאלו—שאלו (§טז); יזכור—זכר (§יח); נברח—בורחים (§לד); היותנו מאריכים—שהארכנו (§לה); הורה—מורה (§מה).

(f) Hebrew Idiom:

> —בכלל כתותינו (§א); אמר מבאר זאת הפנה—אמר לבאר זאת הפנה מהיות ההמון אין—שאין מציאות אצל ההמון (§כא); מכלל כתותינו לקטני (§לא); ראוי בזולתנו—ראוי לזולתנו (§כו); מציאות אצלם לכל מעט תבונה—התבונה (§לז).

However, the altered expression is not always felicitous or correct or free from misunderstanding; cf. תשקיף (§כח) for ועל כן ,תסתכל (§לא) for ולזה (in this case = ואת זה), העתידות (§לב) for היעודים and המופת תכלית (§נ"ב), here a mechanical but illogical transposition of התכלית מופת. Cf. also such misconstrued passages as בפנה מבוארת גלויה שאין בה ספק אצל האומה (§ב) for בפנה ולא יוסיף עליו אצלנו שיאמר כי זה מבוארת גלויה באומה אין ספק בה סכלות (§יב) for ולא יוסיף אצלנו שיאמר זה סכלות. In the original, נְהאלֹה, the counterpart of סכלות, is placed at the end; the phrase as a whole is nevertheless syntactically equivalent to ולא יוסיף אצלנו סכלות שיאמר זה, but the Hebrew copyist, unacquainted with the Arabic text and in consequence misled by the awkwardly placed סכלות (a self-imposed stricture of Ibn Tibbon's metaphrase) misinterpreted the passage in the manner indicated.

Undoubtedly most of the other examples of faulty translation are also due to the basic cause just mentioned. Indeed if the copyists had been competent to consult the original, they would not have emended Ibn Tibbon's translation nearly so recklessly. A good case in point is ס's מקהילים ומקבצים (§ב) for מקילים ומקרבים ומקבצים. The choice of מקהילים is evidently inspired by the nearby מקבצים, the intervening ומקרבים having been boldly eliminated to insure smooth parallelism. But had the scribe of ס made use of the original, he would have realized at a glance that the text requires מקילים (partic. of the Hif'il of קלל) and that ומקרבים must not be discarded as a disturbing gloss.

מ, too, is a paraphrase of Ibn Tibbon, and in the main its substitute expressions would fit into the classification outlined for ס. But, on the whole, it is less of a paraphrase than ס. Moreover its paraphrastic features strangely begin only with §לו and as such continue in undulating fashion to the end of the treatise.

Also the paraphrase is decidedly different and independent of ס. To afford the reader a cross-sectional view of the divergent characteristics of מ, ס, and the present edition, I have juxtaposed in appendix A corresponding parts of the three versions to the extent of two paragraphs. And to exemplify at the same time the uneven paraphrasing of מ, I have selected for comparison §§לו and מד. The former diverges considerably from Ibn Tibbon, while the latter deviates from him in a less marked degree. For the reader's convenience the deviations in מ and ס are double-spaced.

The translation of ס is ascribed to Ibn Tibbon. It is difficult to account for the state of mind of a reader or scribe who would have the temerity to introduce so many changes and that, too, anonymously, and, to crown it all, without consulting the Arabic original. But having seen that such unmistakable zeal exists in germ in ב, ג, ד, ה and ו, the phenomenon in ס may perhaps be explained on the ground that the editor, encouraged by the desultory alterations found in the majority of Mss., decided to embark upon a more pretentious scheme of revision.

But how did the less conspicuous revisions justify their existence to begin with? It is obviously beyond the scope of the present inquiry to detect and describe such aberrations in Mss. in general, but, on the whole, this much may roughly be predicated regarding them: It seems that the temptation to emend words or phrases cannot be avoided in the transmission of any text for the preservation of which extraordinary safeguards had not been undertaken. And, indeed, in the case of Ibn Tibbon, this presumption is immeasurably strengthened. In his introduction to the *Moreh*, Ibn Tibbon appeals to the readers as follows: ועתה מפיל אני תחנתי לפני כל מעיין בספר הזה אשר אם ימצא בהעתקה טעות או שגיאה בלשון או בדקדוק המלות או בין לשון זכר או נקבה ובין רבים ליחיד שיתקננה וידינני לכף זכות.

It seems that the copyists have taken undue advantage of this invitation, and that ס has grossly abused it. No doubt Ibn Tibbon meant what he said, but friendly disposition and modesty must have also in a measure prompted his request. Some scribes, however, were not as scrupulous and unassuming as

he was, and as a result, the request produced unfortunate results.

As for the מ paraphrase, though in the superscription it does not bear the translator's name in addition to Maimonides', it is by no means intended to be anonymous, but its accompanying account of authorship and genesis is so obscure, that we are no wiser as to its purport after reading it than before. The introduction to מ, containing this account, is fully reproduced in appendix B.[24a] Since it abounds in rhetorical flourishes and remarks that have no bearing on our investigation, it is reduced herewith to its factual and pertinent components.

The introduction begins with a short panegyric on Maimonides similar to that in the *Taḥkemoni*.[25] Then allegedly Ḥarizi continues as follows: Maimonides had sent his Treatise on Resurrection to (the Jews of) every nation and to every Jewish community, and the one who translated it into Hebrew "obscured its meaning and did not clear the road of stones," so that it had to be translated back into elegant Arabic. Thus "it was emptied from vessel into vessel" until finally re-translated into Hebrew and the new translation dedicated to the Nasi R. Meir ben Sheshet.

Thereupon follow three distichs in which the old translation — presumably Ibn Tibbon's — is spoken of disparagingly and that of Ḥarizi is highly lauded. In the next paragraph the person of the writer changes to that of Yosef ben Yoel, the alleged translator of Ibn Tibbon's version into Arabic, and this is the gist of his statement: I received your letter asking me to translate the late Maimonides' Essay in which he refuted the arguments of the arrogant Talmudists who had dared plagiarize his Treatise on Resurrection, but, unfortunately, I am not in possession of the Essay. Our accomplished versatile, esteemed and loyal friend, Samuel ibn Tibbon, upon receiving a copy of it from Maimonides, contrary to the express wish of the author, did not transmit it to me in the original, but in the translation

[24a] It was published by Steinschneider in the *Israel. Letterbode*, VII, (1882), p. 99.

[25] See Appendix B, n. 41a.

he had made of it. Since, however, this translation, because of the limitations of the Hebrew tongue, was far from lucid, a friend of mine, one of the literati, asked me to retranslate it into Arabic. I did so with the knowledge that my work is imperfect. This translation of mine I am sending to you in the hope that you will improve upon its short-comings. In translating, I have not always adopted fixed equivalents. Thus, depending upon the requirements of the context, I may translate (the Arabic word for) ענין by ענין, כונה, מעמד or דבר, and (the Arabic word for) גוף by גוף or by גשם, גויה, גרם, עצם etc.

The above account provokes a multitude of questions. Without exhausting them all, it may be asked: Did Maimonides really send his treatise to (the Jews of) all nations and to every Jewish community? Did Ḥarizi really write the beginning of the account? If he did, would he quote his *Taḥkemoni* poem, or, conversely, as indeed the case might be, would he transplant the poem into his *diwan*? Are the phrases העמיק הענין ולא סקל המסלה (p. 101) and הריקוה מכלי אל כלי (ibid.) borrowed from ולהעמיקו, ומכלי אל כלי להריקו and כמסקל המסלה — all expressions employed by Ḥarizi in his introduction to the *Moreh*?[25a] If so, were they thus utilized by a skilful forger in order to lend the document an air of verisimilitude? Furthermore, are not מרוב אשר הרחיבה לשון ערב גבוליה צרו צעדי לשון הקדש מהשיג אליה (p. 102), כי ממנה בידינו לא נשאר כי אם מעט מזער (ibid.), אם תהיה לי מעיר לעזור לתקן המעוות הנכלל בכפל מליה וכ' (ibid.), and לקחת פשטי עניני הלשון אשר יעתיק מליה ולכלול אותם שלמים בלשון אשר יעתיק אליה (p. 103) reminiscent of numerous phrases in Judah ibn Tibbon's introduction to *Ḥobot ha-Lebabot*,[26] that of Samuel ibn Tibbon's to the *Moreh*[27] and those of Ḥarizi to *Zera'im*[28] and the *Diwan*?[29] Should not, therefore, this additional array of resemblances further strengthen the supposition

[25a] Ḥarizi's translation of the *Moreh*, Warsaw, 1904, p. 6.

[26] בלשון ערבית . . . כי היא לשון רחבה . . . שלשון עברית אין ממנו נמצא בידינו כי אם מה שמצאנו בספרי המקרא, כי לשון ערבית רחבה. Ed. Stern, Wien, pp. XVII-XVIII.

[27] אם ימצא בהעתקה טעות או שגיאה . . . שיתקננה.

[28] סוד הלשון אשר יעתיק מגבוליה וסוד הלשון אשר הוא מעתיק אליה. Printed at the end of Tractate Berakot, Wilna, 1880, p. 105.

[29] ואמרו כי לשוננו קצרה ומליצתה חסרה. Ed. Kaminka, p. 10.

that our writer sought to fit out his report with the familiar trimmings of translators' introductions so as to cloak the more adroitly the spuriousness of his own? Is a secondary Arabic and a tertiary Hebrew translation of our Treatise probable? What accounts for the abrupt change of writers in the Introduction? If Maimonides sent his treatise to (the Jews of) every nation and to every Jewish community, how is it that Yosef ben Yoel could not find a copy of it? Would Maimonides ask Ibn Tibbon to pass on to Yosef the Treatise he had sent him? Would Ibn Tibbon dare to act contrary to Maimonides' wish? If he did, how would Yosef get wind of it and how would he still call Ibn Tibbon "loyal friend?" Does כי יש עת אפרשנה ענין ועתים כוונה ופעם מעמד ופעם דבר (p. 103) really mean, "Sometimes I render it (by Arabic equivalents to) ענין, sometimes (by equivalents to) כוונה or מעמד or דבר etc." or does the phrase mean, as it naturally should: "Sometimes I render it ענין, sometimes כוונה or מעמד or דבר etc.", whereby the Arabic translator (presumably Yosef) is suddenly transformed into the Hebrew translator (presumably Ḥarizi)? A transformation, though in the reverse direction, (from that of Hebrew into Arabic translator) also occurs in the transition from the first to the second paragraph. Should we therefore conclude that the writer rather than dealing with facts prefers to indulge in fancies, and should his whole account thus be discredited? In the beginning of his introduction Yosef ben Yoel refers to Maimonides as ז״ל and near the end of it, he, or the subsequent translator, speaks of him as יהי רצוי אלהיו וחן וחסד ימציאהו וכצנה רצון יעטרהו (p. 103), which cannot possibly refer to the dead; is ז״ל therefore as incomprehensible here as החכם in אמר החכם ר' יוסף (p. 102)? Are both ז״ל and החכם later insertions? Is יהי רצוי אלהיו וכ' a curious *lapsus calami* or is ז״ל to pertain only to Maimonides' father? The Nasi R. Meir ben Sheshet and the translator Yosef ben Yoel are otherwise unknown personalities. Are we therefore justified in assuming that they are fictitious characters?

Obviously some of these questions most decidedly undermine the veracity of the account, while others at least make matters doubtful. For some perhaps satisfactory answers may be dug up, but I am not going to subject any of these questions to a

minute examination. The questions in their aggregate eloquently testify to the confusion and inconsistencies of the report, and such a general evaluation, I think, is sufficient for our purpose.

We can be even more certain that we are not basing our conclusion upon *prima facie* evidence when examining the translation that follows the report. Indeed if the report is an enigma, the translation is a mystery within it. As heralded in the introduction, we should expect the translation to be that of Ḥarizi, but instead we are confronted with an unalloyed Ibn Tibbon text in the first thirty-five paragraphs, and in the following with an unmistakable paraphrase of it, as described above. But could not Ḥarizi paraphrase Ibn Tibbon? Granted even that the former might have utilized the latter, as indeed he might have done in the *Moreh*, he would certainly not faithfully copy him in the first thirty-five paragraphs and then, for no good reason at all, decide on paraphrazing him in the rest of the paragraphs. Moreover, as we shall see in the sequel, if Ḥarizi be the מ̇ translator, he either committed the same errors in the translation as did Ibn Tibbon or else had no other Arabic Ms. (or faithful reproduction of it) than the one used by the latter, for the scribal errors peculiar to this source Ms. would be identically reflected in מ̇ and in the Ibn Tibbon Mss. Indeed either coincidence would be unlikely. The conclusion, therefore, that Ḥarizi could have had no hand in the translation is inescapable.

But is it possible that originally there did follow after the report the genuine Ḥarizi translation now lost to us, and that the copyist, not finding it in the defective Ms. he had copied, concocted one of his own or substituted one that he thought was Ḥarizi's or might pass as such? To be sure, it is not impossible that a translation was made by Ḥarizi, but the circumstances make the assumption unlikely. It is difficult to imagine how a responsible and reputable translator like Ḥarizi could have undertaken to translate a secondary Arabic text, as mentioned in the report, and thus have produced an even more useless text. Hence if Ḥarizi ever did translate the treatise, it was in all likelihood a direct translation.

What motives could have prompted our *Anonymus* to invent

such an involved account of the translation of the Treatise, it is hard to discover. I am inclined to think that the writer drew inspiration for this theme from the accounts of mishaps and changes of fortune befalling the heroes of fiction. If so, we must say that his introduction is a highly original and fanciful piece of *belles-lettres*.

At this point attention should be drawn to an additional clue corroborating the theory just mentioned. It was stated above in מ's condensed introduction that Yosef ben Yoel received a letter from his correspondent asking him to translate the late Maimonides' Essay in which he refuted the arguments of the arrogant Talmudists who had dared plagiarize his Treatise on Resurrection. Of all the contradictory statements in מ's introduction, this, of course, is the most glaring one. Because of its unique and far-reaching implication, going as it does to the very core of the problem we are analyzing, I have chosen not to include the Essay-Treatise dilemma in the general list of questions, but instead treat it in greater detail here. Now, if the reference here is to an Essay which Maimonides composed subsequent to his Treatise on Resurrection, why is it entitled, in the first paragraph, סוד תחית המתים[30] and thus identified with the Treatise, and why does the Treatise and not the enigmatic Essay follow the introduction? Evidently struck by the arrant nonsense of the passage, Neubauer and Steinschneider thought that it could be safely suppressed. Thus they eliminated the mention of the troublesome Essay in their summaries of מ's introduction.[31] On the other hand, we might perhaps, for argument's sake, place credence in this strange bit of information and thus rid ourselves at one stroke of many of the remaining difficulties. However, even a moment's reflection will suffice to convince us how utterly untenable it would be to assume the existence and loss of this allegedly important Maimonidean Essay together with its three versions, all the more so

[30] The word סוד, used nowhere else as a substitute for מאמר or אגרת, should not invalidate the identification. The Anonymus made a mystery of everything, including the title of the Treatise.

[31] See Steinschneider, *Die Hebraeischen Uebersetzungen des Mittelalters*, 1893, p. 431, and CHB, pp. 886–7.

that a copy of it is claimed to have been dispatched by the author to each town and hamlet inhabited by Jews.

The background for all these assertions in מ seems to be anything but real. We have seen how the writer has twice telescoped his personalities. Now he is also juggling with their works. Bearing all these inconsistencies in mind as well as the basic fact that the pattern of מ's account is that of the familiar ups and downs of a hero's career in fiction, we can do nothing better than maintain that the account is a whimsical *Maqama* in which the changes of fortune of the live protagonists are paralleled by the vicissitudes of the texts and translations of dead-letter manuscripts. In other words, our account is in a way an unfolding and dramatization of the theme הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל, and we are dealing with fiction. Moreover מ, who probably composed this *Maqama* in haste and extempore, could easily have lost the thread of consistency in the long-winded rhetorical periods he employed, and, as a result, the *Maqama* is even more incoherent than might be expected. מ's *Maqama* is thus a sort of composition which, from suggestive analogy to the Historical Romance, I would venture to characterize as a "Scholarly Romance." As in the former, so in the latter, frequent inaccuracies and anachronisms must be expected, but to produce the desired esthetic effect they should be kept within the graceful limits of reasonableness. מ's *Maqama*, in this respect, certainly exceeds the bounds of moderation. But what is in a general sense true of the Italian *Novella* is also true of some Oriental *Maqamas*. Concerning the former, Symonds very aptly remarks that it "was a literary no-man's-land, where the critic exercised a feeble sway, and amateurs or artists did what each found suited to his powers."[32] How far our genre of Romance is also met with in other literatures is a question which would lead us far afield. Our immediate concern is with the original text and the various versions of the treatise, not with those aspects of the מ account which have no positive bearing on them. And so, having up to now mainly discussed מ and ס, we shall here take up a few more

[32] *Renaissance in Italy*, New York, 1935, vol. 2, ch. X, p. 203.

interesting phases of the pure Ibn Tibbon text. His characteristics as a translator being established and well known, and the present treatise exhibiting the same method and style he employs elsewhere, we need not repeat what had already been said on this score. But we must remark briefly on some errors and omissions in the source Ms. he had used, and which were naturally reflected in his translation.

לא דין ולא חלק (§ח) translates לא דין ולא ארתבאט, a phrase which Maimonides quotes from his commentary on *Ḥeleq*. However, in their translations of Maimonides' commentary on *Ḥeleq*, ד renders the phrase ואין תורה ולא הסכמה[33] and Solomon ben Yosef — ואין דת ולא דבקות.[34] These two correctly took דין to be an Arabic word and accordingly translated it as they did (תורה, דת), whereas Ibn Tibbon, probably misled by ליס מן אלדין (§3), where דין indeed is Hebrew, regarded the word as Hebrew also in §8.

Instead of ידבר (§24), "manages," Ibn Tibbon had — or perhaps read — ידכר, "remembers," which definitely is unsuitable in the context, while ידבר fits in with it perfectly. Cf. also *Guide*, vol. 3, p. 475, l. 5, where Munk remarks: "ותדבּרה: quelques mss. ותדכרה."

גוף (§לד) or the secondary עקר (א ב ג מ) translates the Arabic גִזם. Evidently Ibn Tibbon's Ms. read גִזם, "body," which does not make the context intelligible, whereas גְזם, "decision," at once imparts to it the desired meaning.

אתרי א ל מ ט ל ו ב   מ נ א אן נאתי בדלאיל נצ֗רייה֗ נלזם מנהא תחיית המתים ולא שךּ אן א ל מ ט ל ו ב   מ נ א ענד האולי אן נדרש פי תואליפנא אלדרשות אלתי גֹאת פי הדֹא אלמעני ותלך אלהגדות והדֹא לאיק בגירנא וכ' (§37). Because of the homoeoteleuton אלמטלוב מנא, the phrase אן נאתי . . . אלמטלוב מנא was either overlooked by Ibn Tibbon or by the copyist of his Arabic Ms. But the omission here is serious. With the missing words translated into Tibbonic Hebrew and enclosed in brackets, the full passage would be as follows: התחשוב שהמבוקש ממנו [שנבוא בראיות עיוניות נחייב מהם תחיית המתים ואין ספק שהמבוקש ממנו] אצל אלו שאדרוש בחיבורי הדרשות אשר באו בזה הענין וההגדות ההם וזה יותר ראוי בזולתנו וכ'. I. e. Maimonides denies that his opponents want him to prove Resurrection

[33] F 6^b.

[34] Holzer, p. 16.

on speculative grounds; on the contrary, what they wish is that he recount with relish the stories touching Resurrection in Haggadic literature, and such procedure — he scornfully adds — befits others more than himself. However, by eliminating the bracketed phrase, we obtain the reverse meaning, to wit: Maimonides' opponents do not expect him to recount Rabbinic stories concerning Resurrection, and this obviously would be a statement contrary to fact. Moreover, the text so curtailed can have no logical connection with Maimonides' remark, that indulging in homiletical disquisitions is their business rather than his. Indeed if this be a method of inquiry they approve of, why deny it to Maimonides?

Undoubtedly the passage must have appeared as incongruous to Ibn Tibbon as to us, but he had to make the best of it and translate it as it stood. Perhaps he questioned Maimonides on this passage, as he did on some passages in the *Moreh*, but we have no record of a correspondence to this effect. And, by the way, it should be noted in this connection that the copyists who so often were eager to improve upon Ibn Tibbon were entirely unperturbed by this utterly impossible passage. They have hardly altered a single word of it. Only מ, with no intention, of course, of restoring the meaning, has introduced in it slight changes, but in such a mechanical manner as to reproduce the unintelligibility. All this is a sad commentary on the way the copyists succeeded in "clarifying" the text.

To overcome the difficulty, Morais translates the passage as follows: "How then could it be expected that we should have discussed at large? Are we to devote our time to commenting on the legends and tales, which were written about the looked-for event? It may suit others to do so, but not ourselves who have invariably avoided launching into polemics."[35] Morais' translation, as a whole, is a very free one, to put it mildly, and it is evident that in the present case he placed a subjective interpretation upon the text. Indeed it is surprising that no other scholar has tried to emend this obscure passage in our Treatise or at least call attention to it.

[35] *Jewish Messenger* (cited in n. 7), p. 98.

3. Description of the Manuscripts

A. Arabic Mss.

1) Ms., designated ז, is Add. 27542 of Part IV of CBM. The Ms. is mentioned on p. 52 and principally described on pp. 152–3, as a part of a miscellany of "Fols. 200, 15th century, Yemenite hand, 4°." The extent of our treatise is erroneously indicated as from f. 126a to 143a; it should be ff. 126b–142a (pp. 32), with 23–24 lines to the page.

Our treatise is not complete. It will be seen, from the Chart of the Arabic Mss. in Appendix C, that it contains only §§1–43 and part of §44 ending with כלהם פי דׄלך. Curiously enough §§27–9, 32, 34, 36–7, 39 and 40 do not run in proper sequence but are cut up and distributed erratically in the manner indicated in col. IV of the chart (p. 103). And what is even more curious is the fact that no part of the above paragraphs was lost in the process. Furthermore, to make confusion worse confounded, the copyist has wedged in an unmarked and unbroken excerpt from the Arabic text of Maimonides' *Iggeret Teman* between לשטרות וצלנא כתאב (p. 11 of the Ms., middle of l. 4) of §16 of our treatise and מן בלאד אלימן (p. 13, middle of l. 10) of the same paragraph. This three-page excerpt beginning with קראן סבאעי and ending with אחד חדׄאקנא corresponds to the Hebrew counterpart beginning with קבוץ שביעי (*Qobeṣ*, II, 5d, end of l. 6) and ending with אחד מן המחודדים (ibid., 6a, end of l. 12).

How this tangle ever came about is difficult to say. Probably the scribes' prototype in part consisted of strips of leaves of a Ms. that had been cut up widthwise by a vandal child. Luckily all the strips were preserved, but the copyist was not equal to the task of arranging them in the proper order.

2) Ms., designated ח, (ff. 203, 18.8x13.5 cm., with 20–25 lines to the page) is a Judaeo-Arabic miscellany of Yemenite provenance. Our treatise consists of 32 pages and extends from f. 81b to f. 97a. The hand is a cross between Yemenite and Rabbinic and probably belongs to the 15th century. The Ms. was acquired by the Library of the Jewish Theological Seminary in

1933 through the bequest of Abraham Erlanger. Our treatise is not complete. §34 extends only to אלאמור אלטביעייה̈ (p. 19 of the Ms., end of last line). §§35–6 are entirely missing and of §37 only the last seven words are preserved (p. 22, first line). As if to compensate for this deficiency, a few minor portions are duplicated. Thus lines 1–6 on p. 20 of the Ms. repeat part of §5 (from אן תסמיהם to the end of the §), lines 7–15 repeat §6 and lines 16–25 duplicate the part of §7 ending with הי אלתי ביינאהא. Lines 1–10 on p. 21 give again part of §27 beginning with ונחן מתבריין down to the end of the paragraph, and finally lines 11–16 on that page duplicate the part of §28 ending with ולא חאגה̈ בנא. The rest of the page consists of twelve scribbled lines of Judaeo-Arabic that stand in no relation whatever to our treatise.

The above derangements are patently not as extensive as in ז. However, they are more difficult to explain, especially when the duplicates do no show independent readings and thus are not fragments of a Ms. other than ח. This strange procedure on the part of the copyist is puzzling indeed.

3) Ms. designated ט (24.2x17.8 cm., with 27–35 lines to the page) is written in a Yemenite hand and was acquired by the Library of the Jewish Theological Seminary in 1931 through the munificence of the late Mrs. Linda R. Miller. Judging from script and paper, it belongs to the 15th century. Our treatise consists of eight pages (ff. 3a–6b) and is preceded by a Judaeo-Arabic fragment of a treatise on resurrection (ff. 1a–3a) which quotes Maimonides (f. 2b). This fragment preserves neither the title nor the name of the author.

Our treatise is not complete. §§6–11, 30–35, 43–53 are entirely missing and 5, 12, 29, 36 and 42 are only partly preserved. §5 extends to מע סאיר; of §12 only the last thirteen words remain; §29 extends to ללגסד ולא; §36 is preserved only from אד̇ אלאסתדלאל and §42 extends only to אד̇י וקע בה.

4) Ms., designated י, is Ms. 2836[b] on p. 227 of vol. II of the Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library. It is a one-page fragment (f. 19b) extending to לאעלאמנא of §1 and is written in Spanish Rabbinic hand.

5) The Abraham ben Solomon excerpts in the Library of the JTS[35a] (ff. 80a–81a) and in the HB (pp. 64–5) are designated in Appendix C as כ and ל, respectively. The excerpts consist of part of §49 beginning with אן אלמעגִזאת and of the entire §§50–51. Because of their quotational character, I have not incorporated them in the critical apparatus, but cite them here separately:

(p. לד) l. 14 אלארץ̇] אלשמס ל. l. 14 (בעדת קרח) כ ל. l. 15 אלממכנה̈]
אלממתכנה ל. l. 16 (מגִי) כ. l. 17 (אלאוקאת ופי בעץ̇) כ ל. l. 18 ומתֿל]
מתֿל כ ל. (p. לה) l. 2 אלגזיר] אלגייד כ ל. l. 4 וקועהא] וקועה כ ל.

(p. לה) l. 7 תֿלאתֿה̈] תֿלאתֿ כ. l. 8 פי] מן כ ל. l. 13 (ופי אלברד קאל
אשר לא היה כמוה ואחריו לא יהיה כן) כ ל. l. 16 משכֿץ] אלשכֿץ כ ל.
l. 17 (אליה) כ ל. l. 19 כאנת] כאן ל. l. 19 מעגִזה̈ [וקד כאן יקאל אן
דֿלך אתפאק] כ.

(p. לו) l. 5 פאעלם] פלתעלם כ ל. l. 5 (אלמעגִז פ) ל. l. 7 לו] אן
כ ל. l. 7 לתטרק] תטרק כ ל. l. 7 אלאתֿ̈האם] אתהאם כ ל.
l. 8 (כאן) ל. l. 9 (כמאל) כ ל. l. 12 (אגִל) כ ל. l. 13 (עליה) כ ל.

For the reader's convenience, I presented in eight columns on pp. 103–5 a cross-sectional view of the distribution of the contents in the Arabic Mss. Paragraphs are enumerated in the first column and pages of the Mss. in the other columns. Dח stands for the duplicate passages found in ח. An asterisk beside a page number indicates that the paragraph in horizontal line with it is only partly preserved in the respective Ms. A blank space signifies that the paragraph placed parallel to it is missing. *I. T.* refers to the intruding *Iggeret Teman* in ז.

Fortunately, in spite of the incompleteness of the individual Mss., the totality of the text is secured by their combination. For some passages the parallels are numerous, and for some not even a single parallel exists. Thus, in addition to other advantages, the chart will enable the reader to obtain a panor-

[35a] For bibliographical references to this Ms., see Boaz Cohen, RÉJ, C *bis*, (1936), p. 52, n. 3.

amic view of both the uniqueness and the extent of overlapping of the paragraphs.

We need not dwell on Maimonides' style and the extent of his adherence to the rules of classical Arabic. Friedlaender[36], Yellin[37] and various editors of individual treatises of Maimonides[38] have discussed the subject at great length. However, a few remarks should be added on the orthography of the Mss.

Common characteristics of ז, ח and ט: The diacritical points are missing only in sporadic instances. غ =ג and ج =ג̇. The *tashdid* when placed over a consonant =≃. There are no vowels indicated except occasional *ḍammas* =ـُ. ة frequently lacks the ¨ (=ה), but is just as often represented by ה'. Occasionally, however, ט does employ the two dots. צ̇ is used uniformly for ض and ظ. Some ā endings are inconsistent. Thus הד̇א, הד̇י; אעתרי, אעתרא; אנ̃מא, אנ̃מי; תבקי, תבקא; כמא, כמי; אד̇א, אד̇י; etc. etc. are used *promiscue*. This is especially true of ז and ט. Moreover, ח sometimes employs ت instead of ة. Thus, for instance, we meet with גהת instead of גה̈ה and קל̃ת instead of קל̃ה̈, as if גהת and קל̃ת were verbs and not nouns. ח features the retention of *hamzat al-waṣl* between the preposition and the article. Thus we have לאלתאליף, לאלגמהור and לאלמאד̃ה instead of ללתאליף, ללגמהור and ללמאד̃ה.

While it is true that Maimonides' autograph material is rather extensive[39] and that on the basis of it the restoration of the original spelling could be attempted with reasonable success, I have refrained from embarking upon this task in the present Treatise. Perhaps in a future edition of Maimonides I shall

[36] *Arabisch-Deutsches Lexicon zum Sprachgebrauch des Maimonides*, Frankfurt a/M, 1902.

[37] *Tarbiz*, I (1929–30), N 3, pp. 93–106.

[38] For a complete list (up to 1933) of the publications of parts of Maimonides' commentary on the Mishnah, see Ya'ri's article in *Qiryat Sefer*, IX (1932–3), pp. 101–9 and pp. 228–35.

[39] See, for instance, CHB, vol. I, p. 86, NN 393, 404. Mr. M. Lutzki of the Bodleian Library informs me that a twenty-page fragment of the *Mishneh Torah* (הלכות שכירות) in Maimonides' own handwriting is also found in the Bodleian. It came from the Genizah.

give the problem the thorough consideration it deserves. In the meantime I have kept as close to the prevailing classical spelling as is practicable under the circumstances.

B. Hebrew Mss.

1) Ms., designated א, (ff. 171, 19.5x14 cm., with 28–31 lines to the page is a miscellany of German provenance. It is N821 of the Enelow Memorial Collection acquired by the Library of the Jewish Theological Seminary through the munificence of the late Mrs. Linda R. Miller. Our treatise, consisting of twenty pages (ff. 128a–137b), is written in a German hand, script and paper indicating that it belongs to the 15th century. It is immediately followed by Samuel Ibn Tibbon's glossary of some of the difficult terms he used in translating the treatise. This four-page opusculum extends from f. 137b to f. 139a. See also Marx, 'A New Collection of Mss.,' *Proceedings of the American Academy for Jewish Research*, vol. IV, 1933, p. 156.

2) Ms., designated ב, is Add. 27179, described on p. 152, col. II of Part IV of the Catalogue of Hebrew Manuscripts in the British Museum. It is part of a miscellany of eighty ff, our nineteen-page treatise extending from f. 26a to f. 35a. The scribe Moses (no further name given) copied the Ms. in A. M. (5) 101 = A. D. 1341. The measurements of the photostats are 18.5x12.5 cm., with 30 lines to the page.

3) Ms., designated ג, is Add. 26976 described on p. 151, Col. I of Part IV, of the CBM as a collectaneous volume of fols. 172, 16th century, Italian hand, small 4°. Our twenty-page treatise extends from f. 9a to f. 18b. It is followed by Samuel ibn Tibbon's glossary of some of the difficult terms in our treatise (ff. 19a–21a), not in the *Moreh*, as erroneously indicated in the Catalogue. Luckily the photographer joined the photostat of f. 19a to those of our treatise, and this page proved identical with the corresponding part of the opusculum in א, and like it, bears the title: ביאור קצת מלות להר״ש ן׳ תבון באו בהעתקותיו. However, the superscription is more difficult to read. Because of

war conditions, I could not procure in time for print the photostats of 19b–21a. The measurements of the photostats are 18x12.4 cm., with twenty-nine lines to the page.

4) Ms., designated ד, (ff. 25, 21.1x15.8 cm., with 28–36 lines to the page) is found in the Library of the Jewish Theological Seminary. It is written in an Italian hand and its date is probably the 17th century. Our treatise consists of nineteen pages (ff. 12a–21a). It is preceded by the Hebrew translation of Maimonides' Commentary on *Ḥeleq*, and is followed by Abraham Ibn Ezra's ערוגת המזמה ופרדס החכמה.

5) Ms., designated ך, (20.1x14.2 cm., with 26–31 lines to the page) is found in the Library of the Jewish Theological Seminary. It is written in an Oriental hand, script and paper indicating that it belongs to the 16th century. The Ms. consisting of nineteen pages is bound together with Yehuda ben Zabara's מכתב התחיה. The Ms. is not complete. The last four words of §10 are missing. §§11–12 are entirely missing, and of §13 only the part beginning with השכליות והמופתים is preserved.

6) Ms., designated מ, is N2496.3 described on pp. 886–7 of the CHB. It is written in a Spanish Rabbinic hand and probably belongs to the 14th century. The introduction is found on ff. 124b–125b, and the treatise proper on ff. 125b–135a (pp. 20). The measurements of the photostats are 17.2x12.7 cm., with 23–28 lines to the page. Only up to §36 did I incorporate the variants of מ in the critical apparatus. Beyond that מ becomes a paraphrase, and as such the significance of its variants is radically altered.

7) Ms., designated ס, is 904, IV (Add. 14763), described on p. 208 of Part III of CBM as part of a miscellany extending from f. 143b to 148a (10 pp.). Its measurements are 11⅛x8 inch. with 2 cols. and 40 lines to the page. At the end is the following subscription: נשלם המאמר בשנת אֹתֹקֹבֹ לשטרות והעתקתיו אני שלמה בשנת ה'ל'ג' ליצירה בשיני בשישי לעשירי תהלה ליוצרי מבטן לעבד לו. The first date, A. Contr. 1502 = 1191 A. D. The second, which is that of copying, falls on the second day of the week, the sixth day of the tenth month of A. M. 5033 = 1273 A. D. As in the case of מ, I have thought it best here too to suppress the variants.

4. Explanatory Notes

(1) דפע=לדחות. רפע might also have been used; cf. רפע אלתֻגסים, *Guide*, I, p. 30a, =סלוק ההגשמה, *Moreh*, I, ch. 27; ורפע אלשבהיה, *Guide*, I, p. 42a =והסרת הדמוי, *Moreh*, I, ch. 35. However, with אלאשכאלאת, דפע would be more likely to occur; cf. דאפעה לכל אשכאל and דאפעה לאכתׄר אלמשכלאת, *Guide*, I, 3b =דוחה לכל ספק and דוחה לרוב הספקות, *Moreh*, I, Introduction.

(2) See, for instance, St. Augustin, *De Fide et Symbolo*, ch. IX.

(2a) Cf. وتعالى عمّا يصفون (Koran, Sura 6, 100), تعالى عمّا يشكون (Sura 16 and *passim*), and وتعالى عمّا يقولون (Sura 17, 45). ז's ען מא is therefore very unlikely.

(3) מלّה=אומה. Behrens (*Moses ben Maimuni's Mischnah-Commentar zum Tractat Megillah*, Breslau, 1901) has the best note on this point. After quoting Chwolson on the translation, he goes on to say: "Der Bedeutungsuebergang dürfte der sein, dass fuer den juedischen Schriftsteller, indem er von dem eigenen Vorstellungskreise ausgeht, Religion und Volk untrennbare Begriffe sind. Munk, *Guide*, I, p. 340, Anm. 2: le mot מלّה . . . désigne surtout une grande communauté religieuse. Vgl. Peritz, *Das Buch der Gebote*, arab. Abteilung, p. 2, wo מלّה mit דת wiedergegeben wird, deutsche Abteilung, p. 5, Anm. 1" (p. 13, n. 36).

(4) For תגֻרדנא=נחלצנו, see Ibn Tibbon's Glossary (p. מ).

(5) In Sanhedrin 106b הקב"ה לבא בעי, but Rashi *ad locum* and Baḥya ibn Paquda in his Introduction to *Ḥobot ha-Lebabot* (ed. Yahuda, p. 10, text) have: רחמנא לבא בעי. Cf. דקדוקי סופרים on Berakot 20a, n. 80 where רחמנא is well attested.

(5a) ישכّון=מזקינים; consequently Ibn Tibbon read ישיכון. ח ז and ט, however, have ישכון (which should =מסופקים), the first two Mss. even setting a *tashdid* over the כ. Evidently Maimonides, relying on the proximity of הל אללה גֻסם . . . גֻסם (§3, ll. 7–8), suppressed the object of ישכّון and thus thought that the diffuse phrase might well be recalled in the succeeding paragraph. However, the position of ישךّ (§3) is not near enough to suggest the connection, hence Ibn Tibbon's recourse to emending the

text. The emendation, though clever, is entirely unnecessary in view of the adduced facts.

(6) שגעונות הנשים הזקנות=כֿראפאת אלעגָאיז. Cf. وخرافات العجائز (*Hayy ben Yagdhan*, ed. Gauthier, Alger, 1900, p. 11, text and "contes de vielles femmes" (ibid. transl., p. 11). The phrase really means the "senseless prattle of doting old women."

(7) I, Introduction and I, ch. 71.

(8) רבאני here answers to the second signification ascribed to it by Palquera in the מורה המורה, ed. Lib, Pressburg, 1837, p. 148: וענין רבאני בערבי החכם היודע חכמת האלקות . . . ואין מזה הענין מה שאמר שהעתקתו סכל מהמון הרבנים, (*Guide*, I 5b) למטה גָאהל מן גֻמהור אלרבאנין כי זה ענין אחר, יורה על מי שלא התעסק אלא בתלמוד תורה בלבד.

(8a) See Dozy, vol. II, p. 325: *disposition*, *aptitude*, *talent*.

(8b) A Hebrew phrase of eight words in an Arabic text may be justly assumed to be a quotation. The phrase, however, does not seem to be a direct quotation. By contrast, it is reminiscent of אם ראית תלמיד חכם שתלמודו קהה עליו כברזל על משנתו שאינה סדורה בפיו (Ta'anit 7b–8a). Maimònides quotes this passage in Seder Ṭohorot III, ed. Derenbourg, Berlin, 1889, p. 90.

(8c) עראיא is a curious plural. Cf. Holzer, p. 3: כיף יקומון היאך יקומו המתים ערומים או לבושים=אלאמואת עראה̈ או מכסיין. In addition to עראה̈ in the text Holzer offers the variants עראיא A, עראייה̈ B, and עראיה̈ P.

(8d) See Introduction p. 85.

(8e) In Berakot 17a: העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה וכ'. Holzer, p. 13, has העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא רחיצה ולא סיכה ולא תשמיש וכ'. In our treatise (§9): אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משגל and in §25 and in *Hilkot Teshuba*, ch. 8, 2, אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש. It seems therefore that Maimonides did not intend to quote the Talmud exactly in any of the above examples. In the *Rasa'il* (ed. Brill, Paris, 1871, p. 108) Maimonides is criticized for his unauthorized insertion of תשמיש in the quotation.

(9) Cf. *Moreh*, II, ch. 14: וזהו הענין אשר ישבחהו ארסטו תמיד ויאמר הטבע חכם ולא יעשה דבר לבטלה. For references to Aristotle, see *Guide*, II, p. 119, n. 4, translation. Cf. Shabbat 77b: כל מה

שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה. However, this doctrine was not shared by all Rabbis. Cf. 'Aboda Zara 4, 7: אילו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין, היה מבטלו, which implies that not everything in existence is endowed with utility. Cf. also Yerushalmi, Berakot ch. 9, 13c, Krotoshin ed.: אליהו ז"ל שאל לרבי נהוריי מפני מה ברא הב"ה שקצים ורמשים בעולמו. אמר לו לצורך נבראו בשעה שהבריות חוטאין הוא מביט בהן ואומר מה אלו שאין בהן צורך הרי אני מקיימן. אלו שיש מהן צורך לא כל שכן. Here צורך is used in its primary sense and also in its extended meaning, akin to כבוד in כל מה שברא הקב"ה בעולמו לכבודו בראו (Abot, end of ch. VI). In the Introd. to the Mishnah, Maimonides quotes the doctrine in the name of the קדמונים (Hamburger, p. 50). See also, Ginzberg, *Legends*, vol. V, p. 60, n. 191.

(10) הפנינים האלו=גׄואהרנא הדׄה. Cf. Ibn Gabirol's *Improvement of the Moral Qualities*, ed. Wise, New York, 1902, p. 1, text: ذو نفس ناطقة جوهرية, the Hebrew equivalent of which is: בעל נפש מדברת פינייה (גורן נכון, Lunerville, 1807, p. 3a). جوهرية is translated פיניה, because جوهر (the modified Persian گوهر) means besides "substance" or "essence" also "pearl" or "jewel."

(11) שראוי לאמרם לנשים=אלתי תליק אן תצדר עלי אלנסא בבית האבל. Cf. (§17) = כמא ידרשונהא אלנסוה בעצׄהן עלי בעץׄ בבית האבל = כמו שידרשום הנשים קצתם לקצתם בבית האבל. The second phrase throws light on the first. In §9, as in §17, the idle talk in the mourner's house is indulged in by women only. For the custom see Pierotti, *Customs and Traditions of Palestine*, transl. by Bonney, Cambridge, 1864, p. 244: "On the following day visitors come from friendly villages to condole with the bereaved family . . . Great expense is thus caused, especially by the number of women who avail themselves of the opportunity for gossip . . ." For the amusing emendations of the phrase in §9 by the copyists, see Introduction p. 74.

(12) Cf. *Moreh*, I, ch. 26: כי לא ישיגו ההמון בתחילת המחשבה מציאות כי אם לגשם בלבד ומה שאינו גשם או נמצא בגשם אינו נמצא אצלם.

(12a) ולא יוסיף אצלנו סכלות כל מי שיאמר זה=ולא יוסיף אצלנו כל מי שיאמר זה סכלות. Cf. Introduction p. 77.

(13) ZHB, II, (1897) p. 125 et seq.

(14) Ibid.

(15) See note 11.

(16) See Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, vol. 1, p. 456.

(17) The author of *al-Mu'tabir* is the Jewish renegade Hibat Allah ibn Malkan (circa 1160–70). See Steinschneider, *Al-Farabi*, St. Petersburg, 1869, p. 10, and *Arabische Litteratur*, pp. 182–6.

(18) Cf. מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפרבי (In חמדה גנוזה, ed. Edelmann, Koenigsberg, 1856) p. 47b: כי התנועה לחי אמנם היא לבקש המזון בהיותו נעתק ממקום אל מקום ובריחתו ממה שיזיקנו. Cf. *Moreh*, I, ch. 46 and ch. 72.

(19) לידבר = ליזכר! See Introduction p. 85 for the discrepancy.

(20) See note 8e.

(21) For the parallel drawn between idols and useless creations, cf. Cicero's, *De Natura Deorum*, book I, ch. 33.

(22) אכר is plural of أُكْرَة, "ball."

(23) See note 12.

(24) חושד כשרים (in Arab. text) = חושד בכשרים (in Hebr. transl.). Cf. Maimonides' Commentary on Abot, ed. Baneth, Berlin, 1905, p. 6, text: כל החושד כשרים לוקה בגופו (Yoma 19b).

(24a) תזתאד (§28) and יזתאד (§29) dialectically for תזדאד and יזדאד.

(25) חית מא = ואם. It is difficult to account for the peculiar translation.

(26) Ibn Ezra *ad locum*: דרך משל מהשלום שיהיה בימיו. Qimḥi *ad locum*: ויש מפרשים כי כל זה משל . . . ואמר כי בימות המשיח יהיה שלום בארץ ולא ירעו איש את חברו, ולא יתכן זה הפירוש לפי שאמר ולא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי ובימות המשיח בכל העולם יהיה שלום . . . אלא הבטיח את ישראל שהחיות הרעות לא יזיקו בכל ארץ ישראל.

(27) Ibn Bal'am, however, does not comment on the passage in his commentary on Isaiah (see *Gloses d'Abou Zakariya Yahia ben Bilam sur Isaïe*, ed. Derenbourg, Paris, 1892, pp. 49–50).

(28) Cf. *Moreh*, II, ch. 22: שני קצוות הסותר and II, ch. 23: שני קצוות הסותר. ב's emendation of שני into שתי and ד ה ו emendation of סותר into סותרים are gratuitous. In the Bible, קצוות is more used with שני than with שתי; and as for סותר, it is not sup-

posed to be an adjective modifying קצוות, but is its *nomen rectum.*

(29) *History of Animals*, book IX, ch. 2.

(29a) גוזמא=אגיא. See Friedlaender, *Arabisch-Deutsches Lexicon zum Sprachgebrauch des Maimonides*, Frankfurt a/M, 1902, pp. 83–4.

(30) גוף=גִזם. On the discrepancy see Introduction p. 80.

(31) במהרה is definitely a Hebrew word. Cf. Behrens, *Mose ben Maimuni's Mischnah-Commentar zum Tractat Megillah*, Breslau, 1901, p. 2, text: עד שיבוא משיח=אלי אן יגִי אלמשיח במהרה במהרה.

(31a) 'Aboda Zara 54b has עולם כמנהגו נוהג once and עולם כמנהגו נוהג והולך twice. The Munich Ms. (vol. II, f. 383b) has in all the three cases עולם כמנהגו נוהג. In the *Moreh*, II, ch. 29: עולם כמנהגו הולך and in the *Thamaniyyat Fuṣul*, ed. Wolff, Leiden, 1903, p. 30, text: עולם כמנהגו נוהג.

(32) אין מביאין ראיה ממעשה נסים seems to be a synthesis of אין מזכירין מעשה נסים (Berakot 60a) and אין מביאין ראיה מן החרוב (Baba Meṣi'a 59b).

(32a) Cf. فتلقى ادم مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ (Koran, Sura 2, 35): "And Adam learned (certain) words (of prayer) from his Lord." These words were a sentence or so according to the commentators, hence the connotation of fewness attached to the word in subsequent use.

(33) See Introduction pp. 67 f.

(34) Cf. *Moreh*, II, ch. 29: והיד הטהורה הנכבדת לבנה.

(35) Note the change in object from the תריגהם of the previous line.

(36) תורה לבני אדם=אן ישרע ישראל. The discrepancy is probably due to censorship.

(37) עלי ידי is a Hebraism. It should be עלי יד.

(38) על ידי הנביאים=על ידי סייד אלנביין, instead of על ידי אדון הנביאים. The omission is probably due to censorship.

(39) Cf. Qobeṣ, *Iggeret Teman*, 6a: אם תחשבו שאינם באים עליכם אלא דרך מקרה ושאין סבת הפורענות רוב נאצותיכם גם אני אוסיף עליכם מן

המקרה ההוא ואכפול אותם עליכם. שכן כתוב בתוכחה ואם תלכו עמי קרי וכ׳ והלכתי אף אני עמכם בחמת קרי.

(40) *Sifra, parashat Meṣora'*, ed. Weiss, Wien, 1862, p. 77c: אמר לו רבי יוסי הגלילי שניה. אמר לו אין שונין לחכם. אמר לו פרשיהו. אמר לו אין מפרשים לחכם.

(41) Some of the words in this glossary are also discussed in Ibn Tibbon's glossary to the *Moreh.*

(42) כונרה, read כורה̈ or כרה̈ = كرة.

(43) Spanish *pelota* and French *pelote.*

(44) The word does not occur in the translation. Instead we have שנוי (§ל"א) = מְכַלפא. Evidently Ibn Tibbon used the word in an earlier edition, but, realizing that the interpretation is far-fetched and fanciful, he discarded מומר in favor of שנוי.

(45) *Hilkot Yesode ha-Torah*, ch. 4, 9; *Moreh*, I, ch. 41.

(46) מוכעב = مكعّب.

(47) §§44–5. *Moreh*, I, ch. 70; III, ch. 29 and ch. 45. Also *Maimonides' Commentar zum Tractat 'Aboda Zara*, ed. Wiener, Berlin, 1895, pp. 25–8.

5. Abbreviations

CBM — *Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum.*

CHB — *Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library.*

Guide — *Guide des Égarés*, ed. Munk, Paris, 1856–66, 3 vols.

HB — *Hebraeische Bibliographie.*

Holzer or הל׳ = *Mose Maimuni's Einleitung zu Chelek*, ed. Holzer, Berlin, 1901.

המ׳ — *Maimonides' Einleitung in die Mišna*, ed. Hamburger, Frankfurt a/M, 1902.

JTS — Jewish Theological Seminary of America.

Qobeṣ — קובץ תשובות הרמב"ם, ed. Lichtenberg, Leipzig, 1859.

RÉJ — *Revue des Études Juives.*

ZHB — *Zeitsch. fuer Hebraeische Bibliographie.*

Sigla

Arabic

ז — Add. 27542 of Part IV of CBM.
ח — Ms. of the Library of the JTS.
ט — Ms. of the Library of the JTS.
י — Ms. 2836[b] of Vol. II of CHB.
כ — the Abraham ben Solomon excerpt in the Library of the JTS.
ל — the Abraham ben Solomon excerpt in the HB.

Hebrew

א — N821 of the Enelow Memorial Collection in the Library of the JTS.
ב — Add. 27179 of Part IV of CBM.
ג — Add. 26976 of Part IV of CBM.
ד — Ms. in the Library of the JTS.
ה — Ms. in the Library of the JTS.
מ — N2496.3 of CHB.
ס — Add. 14763 of Part III of CBM.
ר — First Edition.

Symbols

( ) — omission
[ ] — addition. However, when numbers in the Apparatus are bracketed they refer to the lines of the corresponding Hebrew pages.
[— introduces the variants to the corresponding textual expression.

APPENDIX A[40]

מ

והדבר השני שההארכה אמנם תהיה בציור ענין נעלם עד שישלם ציורו או בהביא ראיה על אמתתו. וזה צריך אליו בשלשת פני החכמות כלומ׳ הלמודי והטבעי והאלהי שפעמים הרבה יתגלה בו ענין ויהיה רחוק לציירו עד שיבארו גבוליו ביאור מספיק. ופעמים רבות יהיה נצרך הענין המצוייר ראיות רבות עד שיתאמת לדעת אמתת המבוקש. אבל דבר מעשה נס איננו נעלם לצייר מי שנזכר ממנו ואינו קשה ואי אפשר להביא ראיה כדי לאמת מה שגזר לבוא אבל יראה הדבר שהוא מכחיש את שומעו ויאמינו אותם מפי מה שראה אותם. ומפני זה אנו מבארים העולם הבא ומפרשים אותו לפי שהוא נעלם ולפי שהוא ענין כולל העולם כלומר השארות הנפש.

ומענה השאלה השנית והיא האומר לא נזכרה תחיית המתים בתורה. התשובה עליה מה שאומר לך. שכבר נודע שזאת התורה בכללה שאין אנו מאמינין שהיא מפי משה רבינו ע״ה ואמנם היא כולה מפי הגבורה. הנה הביאה אותנו השאלה לחקור על אופני החכמה כשהעיר השם ית׳ אותנו על חיי העולם הבא ולא באר

Critical Text

והדבר השני שההארכה אמנם תהיה בציור ענין נעלם עד שישלם ציורו או בהביא ראיה על אמתתו. וזה צריך אליו בשלשה מיני החכמות ר״ל הלמודי והטבעי והאלהי כי הרבה פעמים יעלם בהם ענין וירחק ציורו עד שיפורשו גדריו פירוש מספיק. והרבה פעמים יצטרך הענין המצויר אל ראיות רבות מאד עד שיתאמת מה שיבוקש אמתתו. אמנם דבר המופתים לא יעלם ציור מה שיזכר מהם ולא יכבד ואי אפשר להביא ראיה על אמתת מה שכבר בא או שיעד בואו מהם אבל יראה בחושים או יקובל ממי שכבר ראם ומפני זה נפרש העה״ב ונבארהו להעלמו ולהיותו הענין אשר בטבע מנהגו של עולם ר״ל השאר הנפש.

ואמנם מענה השאלה השנית והיא האומרת למה לא נזכר תחית המתים בתורה המענה עליה מה שאומר לך. דע שכבר נודע שזאת התורה בכללה לא נאמין שהיא מפי משה רבנו ואמנם היא כלה מפי הגבורה. הנה הביא השאלה אותנו לחקור על אופני החכמה בהעיר השם ית׳ אותנו על חיי העולם הבא ולא ביאר לנו תחיית המתים כלל. והסבה בזה שזאת תחיית המתים אמנם תנהג

ס

והדבר השיני שההארכה אמנם תהיה בציור ענין נעלם עד שישלם ציורו או בהביא ראיה על אמתתו. וזה צריך אליו בשלשה מיני החכמות ר״ל הלמודי והטבעי והאלהי כי פעמים רבות יעלם בהם ענין ויתרחק ציורו עד אשר יתפרשו גדריו פירוש מספיק. והרבה פעמים יצטרך הענין המצוייר לראיות רבות מאד עד אשר יתאמת מה שתבקש אמתתו. אמנם דבר המופתים לא יעלם ציור מה שיזכר מהם ולא יכבד ואי אפשר להביא ראיה על אמתת מה שכבר בא או שיעד בואו מהם אבל יראו בחושים או יקובל ממי שכבר ראם ומפני זה נפרש העה״ב ונבארהו להתעלמו ולהיותו הענין אשר בטבע מנהגו של עולם כלומר השאר הנפש.

ואמנם תשובת השאילה השנית והיא האומרת למה לא נזכר תחיית המתים בתורה והתשובה עליה כאשר אומר לך. דע שכבר נודע שזאת התורה בכללה לא נאמין שהיא מפי משה רבינו אמנם היא כולה מפי הגבורה. והנה הביאה השאלה אותנו לחקור על אופני החכמה בהעיר השם ית׳ אותנו על חיי העולם הבא ולא בירר לנו תחיית המתים כלל. והסבה בזה שזאת תחיית המתים אמנם תנהג מנהג המופת כמו שביארנו והאכנת מה שזה דרכ

[40] On the significance of this Appendix, consult p. 78 of the Introduction.

מ

לנו תחיית המתים. אמנם תתנהג מנהג המופת כמו שבארנו והאמונה בדבר שזה לא תהיה אלא בנבואת הנביא בלבד. והיו בני אדם כולם בזמן ההוא מאמינים בקדמות העולם שהם היו אומרים שהשם רוח הגלגל כמו שבארנו במאמר מורה הנבוכים ומכזבים הגעת הנבואה מאת השם לבני אדם.

Critical Text

מנהג המופת כמו שבארנו והאמנת במה שזה דרכו יהיה רק בספור הנביא. והיו בני אדם כלם בזמן ההוא מכת הצאבא אומרים בקדמות העולם שהם היו מאמינים שהשם רוח הגלגל כמו שבארנו במורה הנבוכים ומכזבים הגיע הנבואה מאת השם לבני אדם.

ס

לא תהיה רק בספור הנביא. והיו בני האדם כלם אז בזמן ההוא ממין הכת הנקראים צאבה אומרים כי העולם קדמון ומאמינים שהשם רוח הגלגל כאשר ביארנו במורה הנבוכים ומכזיבים הגעת הנבואה מאת השם לבני אדם.

APPENDIX B[41]

מאתך השר כל תהלתנו   ובך וממך כל גדולתינו:
גבהו דרכיך במעשיך וית   רון פעליך על פעולתינו:
מלאך אלהים אתְּ ונבראת בצ   לם אל ואם אתה כתבניתנו:
בגללך אמר אלהים נעשה   אדם בצלמנו וכדמותנו:[41a]

זאת המגלה[42]. סוד[42a] תחיית המתים. שלחה הרמב״ם ז״ל בלשון ערב לכל עם וקהלה. והמעתיק אותה ללשון הקדש העמיק הענין ולא סקל המסלה. והעתיקוה מלשוננו ללשון ערב במיטב מליצה ונעם במלה. הריקוה מכלי אל כלי ובגולה הלכה עד היתה לה גואלה. והעתקנוה עתה ללשון הקדש והיא חוזרת חלילה. אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. וחזרה תורה לאכסניא שלה. לכבוד

[41] On the significance of this Appendix, consult pp. 79 f. of the Introduction.
[41a] Ed. Kaminka, Warsaw, 1899, p. 394, but with some changes:

גבהו דרכיך ועמקו וית   רון פעלך על פעלתנו
מאתך אשד (?) תהלותינו   וברוממך כל גדלתנו
מלאך אלהים אתְּ ונבראתבצ   לם אל ואם אתה כתבניתנו
בגללך אמר אלהים נעשה   אדם בצלמנו וכדמותנו

[42] For rhyming purposes and probably also in adaptation to the Arabic מקאלה, "Treatise" is called here מגלה, instead of מאמר or אגרת. It is noteworthy that Nahmanides also refers his quotation to מגלת תחיית המתים (see n. 3 and n. 4).
[42a] For סוד, see n. 30.

הנשיא הגדול ר' מאיר ציץ נזר הגולה. בן הנשיא המעולה[43] ר' ששת ז"ל לשם ולתהלה.

מגלת חן לרע המליצות משנות טעמך קרחי וגוזי:
אבל היום פקדך אל ועתה במליץ נאמן שמחי ועלזי:
השיבך אל לשון קדש כחקך יהודה בן שלמה בן חריזי:

אמר החכם ר' יוסף בן יואל ז"ל המעתיק דברי הרב. מלשון הקדש אל לשון ערב. הגיעה (sic!) אלי ספרך. השר הנכבד והאח הנאמן האל ישלח עזרך. מקדש וירצך. ויפיק וישיג הנכוחות חפצך. ושאלת ממני להעתיק האגרת היקרה שעשה הרב הגדול הפילוסוף היחיד בדורו השלם הרמב"ם ז"ל בהשיבו על כת מהמוני משכילנו בתלמוד אשר הם חכמים בעיניהם. והראויים לכל עם לאמר להם. וחכמת מה להם. השיאם היצר בגאונו. ומשכם הסכלות בכפל רסנו. מהבין הנכוחות עד מלאת לבם ושלחו ידם לערוך מלים כנגד מליו. ויקומו לפני משה להשיב כפי מחשבתם עליו. ויהרסו לעלות אליו. באשר גנבו ממליו הנפלאים. ועניניו הרמים והנשאים. שהביא בספרו הנכבד בעניני תחיית המתים ולא נחלק להם מן המוסר אפי' חלק נקל. ולא החזיקו בעניני השכל ולא אפי'. בענין קל. היכירות רוע סברותיהם הרקות הנקלות. ולא ישרו בעיניהם תולדות לבותם האמולות. יצילנו האל מהכשל במכשלה הזאת ויעזרנו ללכת בדרך מתי האמונות הברורות. והחכמות הזכות והטהורות. ולצאת בעקבי אנשי המדות הישרות. והדעות התמימות והנברות. וזאת האגרת לא הגיעה בלשון ערב אלי. ואמת כי ראותה בלשון המחבר היה תכלית מאויי. אך החבר המבין הנכבד ר' שמואל בן תבון ידידנו הנאמן המשכיל בכל חכמה העתיקה בלשון הקדש כהגיעה מאת הרב אליו וישלחה אלי במצותו. ולא באה אלי כי אם בהעתקתו. ומרוב אשר הרחיבה לשון ערב גבוליה. צרו צעדי לשון הקדש מהשיג אליה. כי ממנה בידינו לא נשאר. כי אם מעט מזער. על כן באה זאת ההעתקה. סתומה ועמוקה. ונואלו גופי עניניה. טבעו בביצות מלותיה. ונלכדו בשחיתותיה. ולכן בקש ממני אוהב ורע מבני כת המוסר להשיבה לקדמותה ללשון ערב ואתנה לבי להעתיקה למלאת רצון המבקש. ולקדם בה פני הדורש. בדמיון לשון המחבר. אמנם ידעתי. כי לא נמלטתי באשר חברתי. מחטוא בלשוני. וממחשבה וממשגה ברעיוני. אך כל ההעתקה אשר איננה מיוסדת על מכוניה. תעבור על הלב כי לא יבין הקורא עניניה. והנה היא באה לפניך. ומה טובה ומה יופיה אם תמצא חן בעיניך. ועוד אם תהיה לי מעיר לעזור לתקן המעוות הנכלל בכפל מליה. ולהשלים קוצר הלשון והחסרון הגובר עליה. תעזור אוהב טהור לב בחוק הידידות. וגם אני אודך ולך נאה להודות. וכמוך לדון לזכות כל מעשה. ועל כל פשעים

[43] On המעולה rhymed with הגולה, cf. ייען ויאמר דעו כי השיר המעולה אשר הוא בפנינים ממולא. *Taḥkemoni*, ed. Kaminka, p. 40.

תכסה. ויבינו עניני האוהב בעין הרצון. ומקדם נודע כי הכוונה הראשונה בהעתקת כל מעתיק ענין. והוא עמוד יעמוד עליו הבנין. לקחת פשטי עניני הלשון אשר יעתיק מליה. ולכלול אותם שלמים בלשון אשר יעתיק אליה. והלבש אותה מחלצות מצחות כל מלה ברורה. המורה עליה הוראה גמורה. ואם יתכן עם זאת כל הפעולה. להעתיק מלה כנגד מלה. יהיה זה חלק מצחות המליצה הנסוכה. וזה תכלית החפץ מזאת המלאכה. ועל כן לא נכון לרדוף המעתיק אחר המלים בהגיונו. ולהעלים מן הענינים עינו. פן יהיה עוזב הענינים היקרים. ושומר המקרים. ולכן בחרתי בהעתקה הזאת ללכת אחרי המלות. בעוד שיתלו בביאור או יקרבו להתלות. ואני נוטה מעליהם. כשלא יתיסדו על מכוניהם. ולא שמתי לבי להשמר בשנוי מלות הֲקשר והבנינים. כי כל כוונתי לבל יפול דבר מן הענינים. ועל כן תמצא כי אפרש מלה. במקצת מקומות בלשון הראוי לה. ובקצתם אחליף המלה ההיא ולא אעזבנה דבקה בה. ודמיון זה מלת ענין. כי יש עת אפרשנה ענין. ועתים כוונה ופעם מעמד ופעם דבר וכן מלת גוף אפרש אותה גשם וגויה וגרם ועצם וגוף וכהנה רבות. והכל כפי שאראה כי הוא למקום ראוי. והענין בו מבואר וגלוי. ועל דרך כלל כל כוונתי היא לבחור מה שהוא על הענין מורה. ולהבינו קוׄרא. והתכוונתי גם כן בכל מאדי להביא ברב המקומות הדברים אשר אדבר. על הדרך אשר אחשוב כי נהג בה המחבר. יהי רצוי אלהיו וחן וחסד ימציאהו. וכצנה רצון יעטרהו. ומעניניו הנפלאים. ורמזיו הנחמדים והנאים. כי הביא בפתיחת זאת המגלה שלשת הפסוקים האלה והאמת מה שאמר. ולו נועם המאמר.

APPENDIX C[44]

	ז	ח	חD	ט	י	כ	ל
1	1	1		1	1*		
2	1, 2	1, 2		1, 2			
3	2, 3	2		2			
4	3, 4	2, 3		2			
5	4	3, 4	20*	2*			
6	4, 5	4	20				
7	5	4, 5	20*				
8	5, 6	5					
9	6, 7	5					

[44] On the significance of Appendix C, consult p. 89 of the Introduction.

	ז	ח	Dח	ט	י	כ	ל
10	7	5, 6					
11	7, 8	6					
12	8, 9	6, 7		3*			
13	9	7, 8		3			
14	9, 10	8		3			
15	10, 11	8, 9		3			
IT	11, 12, 13						
16	11, 13, 14	9		3, 4			
17	14	9, 10		4			
18	14, 15	10, 11		4			
19	15, 16	11		4			
20	16	11, 12		4, 5			
21	16, 17	12		5			
22	17	12, 13		5			
23	17, 18	13		5			
24	18, 19	13, 14		5, 6			
25	19, 20	14, 15		6			
26	20	15		6			
27	20, 23	15	21*	6			
28	23, 24	15, 16	21*	6			
29	24, 21, 22	16		6*			
30	22, 23	16, 17					
31	24, 25	17, 18					
32	20, 25	18					
33	20, 21	18, 19					
34	21, 29	19					
35	29, 30						
36	25, 30			7*			
37	26, 28	22*		7			
38	28, 29	22		7			
39	29, 26, 27	22, 23		7			
40	27, 30	23, 24		7, 8			
41	30, 31	24		8			
42	31, 32	24, 25		8*			
43	32	25, 26					
44	32*	26					
45		26. 27					

	ז	ח	Dח	ט	י	כ	ל
46		27					
47		27, 28					
48		28					
49		28, 29				1, 2	1
50		29, 30				2	1
51		30, 31				2, 3	1, 2
52		31					
53		31, 32					

מפשוטו כמו שנפרש הוי כל צמא לכו למים שרוצה בו מי שאין לו חכמה ילך לקנות חכמה. וכן כל המלות ההם שמורות על הגשמת השם כירד ועלה וישב ושמע וראה וחרה והתנחם שפרשם הרב שלא כפשוטם ויפרשו וגר זאב עם כבש שיגורו הרשעים שנמשלים לזאב ר"ל שהם מזיקים בני אדם כזאב שטורף ומזיק החיות עם הצדיקים שהם ככבש שאינו מזיק. כיוצא בדברים האלו הוא שאשים בו פרוש ופירושים ומה שנגזר יפרש יפורש מפרשים כיוצא בו.

י"ב אות הצד"י. צאבה. שם כת מן המעיינים הקדומים והיו אומרים בקדמות העולם והיו להם דעות זרות דעות אחרות כבר ספר עליהם הרב בזה המאמר ובמקומות אחרים[47].

י"ג ציור. זו המלה שחדשתיה גזרתיה ממלת הערבי שהיא תציר וכמדומה לי שחדשוה הפלוסופים גם כן ושמוה על ענין בלתי מה שיבינו ממנה ההמון כי נראה לי שלא ישימוה ההמון רק על ענין צורה יקראו עושה הצורה מצייר. וכן נראה שהוא בלשוננו ג"כ ויצר אותו בחרט. ורז"ל שמשו בה הרבה. ואמנם הפלוסופים ישימו זאת המלה על הבאת הדבר על אמתתו והוא מפועל הכח המשכיל מכחות הנפש כי פעמים יחשוב אדם על דבר שהוא בענין מן העינינים שלא על אמתתו ויקרא מחשבה לא ציור. וכן יראה פעמים רבות שאי אפשר כמו שידמה סוס ד' כנפים וד' רגלים יעוף כנשר וירוץ כצבי ואז יקרא דמיון אבל מי שישכיל שגוף השמש כדור או שהארץ עומדת והשמים מתנועעים וכיוצא בו יקרא בערבי תצור אצל הפלוסופים והעתקתיו אני ציור וגזרתי ממנו מצייר יצייר וכיוצא בו ואינו רחוק אצלי שהשאילוהו הפלוסופים מלשון ההמון כי מהם שישכל הדבר על אמתתן הוא כאלו צורת הדבר ההוא בין עיניו ובלבו.

י"ד אות השי"ן. משנים. שם כת מאמינים בשני אלהות אחד טוב ואחד רע. כבר זכרם הרב במורה הנבוכים.

בהלכ ואעי

ח אות המ"ם. מומר[44]. הסתפקתי בהעתקת המלה ההיא הערבית והעתקתיה על שני פנים. האחד מי שיש לו שכל שיהיה בו שינוי טבעים לימות המשיח וכנוי בו שב אל זמן המשיח שעליו הדברים. והשני שיהיה בו מומר כנוי שב אל השכל ומומר אל האדם ר"ל שיהיה שכלו תמורתו ויעמד במקרה כשיפסד הוא ויכלה וכבר באר הרב בספר המדע ובמורה הנבוכים כי הנפש הנשארת מן האדם היא הדעת והשכל[45]. ובעבור שהיו דבריו בכאן על תחיית המתים ועל העולם הבא קרא הקריאה הזאת התראו אתם קהל ישראל מי שיש לו שכל שיהיה בו מומר אחר שכלל בקריאתו קהל ישראל פרט מהם המשכילים והחכמים אשר ישארו נפשותם כלו שכליהם ודעתם א"כ גופם הכלה הוא מומר בשכל הקיים העומד וכאלו השכל ישאר תמורת הגוף. זהו אחד מהענינים שעלו בדעתי בדברים ההם.

ט אות הסמ"ך. ספק. גזרתיו מספק ספקא לשון רבו' ז"ל. וכשאומר ספק בדבר כך ארצה בו נכנס לו ספק בדבר ההוא. וכן ספוקי מספקי וכיוצא בהם ופעמים ארצה בו ישים ספק בדברי הכל לפי ענינו. ויש בשרש הזה ענין אחר ששמתי בו במאמר הזה יספק שהוא ענין נגזר מן ובילדי נכרים ישפיקו ר"ל די להם בילדי נכרים ולא בא בפסוק רק בשי"ן אבל רבו' ז"ל שמשו בו בסמ"ך ונגזר ממנו ההסתפקות ומסתפק וכיוצא בו.

י אות העי"ן. יעבו. גזרתיו מעבה שהוא כנגד דק בלשונינו ובניתי ממנו פעולה מתעברת ואם לא מצאתיה. מעקבים. מעקב. גוף מרובע שארכו ורחבו וקומתו שוים ובערבי מוכעב[46] וגדרו ידוע לחכמי התשבורת.

י"א אות הפ"א. פירוש. זאת המלה הנגזר ממנה היא נפעלת מאד בזה המאמר שמתיה במקום מלה ערבית שלא מצאתי כיוצא בה בלשוננו והיא מלה שמורה על שיפורש בדבר מה שלא יראה

ד אות החי״ת. נחלצנו. גזרתיו מן נחלץ חושים שרוצה בו נחגור חלצינו להלחם בכח ובזריזות כי הרוצה לעשות דבר מהדברים בכח ובזריזות וכל שכן כשיהיה הדבר ההוא קשה וגדול יחגר חלציו. ושמתיו במקום מלה שתורה על זה הענין בלשון ערב. וכן אמרו כאשר נחלצנו מה שנחלצנו אליו וכו׳ רוצה בו כאשר התחזק והתאמץ לחבר החבורים ההם שחבר שהיה בלא ספק מלאכה גדולה.

ה אות היו״ד. התישבו. גזרתיו במה שבלשון העם ישוב הדברים באמרם ישב הדברים ההם לחברו רוצים בו ישבם בלבו עד שלא יפקפק בהם ר״ל שהם מובנים היטב אצלו וקבועים בלבו קביעות חזקה כדבר המיושב או האיש שהוא יושב שהוא עומד על החזק שבענינים שיוכל לעמוד אינו קל להזדעזע. כן אמרו התישבו בהם דעות זרות רוצה בו נקבעו בהם דעות זרות קביעות חזקה שיקשה לחסרה כי הדעות הנמצאות באדם הם על שני דרכים האחד דעת חדשה שלא התחזקה בלבו ויקל לו להרחיקה ולהסירה מלבו. והאחר דעת קבועה ומיושבת קדומה ומיושנת שיכבד לו להרחיקה אבל לא יוכל כלל וזאת תקרא דעת מיושבת. ועל כן אמר על יוצאי מצרים שנתישבו בהם דעות זרות כי גדלו כל ימיהם עם חרטומי מצרים וחרשיה שהיו כלם מאמינים בקדמות העולם כאשר הזכיר הרב במאמר הזה. הם ואבותם גדלו על זה וע״כ החזיקו בדעות ההם הנתלות באמונת הקדמות מאד עד שיהיה קשה להרחיקם מלבותם. זהו ענין התישבות דעות זרות.

ו אות הכ״ף. כדורים. כדור הוא גוף עגול ובערבי כונרה[42] ובלעז פילוטא[43] וחכמי התשבורת גזרו...

ז אות הלמ״ד. הלמודי. אחד ממיני החכמות יקרא לימודיות או הרגליות. שתי מלות ענין אחד והוא מין שכולל חכמת החשבון והשעור ותכונת הגלגלים וכל תולדותיהם.

ביאור קצת מלות להרש״ן ן׳ תבון באו בהעתקותיו

א   אמר שמואל בן תבון הנה הודעתי בפתיחת העתקתי למאמר מורה הנבוכים[41] כי לא ימלטו המעתיקים מלשון הגרי ללשון עברי מהביא בהעתקתם מלות נכריות זרות וכל שכן אם יהיה המועתק ספר מספרי החכמות המופתיות או ספר שיהיה בו קצת דבריהם. לכן ראיתי לבאר את אשר בא מהמלות ההם הצריכות באור במאמר הזה ולסדרם על סדר אלף בית כאשר עשיתי בשאר העתקותי.

ב   תחלתם באות׳ מהמדברים שם כת המתחכמים שקמו בישמעאלים לחלק על הפילוסופים גם על המציאות והנה פירש ענינם בפרק ע״ב מן החלק הראשון ממאמר מורה הנבוכים.

ג   אות הה״א. הורס. נגזר מן פן יהרסו אל י״י לראות ונפל ממנו רב. ענינו ההכנס במקום שאין ראוי לו להכנס או שיבהל ליכנס קודם העת שראוי לו להכנס שהוא כהורס גדר. וכן כל מי שיתחיל בדבר שאין ראוי לו להתחיל או יתחיל בו קודם שראוי לו להתחיל בלא התישבות ובלא סדר יקרא הורס. יהיה הדבר ההוא למוד או דבור או תשובה על דברי אחר כלומר אם ילמד מה שאין ראוי ללמוד או שילמד דבר קודם העת שהוא ראוי ללמדו כמי שילמד חכמת האלהות קודם חכמת הלמודים וחכמת הטבע ושאר מה שצריך ללמוד לפניה. וכן מי שידבר במקום שאין ראוי לו לדבר או קודם שראוי לו לדבר. וכן מי שישיב על דברי אדם קודם שיתבונן ויתישב בהם ובעניניהם ויבינם הבנה טובה. כל אחד מאלו יקרא הורס ומעשהו הוא הריסה ויגזר ממנה כל פעלה יהרס יהרסו וכיוצא בו.

לשני הענינים יחד צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו ועם כל זה יבינו מעט זעיר שם זעיר שם. אמנם ראוי שידובר אל כל כת כפי מה שסובלת. והשם יתעלה יישירנו בדבור ובמעשה ויצילנו מן החטא והשגיאה למען חסדו אמן ואמן:

תם מאמר תחית המתים

---

1 הענינים] ענינים ה. 2 (מעט) דה. אמנם] ואמנם אבגדה. שידובר] שידבר ב; שנדבר ה; לדבר ו. אל כל] בכל ד. כת] פה ד; אזן ה. 3 שסובלת] שיוכל להשיג ב; שיוכל ד; שיוכל לסבולה. בדבור] במאמר בדה. ובמעשה] ובמעשים ב. (מן החטא) ב. החטא] כל חטא ה. 4 והשגיאה] מן השגגה ב; ומן השגגה ד; ומכל שגגה ה; והשגיאות ו. (אמן ואמן) ו; אמן ואמן [סלה] ד; אמן ה.

צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו. ומע הד̇א קליל מא יפהמון קליל מא יעקלון זעיר שם זעיר שם. לכן ינבגי אן יכ̇אטב כל פריק בחסב אחתמאלה ואללה תע̇ יסדדנא פי אלקול ואלעמל ויעצמנא מן אלכ̇טא ואלזלל בפצ̇לה ואחסאנה וכרמה. ב̇ה̇ אמין אמין ת̇ם אמין.

תמ̇ת אלמקאלה̇ בעון אללה ב̇ה̇ וברוך שמו.

---

1 [1] ישעיה כ"ח, י"ג.

---

1 ומע] ומעני ז.

ולנפש הוא כשאלת שואל למה הושם ממופתי שליח השם שוב המטה נחש ולא היה שוב האבן ארי. וזה כלו נתלה בגזרת חכמה לא נדע ממנה אפילו דבר קטן וכל שכן שאנחנו כבר זכרנו אופני החכמה בו. ואולי יש שם דרך או דרכים רבים אחרים חייבה אותם חכמתו ית׳ ואנחנו לא נדעם.

נ"ג ואין ראוי לאחד מאנשי החכמה שידקדק עלינו מה שבא בזה המאמר מכפול הענין האחד פעמים הרבה ולא מן ההארכה בבאור מה שלא תוסיף בו ההארכה ביאור כי זה המאמר אמנם חברתיו להמון שספק עליהם מדברינו מה שהוא מבואר ולמי שדקדק מעוט ההארכה בתחית המתים. אמנם השלמים בחכמות הרמיזה תספיק להם ואינם צריכים לא לכפול ולא להאריך בפירוש רק אל ראשי הפרקים כמו שעשינו באלו הענינים העמוקים כלם במורה הנבוכים ובכל חבורינו כמו שלמדונו ז"ל[40] אמר לו פרשוהו אמר לו אין מפרשין לחכם אמר לו שנהו אמר לו אין שונין לחכם. הנה כבר התבאר לך שהדבור עם השלמים לא יצטרך לכפול ולא לפרוש תן לחכם ויחכם עוד. אמנם ההמון צריכים

1 (שואל) ב; השואל ה. ממופתי] ממופתים ד; ממופת ה. 2 נחש] לנחש ד. וזה] וכן ד. חכמה] החכמה ה. לא] ולא ב. נדע] נודע ה. 3 ממנה] ממנו ב. שאנחנו] שאנו ב. 4 אחרים] אחריהם ב. חייבה] חייבו ה. אותם] אותו א ב ו. 5 ואנחנו] ואנו ב. נדעם] נדעה ב ד. 6 עלינו [על כל] ב; עלינו [על] ד ה. 7 פעמים הרבה] הרבה פעמים ב ד ה. מן] מפני ב ד ה. ההארכה] הארכת ב. 8 בביאור] ביאור ד ה. (מה... ביאור) ד ה. ההארכה ביאור] הארכת בביאור ב. 9 להמון] לאמרך שם ד. שספק] אשר ספק א ו. 10 שדקדק] שידקדק ב. השלמים] השלמות ב. 11 תספיק] מספיק ה. ואינם] ואינו ד. (לא) א ה. 12 הפרקים] פרקים ה. כמו [שביארנו] ב ד ה. שעשינו] ועשינו ב ד ה. הענינים העמוקים] ענינים עמוקים [מאד] ב. 13 כלם [בספר] ו. שלמדונו [רבותינו] ו. 15 התבאר לך] לך התבאר ה. שהדבור] שהכבוד ה. לא יצטרך] אין צריך ב. 16 לפרוש] לפרש ו. צריכים] הצריכים א נ.

בעד אלמות ללג̇סד ואלנפס כקול קאיל לאי שי ג̇על מן מעג̇זאת אלרסול רג̇וע אלעצא ת̇עבאן ולם יכן רג̇וע אלחג̇ר אסד. פהד̇א כלה יתעלّק במקתצ̇י חכמה̈ לא נעלם להא נחן את̇רא פכיף̇ אנא קד ד̇כרנא וג̇ה אלחכמה̈ פי ד̇לך. ולעל ת̇םّ וג̇ה או וג̇וה עדّה̈ אכ̇רי אוג̇בתהא חכמתה תעׄ ונחן לא נעלמהא.

53 ולא יג̇וז לאחד מן אהל אלעלם אן ינתקד עלינא מא וקע פי הד̇ה אלמקאלה̈ מן אלתכראר אלזאיד ללמעני אלואחד ולא תטויל תביין מא לא יזידה אלתטויל ביאנא לאן הד̇ה אלמקאלה̈ אנמא אלّפנאהא ללג̇מהור אלד̇ין אשכל עליהם מן כלאמנא מא הו ביין וכל מן אנתקד קלّה̈ אלתטויל פי ד̇כר תחית המתים. ואמא אלכאמלין פי אלעלם פאלתלויח יכפיהם ולא יחתאג̇ו לא אלי תכראר ולא אלי תטויל פי אלשרח בל אלי ראשי הפרקים כמא פעלנא פי הד̇ה אלאמור אלג̇אמצ̇ה̈ כלהא פי אלדלאלה̈ ופי ג̇מלה̈ תואליפנא אקתדא במא קאלוה ז״ל[40] אמר לו פרשהו אמר לו אין מפרשין לחכם אמר לו שנהו אמר לו אין שונין לחכם. פקד באן לך אן מכ̇אטבה̈ אלכאמלין לא תחתאג̇ אלי תכראר ולא שרח תן לחכם ויחכם עוד. פאמא אלג̇מהור פמחתאג̇ין ללאמרין ג̇מיעא

14–15 [13–15] ספרא פרשת מצורע. 16–17 [16] משלי ט׳, ט׳.

ולא תאבו לשמע לי ר״ל שתשימו מה שיחול בכם מאלו המכות מקרה לא שהם עונש אמר שהוא ית׳ יתמיד בחרון אפו הדבר ההוא אשר חשבתם אותו מקרה ואמר והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי[39].

נ״א ואחר שהתבאר זה דע שהמופת בענינים הנמנעים בטבע לא יתאחר כלל ולא יארך ולא ישאר על ענינו שאלו התמיד כן היה מדריך לספק במופת שאלו נשאר המטה נחש היו מספקין היותו נחש מתחלתו ומפני זה היה שלמות המופת בשובו מטה ויהי למטה בכפו. וכן אלו שקעה הארץ בעדת קרח והיה נשאר שקועה לעולם היה המופת חסר ואמנם שלמותו היה בשוב הארץ לענינה נתכס עליהם הארץ. וכן וישב הים לפנות בקר לאיתנו. ומפני זה העיקר אשר העירותיך עליו אברח מאמונת התמדת ענין יוצא חוץ לטבע כמו שבארנו בזה המאמר. ואמנם המופת שבענינים האפשריים הוא כל אשר יתמיד ויאריך יותר ראוי להיותו מופת ומפני זה נאמין התמדת הברכות עם העבודה והקללות עם המרי לעולם בזאת האומה ובזה שבו אות ומופת כמו שביארנו.

נ״ב ושאלת השואל למה להם זה המופת ולא הושם להם התכלית מופת ר״ל תחית המתים והגמול והעונש אחר המות לגוף

---

1 (ר״ל) ו. (מה) ב. 2 (ית׳) ב. 3 אשר חשבתם] שחשבתם בדה. ואמר] אמר אבגדו. 5 שהתבאר [לך] ה. 6 (ולא יארך) ה. שאלו] כאילו ב. 7 (במופת) ה. (נחש) ב; לנחש אה. מספקין] מספיק ד; מסופקים ה. היותו] אותו ג. 8 היה] היא ב. שלמות] שלמותו ג. (מטה) בד; למטה ה. 9 והיה] והיתה הו. נשאר] נשארת ה; נשארה ו. 10 ואמנם] אמנם ב; ואולם ו. לענינה] לעינהה. 12 אשר העירותיך] שהעירותיך בדה. אברח] אבדה ב. התמדת ענין] ענין התמדת ב. ענין] הענין ה. 13 שבארנו] שזכרנו ב. (בזה המאמ׳) ב. שבענינים] אשר בענינים ו. 14 יתמיד] יתמה ה. להיותו] להיות ה. 15 התמדת [הברכות והקללות] ו. 15–16 בזאת האומה] באומה הזאת ד. 16 (ובזה שבו) בדה. אות ומופת] לאות ולמופת בדה. כמו] וכמו ב. (כמו שביארנו) ו. 17 (זה ... להם) ג. 18 תחית] שתחיית נ. 1–18 לגוף ולנפש] לנפש ולגוף אבגדו; הגוף והנפש ה.

תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי יעני אנכם תגׄעלון מא ינזל בכם מן הדׄה אלאפאת אתפאקא לא אנהא עקאב פקאל אנה תעׄ ידים בשדֿה גצׄב דׄלך אלשי אלדׄי צׄננתמוה אתפאקא פקאל והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי.

51 פאדׄ קד תביין דׄלך פאעלם אן אלמעגׄז פי אלאמור אלממתנעה פי אלטבע לא ילבתֿ בוגׄה ולא יטול ולא יבקי עלי חאלה לאנה לו דאם דׄלך לתטרק ללמעגׄז אלאתֿהאם לאנה לו בקי אלעצא תֿעבאן לתוהֿם אנה כאן תֿעבאן פי אלאצל פלדׄלך כאן כמאל אלמעגׄז ברגׄועה עצא ויהי למטה בכפו. וכדׄלך לו אנכׄספת אלארץׄ בעדת קרח ובקי כׄסף ללאבד לנקץׄ אלמעגׄז ואנמא תמאמה כאן ברגׄוע אלארץׄ לחאלהא ותכס עליהם הארץ. וכדׄלך וישב הים לפנות בקר לאיתנו. ומן אגׄל הדׄא אלאצל אלדׄי נבֿהתך עליה נהרב מן אעתקאד דואם אמר כׄארגׄ ען אלטבע כמא ביינא פי הדׄה אלמקאלה. פאמא אלמעגׄז פי אלאמור אלממכנה פאנה כל מא דאם וטאל כאן אחרי אן יכון מעגׄזא. ולדׄלך נעתקד דואם אלברכות ענד אלטאעה ואלקללות ענד אלמעציה פי גׄאבר אלדהר פי הדׄה אלאמֿה ובהדׄה צארת אות ומופת כמא ביינא.

52 וקול אלקאיל לאי שי גׄעלת להם הדׄה אלמעגׄזה ולם תגׄעל להם אלגאיה מעגׄזה אעני תחית המתים ואלעקאב ואלגׄזא

1 [1] ויקרא כ"ו, כ"א. 3–4 [4–5] ויקרא כ"ו כ"ז–כ"ח. 9 [8–9] שמות ד', ד'.
11 [10–11] במדבר ט"ז, ל"ג. 12 [11] שמות י"ד, כ"ז.

3 (נצׄב) ז. 11 ואנמא] ואן מא ז. 19 (אעני) ז.

אשר עליו. כי מדרך הבנינים שיבקעו וכל שכן הנבנים מחדש. וכרדת המטר הסוחף בזמן הקציר על יד שמואל וכברכות והקללות הנזכרות בתורה כי כל אחת מהן אפשר בואה בכל ארץ ובכל זמן והם כלם מכת האפשר כשתסתכל בהם.

ג ואמנם יהיו אלו הענינים האפשריים מופתים באחד משלשה תנאים או בכלם. האחד מהם בא האפשר ההוא בעת מאמר הנביא בשוה כמו שבא בשמואל אקרא אל י״י ויתן קולות ומטר וגו׳ ויקרא שמואל אל י״י ויתן י״י קולות ומטר ביום ההוא וכמו שבא באיש האלהים הבא מיהודה והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים. והתנאי השני זרות האפשר ההוא על כל אפשר ממינו כמו שבא בארבה לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן. ובברד אמר אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי. ובדבר אמר וממקנה בני ישראל לא מת אחד. כי התיחד האפשר ההוא באומה נרמז אליה או במקום מיוחד או במין נרמז אליו בשכל הוא מזרות האפשר ההוא. והתנאי השלישי המשך האפשר ההוא המתחדש והתמדתו כברכות והקללות כי אלו היה פעם אחת או שתים לא היה מופת והיה נאמר שהוא במקרה. וכבר באר זה בתורה ואמר ואם תלכו עמי קרי

---

1 הבנינים] הענינים ב. וכל] כל בה. מחדש] מחדשים בד. 2 וכרדת] וכן כירידת ה. בזמן] בימי ב. על ידן בדבר בד. וכברכות] והברכות ו. והקללות וכקללות בד. 3 אחת] אחד ב: זאת ה. ארץ] הארץ אג. 4 והם] והוא ב. (מכת) ד; מופת א; מדמים ה. (מכת האפשר) ב. כשתסתכל] כשיסתכל [האדם] אג; כשישכל [האדם] ב; כשיסתכל [אדם] דה. 5 אלו הענינים] הענינים האלו ו. (הענינים) בד. 5–6 באחד משלשה] באחת משלש ב. 6 (תנאים) בד; התנאים ו. (מהם) ד. (בא) בדה. 7 (בשוה) ה. 9 (באיש האלהים הבא) ב. 10 זרות] רבות בדה. 11 ממינו] ממנו בדהו. 12 ובברד] וכבר דה. 12–13 (ובברד . . . לגוי) ג. 13–14 (אשר . . . אמר) בדה. 14 האפשר] אפשר ה. באומה] באומר ד. 14–15 (באומה . . . ההוא) ב. 15 (מיוחד) ו. (בשכל . . . הוא) ו. 16 כברכות] בברכות ד; כברכותיו ה. 17 (והקללות) ה; וקללות ג; ובקללות ד. היה] היא ב; אירע ה. היה] היו ב. 18 שהוא במקרה] שהיה מקרה בדה. (זה) ו.

פאן מן שאן אלמבאני אן תנשקّ ובכֿאצّהٔ אלמסתגֿדّהٔ אלבניאן. ומתֿל נזול אלמטר אלגזיר פי זמאן אלקיץֿ עלי יד שמואל ומתֿל אלברכות ואלקללות אלמדֿכורהٔ פי אלתורה פאן כל ואחדהٔ מנהא ממכן וקועהא פי כל בֶלד ופי כל וקת והי כלהא מן באב אלממכן אדֿא תאמלת.

50 ואנמא תציר הדֿה אלאמור אלממכנהٔ מעגֿזאת באחד תֿלאתֿהٔ שרוט או במגֿמועהא. אחדהא כון דֿלך אלממכן יקע ענד קול אלנבי סוי כמא גֿא פי שמואל אקרא אל י״י ויתן קולות ומטר וגו׳ ויקרא שמואל אל ייי ויתן י״י קולות ומטר ביום ההוא. וכמא גֿא פי איש האלהים הבא מיהודה והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים. ואלשרט אלתֿאני גראבהٔ דֿלך אלממכן ושדֿודֿה עלי כל ממכן פי נועה כמא גֿא פי אלגֿראד לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן. ופי אלברד קאל אשר לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי. ופי אלדבר קאל וממקנה בני ישראל לא מת אחד. לאן אכֿתצאץ דֿלך אלממכן בקביל משאר אליה או במוצֿע משכֿץ או בנוע משאר אליה באלדֿהן הו מן גראבהٔ דֿלך אלממכן ושדֿודֿה. ואלשרט אלתֿאלתֿ אסתמראר דֿלך אלממכן אלחאדתֿ ודואמה כאלברכות ואלקללות לאנה לו כאנת מרّהٔ או מרّתין למא כאנת מעגֿזהٔ וקד כאן יקאל אן דֿלך אתפאק. וקד ביין פי אלתורה דֿלך וקאל אם

8–9 [7–8] שמואל א׳ י״ב, י״ז–י״ח. 10–11 [9–10] מלכים א׳ י״ג, ה׳. 13 [11–12] שמות י׳, י״ד. 14 [13–14] שמות ט׳, כ״ד. 15 [14–15] שמות ט׳, ו׳.

3 ‹ואלקללות› ז. 8 ענד [אלקול אעני] ז. אלנבי] אלאנביא ז.

ובזרעך עד עולם ומפני זה אמרו אין מזל לישראל ר״ל שתקונם והפסדם אינו לסבה טבעית ולא על מנהג המציאות אלא נתלה בעבודה ובמרי וזה אות יותר גדול מכל אות. וכבר ביארנו שזה בדין צבור ובדין יחיד כמו שיראה מן המעשה ההוא והוא נאות לאמרו ובזרעך עד עולם ומן המאמר המפורסם באומה ראה אדם יסורין באין עליו יפשפש במעשיו. וזה הענין בעצמו הוא המכוון גם כן באמרו ביחוד האומה אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים וכו׳ ואתכם לקח י״י ר״ל שעניניהם אינם נוהגים עניני שאר האומות אבל יחדם בזה המופת הגדול שיהיו פעולותיהם תמיד נקשרות בתקון עניניהם או בהפסדם.

מ״ט וממה שראוי שנבארהו הנה ואף על פי שהוא עקר יותר נכבד מכונת זה המאמר הוא שהנפלאות פעמים יהיו בענינים הנמנעים בטבע כהתהפך המטה לנחש ושקיעת הארץ בעדת קרח ובקיעת הים ופעמים יהיו בענינים האפשרים בטבע כבא הארבה והברד והדבר במצרים. כי מדרך מיני אלו הדברים שיארעו בקצת העתים ובקצת המקומות וכמו קריעת מזבח ירבעם במאמר איש האלהים זה המופת אשר דבר י״י הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן

---

1 אמרו] אמר ד. שתקונם] שתקנתם בד; מתקנתם ה. 3 בעבודה ובמרי] על העבודה ומרי בד. וזה] זה ב; וזאת ה. (אות) ב. (יותר) דה. 4 שיראה] שנראה ה. (ההוא) ד. והוא] הוא ב. (נאות) אג. 5 לאמרו] אמרו אג; לומר בה; לאמר ד. באומה] באמת בדה. 6 וזה] והוא ו. (הוא) בדה. 7 (כן) ה. (ביחוד) ו; מביאור ד; ביחד ה. (האומה) ו; האמת ד. 8 נוהגים] מנהגים ה. עניני [מנהיגי] ד; ענין [מנהג] הו. 9 יחדם] יחודם ד. יחדם [השם] ו. נקשרות] סיבות בדה. 11 וממה] ומה ד. (שראוי) אבגד. שנבארהו] שנבראהו ב. (הנה) אג. 12 מכונת] בכוונת ה. יהיו] שיהיו אג. בענינים] בעיניהם ד. 13 כהתהפך] כהפוך בד. 14 ובקיעת] וקריעת בדה; וכקריעת א. הים] ים [סוף] אג. (יהיו) בדה. (כבוא) בדה; כמו א. הארבה] כארבה בדה. 15 והברד והדבר] והדבר והברד ב. (מיני) ה. שיארעו] שאירעו בד. בקצת] בקצה ד; במקצת ו. ובקצת] בקצת אגדה; במקצת ו.

קאל והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. ולדׄלך קאלו אין מזל לישראל יעני אן צלאחהם ופסאדהם ליס בסבב טביעי ולא עלי מעתאד אלוגוד אלּא מתעלّק באלטאעה ואלמעציה והדׄא אות אעצׄם מן כל אות. וקד ביינא אן דׄלך פי חקّ אלגׄמע ופי חק שכׄץ שכׄץ כמא יבדו לי מן דׄלך אלמעשה והו מטאבק לקו' ובזרעך עד עולם. ומן אלקול אלמשהור פי אלמלّה ראה אדם יסורין באין עליו יפשפש במעשיו. והדׄא אלמעני בעינה הו אלמקצוד איצׄא פי קו' פי אכׄתצאץ אלמלّה אשר חלק יי' אלהיך אותם וכו' ואתכם לקח יי' אעני אחואלהם ליסת גׄאריה מע אחואל סאיר אלאמם בל אכׄתצّו בהדׄה אלמעגׄזה אלעצׄימה אן תכון אפעאלהם אבדא מקתרנה בצלאח אחואלהם או בפסאדהא.

49 וממא יגׄב אן נביינה הנא ואן כאן אצלא אעלי מן גרץׄ הדׄה אלמקאלה הו אן אלמעגׄזאת קד תכון פי אלאמור אלממתנעה פי אלטביעה כאנקלאב אלעצא תׄעבאן ואנכׄסאף אלארץׄ בעדת קרח ואנשקאק אלבחר וקד תכון פי אלאמור אלממכנה פי אלטביעה מתׄל מגׄי אלארבה ואלברד ואלדבר פי מצרים. לאן מן שאן אנואע הדׄה אלאשיא אן תגׄרי פי בעץׄ אלאוקאת ופי בעץׄ אלמדן ומתׄל אנשקאק מזבח ירבעם ענד קו' איש האלהים זה המופת אשר דבר יי' הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו.

---

1 [1] דברים כ"ח, מ"ו. 1–2 [1] שבת קנ"ו, א'. 5–6 [5] דברים כ"ח, מ"ו.
6–7 [5–6] ברכות ה', א'. 8–9 [7–8] דברים ד', י"ט–כ'. 18–19 [17] מלכים א', י"ג, ג'.

כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. ואם הורגלו בעניני העולם מפני שחשש עליהם שישובו למצרים ויבוטל המכוון מהם ובהם כן חשש עליהם עוד שלא יקבלו זה הדעת ר״ל התחיה ויבוטל בזה התכלית המכוון בהם ומהם. ואיך לא יורגלו גם כן באמונות והמנהיג והמרגיל להם אחד. וידוע שהאנשים ההם שרצה השם שתראה התורה בימיהם התישבו בהם דעות נפסדות אמר עליהם בסוף הארבעים אחר כל מה שראוהו ממעשה השם הגדול ולא נתן י״י לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה. וידע השם ית׳ שאם יאמר להם חדוש תחית המתים היה אצלם נמנע וירחקו ממנו מאד והיו בוזים ג״כ בעבירות אחר שהעונש עליהם אחר זמן ארוך ולזה הפחידם ויעדם הטוב והרע בענינים ממהרים לבא אם תשמעו ואם לא תשמעו[39]. והיה מפני זה יותר קרוב לקבלם ויותר מועיל וזאת גם כן תועלת גדולה ר״ל היות השמיעה מתקנת עניני עולמם והמרי מפסידם.

מ״ח כבר זכר בתורה שהוא מופת מתמיד בדורות ר״ל תקון הענינים עם העבודה והפסדם עם המרי. אמר והיו בך לאות ולמופת

2 שחשש] שחשבו ד. 3 למצרים] במצרים ב. (מהם) ב ד ו. ובהם] בהן ב; בהם ד ו. עוד] עד ה. (יקבלו) ה. 4 ויבוטל] ויבטלו ב; [ויקבלו] ויבטלו ה. (בזה) ב; לו ה; בו ו. 5 באמונות] באמונה ה. והמנהיג והמרגיל] והמרגיל והמנהיג ב; והמנהג המרגיל ה. להם] בהם ה. 6 השם [ית׳] ו. (התורה) ב ד. בימיהם (היו אתם) ה. התישבו] ויתישבו ב; והתישבו ד; שהתישבו ה. (בהם) ב. 7 נפסדות [מאד] ב ד ו. בסוף] לסוף ד. הארבעים [שנה] ה. שראוהו] שראו ה. 8 (השם) ה. הגדול [אמר] ד ה. 9 יאמר] יאמרו ד. 10 וירחקו] וירחק ג. 10–11 והיו . . . בעבירות] ומן העבירות קלות בעיניהם ב; וגם העבירות קלות בעיניהם ד ה; וגם היו העבירות קלות בעיניהם ו. 11–12 (אחר . . . בענינים) ד. 11 ולזה] ולא ב. 11 ויעדם] וידעם ב. 12 בענינים] בעיניהם ב. (לבוא) ב. תשמעו] ישמעו ו. 13 וזאת] וזה ו. 14 השמיעה] השמועה א. עולמם] עולמיים א; העולם [הטוב] ב; העולם [הזה הטו בו בון ד; העולם [הזה הטוב] ה. והמרי] המרי ד. 15 מתמיד] ואות ה. (בדורות) ו; לדורות ב ד ה. 16 (עם העבודה) ב ד. והפסדם] והמפסידים ב.

הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. ואד̇א דרג̇ו פי אחואל אלדניא ותוק̈ע מנהם אן ירג̇עו למצר פיבטל אלמקצוד מנהם ובהם. כד̇לך איצ̇א תוק̈ע מנהם אן לא יקבלו הד̇א אלראי אעני אלרג̇עה̈ פתבטל בד̇לך אלג̇איה̈ אלמקצודה̈ בהם ומנהם. וכיף לא ידרג̇ו איצ̇א פי אלאעתקאדאת ואלמדבר ואלמדרג̇ להם ואחד. ומעלום אן אולאיך אלאקואם אלד̇י שא אללה באן יצ̇הר אלשריעה̈ פי איאמהם כאן תמכנת מנהם ארא פאסדה̈ קאל ענהם פי אכ̇ר אלארבעין בעד כל מא ראוה ממעשה י״י הגדול ולא נתן י״י לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה. פעלם אללה תע׳ אנה קד קיל להם חדות̇ רג̇וע אלאמואת כאן ענדהם ממתנעא ונפרו ענה ג̇דא. ויתהאונוא איצ̇א באלמעאצי אד̇ ואלעקאב עליהם מאג̇ל פלד̇לך תהד̇דו ותואעדו באמור קבלוהא מעג̇לה̈ אם תשמעו ואם לא תשמעו. פכאן קבולהם לד̇לך אקרב ואנפע והד̇א איצ̇א מנפעה̈ עצ̇ימה̈ אעני כון אלטאעה̈ תצלח אחואל דניאהם ואלמעציה̈ תפסדהא.

48 וקד ד̇כר פי אלתורה̈ אנהא מעג̇זה̈ דאימה̈ פי אלאחקאב אעני צלאח אלאחואל מע אלטאעה̈ ופסאדהא מע אלמעציה̈.

---

1 [1–2] שמות י״ג, י״ז. 9–10 [8–9] דברים כ״ט, ג׳.

---

10 חדות̇] חדית̇ ז.

גם כן נמנע אצלם לגמרי לפי אמונתם בקדמות העולם כי לולי המופתים לא היה אצלנו תחית המתים מכת האפשר.

מ"ו וכשרצה השם ית' לתת תורה לבני אדם[36] ולפרסם בהם מצותו ואזהרתו על יד[37] הנביאים בכל העולם כמו שאמר ולמען ספר שמי בכל הארץ חדש המופתים הגדולים הכתובים בתורה עד שהתאמתה בהם נבואת הנביאים וחדוש העולם. כי המופת האמתי ראיה גמורה על חדוש העולם כמו שבארנו במורה הנבוכים. ולא הוציאם מעניני העולם הזה בגמול ובעונש ומהענין אשר בטבע שהוא השאר הנפש או הכרתה כמו שזכרנו ר"ל העולם הבא וכרת ולא נכנס לזולת זה מענין התחיה. והתמיד הענין כן עד שהתחזקו אלו הפנות והתאמתו בהמשך הדורות ולא נשאר ספק בנבואת הנביאים ולא בחדוש הנפלאות. ואחר כן ספרו לנו הנביאים מה שהודיעם השם מענין תחיית המתים והיה קל לקבלו.

מ"ז אתה תמצא כמו זה התחבולה בעצמה כבר עשה השם אותה עם ישראל. אמר עליהם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים

---

1 (כן) ד. נמנע אצלם] אצלם נמנע ד. לפי] אלא [האמנת] ב. 2 היה] היתה ו. מכת] מכח ד. 3 וכשרצה] וכאשר רצה א ג. ית' . . . ולפרסם] ית' שמו שאין תורה ושיפרסם א. 4 מצותו] מצות א; מצותיו ה; מצותו [ודתו] ו. 3–4 (לבני . . . ואזהרתו) ב. 4 ואזהרתו] ואהבתו א. על . . . העולם] לכל העולם על ידי הנביאים ב. יד] ידי ד ה ו. בכל] לכל א ג ד ה. 5 (הגדולים) ה. הכתובים בתורה] הכתובים [בכל] התורה ו. 6–7 (כי . . . העולם) ב. גמורה] ברורה ד ה. כמו] כאשר ו. שבארנו] שאמרנו ד ה; בארנו ו. 8 מעניני] בעניני א ג. (הזה) ב. ומהענין] מהענין ג. אשר [הוא] ב ד ה ו. 9 שהוא] אשר הוא א ג; והוא ו. השאר הנפש או הכרתה] הכרת הנפש או השארה ב; הכרתת הנפש או השארה ד ה. שזכרנו] שאמרנו ה. (וכרת) ה; תכרת ב ד. 10 שהתחזקו] שנחזקו א; שיתחזקו ה; שנתחזקו ו. 11 אלו] אל ה. ולא [נמשך] ה. 12 (ולא) ו. בחדוש] ובחדוש ו. 12–13 מה . . . השם] שהשם ית' הודיעם ב ד. 13 השם [ית'] ו. מענין] מהעניין ד. 14 אתה] ואתה ו. זה] זאת א ג ה. תמצא] מוצא א ג. זה התחבולה] הזאת ו. התחבולה. (כבר) ב ד ה. עשה] שעשה ב ד ה. 14–15 (השם אותם) ב ד ה. אמר] אשר ה.

והו איצׄא ענדהם ממתנע קטעא בחסב אעתקאדהם פי קדם אלעאלם לאנה לולא אלמעגׄזאת למא כאנת ענדנא אחיא אלאמואת מן קביל אלממכן.

46 פלמא אראד אללה אן ישרע ישראל[36] ואן ישהר פיהם אמרה ונהיה עלי ידי[37] סייד[38] אלנביין פי גׄמיע אלארץׄ כקו׳ ולמען ספר שמי בכל הארץ אחדתׄ אלמעגׄזאת אלמנצוצהׄ פי אלתורה חתי יצח בהא אלנבוהׄ ללנביין וחדותׄ אלעאלם. לאן אלמעגׄז אלחקיקי דליל קאטע עלי חדתׄ אלעאלם כמא ביינא פי אלדלאלהׄ. ולם יכׄרגׄ בהם ען אמור אלדניא פי אלגׄזא ואלעקאב וען אלאמר אלדׄי פי אלטבע אלדׄי הו בקא אלנפס או אנקטאעהא כמא דׄכרנא אעני העולם הבא או אלכרת ולם יתערׄץׄ למא סוי דׄלך מן חדותׄ אלרגׄעהׄ. ודאם אלאמר כדׄלך חתי תמכנת הדׄה אלקואעד וצחׄת עלי מרור אלאגׄיאל ולא בקי שׁךׄ פי נבוהׄ אלאנביא ולא פי חדותׄ אלמעגׄזאת. בעד דׄלך אכׄברונא אלאנביא במא אעלמו בה מן אחיא אלמותי פסהל קבול דׄלך.

47 אנת תגׄד מתׄל הדׄא אלתלטׄף בעינה קד פעלה אללה בישראל אדׄ קאל ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב

5–6 [4–5] שמות ט׳, ט״ז. 9 [7] חלק ב׳, כ״ה 17 [15] שמות י״ג, י״ז.

מ"ד ואמנם מענה השאלה השנית והיא האומרת למה לא נזכר תחית המתים בתורה המענה עליה מה שאומר לך. דע שכבר נודע שזאת התורה בכללה לא נאמין שהיא מפי משה רבנו ואמנם היא כלה מפי הגבורה. הנה הביא השאלה אותנו לחקור על אופני החכמה בהעיר השם ית' אותנו על חיי העולם הבא ולא ביאר לנו תחיית המתים כלל. והסבה בזה שזאת תחיית המתים אמנם תנהג מנהג המופת כמו שבארנו והאמנת במה שזה דרכו יהיה רק בספור הנביא. והיו בני אדם כלם בזמן ההוא מכת הצאבא אומרים בקדמות העולם שהם היו מאמינים שהשם רוח הגלגל כמו שבארנו במורה הנבוכים ומכזבים הגיע נבואה מאת השם לבני אדם.

מ"ה וכן יתחייב להם לפי אמונתם הכזבת המופתים ויחסו אותם לכשוף ולתחבולה. הלא תראם משתדלים לחלוק על מופתי משה רבנו בלהטיהם וישליכו איש מטהו. הלא תראם[35] איך אמרו מתמיהים היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. הורה שהנבואה היתה אצלם מכת הנמנע ואיך יספר למי שלא התבארה אצלו הנבואה בדבר שאין ראיה עליו אלא האמנת הנביא. והוא

---

1 השאלה] שאלה ד. האומרת למה] האמת (למה) בדה. לא] שלא ה 2 נזכר] בדה. 3 (נאמין) ה. רבנו [עה] בדהו. ואמנם] אמנם בדה. 4 (כלה) בדהו. הגבורה [כלה] בדה. הביא] הביאה בהו. השאלה אותנו] אותנו השאלה ו. 5 בהעיר] בהעיד ה. (ית') ו. אותנו] אמרו ב; אמר ד. ביאר] ישאר ה. 6 (כלל . . . אמנם) ד. בזה] הזאת ב. 7 המופת] במופת ב. והאמנת] והאמנה ה. (במה) ב; מה א; [בזה] במה ה; מה ו. דרכו [לא] בהו. יהיה] תהיה בהו. 8 כלם . . . ההוא] בזמן ההוא כלם דה. כלם . . . אומרים] כולם אומרים בזמן ההוא ב. (מכת הצאבא) אגדה. 9 (העולם) בדה. שהם] מהן ב. היו] יהיו אג. רוח] היה ה. הגלגל] וגלגל ב. 10 ומכזבים] ומכזיבים בד; מכזיבים ה. הגיע] המגיע בד; הגעת ה. (נבואה) בד; הנבואה אב. השם [ית'] בד. לבני] אל בני בד. 11 הכזבת] הכוזבת ב. ויחסו] ויחסם בד; ויחשף ה. 12 (אותם) בדה; אותו ו. תראם] תראה אותם ו. (מופתי) בדה. 13 (רבנו) ד; רבנו [עה] בהו. הלא] והלא אגהו. תראם] תראה בגהו. 15 שהנבואה היתה] שהיתה הנבואה גו. התבארה] התבאר ד.

44 ואמא ג̇ואב אלמסאלה̇ אלת̇אניה̇ והי אלקאילה̇ לאי שי לם תד̇כר תחית המתים פי אלתורה. פאלג̇ואב ענהא מא אצף לך. אעלם אנה קד עלם אן הד̇ה אלתורה בג̇מלתהא ליס נעתקד אנהא מפי משה רבנו ואנמא הי כלהא מפי הגבורה. פקד אפצ̇י אלסואל אן בחת̇נא הו ען וג̇ה אלחכמה̇ פי כונה תע̇ נבהנא עלי חיי העולם הבא ולם יצרח לנא בתחיית המתים בוג̇ה. ואלעלה̇ פי ד̇לך אן הד̇ה תחית המתים אנמא תג̇רי מג̇רי אלמעג̇ז כמא ביינא ואלתצדיק במא הד̇א סבילה אנמא יכון באכ̇באר אלנבי. וכאן אלנאס כלהם פי ד̇לך אלזמאן צאבה̇ קאילין פי קדם אלעאלם לאנהם כאן יעתקדון אן אללה רוח אלפלך כמא ביינא פי אלדלאלה̇ ומכד̈בין לוחי יאתי מן אללה ללאדמיין.

45 וכד̇לך ילזמהם בחסב אעתקאדהם תכד̇יב אלמעג̇זאת וינסבוהא ללסחר ואלחייל. אלא תראהם ירומון אן יקאומון מעג̇זאת משה רבנו בסחרהם וישליכו איש מטהו. אלא תראהם[35] כיף קאלו מתעג̇בין היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ד̈ל אן אלנבוה̇ ענדהם כאנת מן קביל אלממתנע פכיף יכ̇בר מן לם תצח ענדה אלנבוה̇ בכ̇בר לא דליל עליה אלא תצדיק אלנבי

11 [10] חלק א׳, ע׳; חלק ג׳, כ״ט; חלק ג׳, מ״ה. 14 [13] שמות ז׳, י״ב. 15 [14] דברים ה׳, כ״א.

5 אן] כון ח. 6 [בוג̇ה] ח. 7 (כמא) ח. 13 יקאומון] יקימון ז.

הטבעיים. כן צריך שתפרש שוב המטה נחש ורדת המן ומעמד הר סיני ועמוד אש וענן. כל זה יתחייב לך שתפרשהו עד שיסכימו לענינים הטבעיים. וכבר בארנו במורה הנבוכים בדברנו בחדוש העולם שעם אמונת חדוש העולם יתחייב בהכרח שיהיו המופתים כלם אפשריים ולזה יהיה גם כן תחיית המתים אפשרי. וכל אפשר כשיבוא בו הגדת הנביא נאמין בו ולא נצטרך לפרשו ולא נוציאהו מפשוטו.

מ״ג ואמנם נצטרך לפרש הדבר שפשוטו נמנע כהגשמת השם. אבל האפשר יעמד כאשר הוא. ואשר ישתדל ויחזור לפרש תחית המתים עד שלא יהיה שם שוב הנפש לגוף אמנם יעשה זה בהאמינו שהוא נמנע מצד השכל לא ממנהג הטבע וכן יתחייב בשאר הנפלאות בהכרח. וכל זה אמנם יהיה נמנע לגמרי לפי אמונת קדמות העולם ומאמין הקדמות אינו מעדת משה ואברהם כלל כמו שבארנו במורה הנבוכים. ולאלו השרשים האמננו תחית המתים על פשוטה ושמנוה מפנות התורה ואמרנו שאין ראוי לפרש שני הפסוקים הנגלים המורים עליה ראיה ברורה אשר לא יסבלו פירוש.

---

1 ⟨כן . . . הטבעיים⟩ ו. שתפרש] שנפרש ב ד ה. נחש] לנחש א ג. 2 כל] וכל ב. ⟨לך⟩ ב. שתפרשהו] שתפרש ד. שיסכימו] שיאותו ויסכימו ב ד ה. 3 הטבעיים] טבעיים ה. בדברנו] כשדברנו ה. 4 שעם] שאם ה. בהכרח] ההכרח ב ד ה. 5 יהיה . . . המתים] נהיה תחיית המתים גם כן א ג. אפשרי] איפשר ד ה. אפשר] שאפשר ה. 6 כשיבוא] כשתבוא א ג; שיבוא ב ד ה. ⟨בו⟩ ד ה. נצטרך] נאמין ה. 8 ואמנם] אמנם ה. לפרש] לפרשו ד. שפשוטו] כפשוטו ד. 9 השם [ית'] ב. ⟨ויחזור⟩ ו. לפרש] ויפרש ו. 10 ⟨יהיה⟩ ב. 11 לא] ואין [נמנע] ב. ממנהג] מצד ב. הטבע] טבע ה. 12 וכל] כל ב ד ה. נמנע] הנמנע ד. לגמרי] לעמוד ה. 13 מעדת] מדיעות ב. משה [רבינו עָה] ב ד ה. ואברהם [עָה] ד. ואברהם [אבינו ז״ל] ב; ואברהם [עָה] ד ו; ואברהם [אבינו עָה] ה. ⟨כלל⟩ ב. 15 ושמנוה] ושמוה ד. מפנות] מפינת ד; מעשה ה. ⟨ראוי⟩ ב. 15–16 שני הפסוקים] הפסוקים שניהם ב. 16 הנגלים] המגלים ו. המורים . . . ראיה] המורים ראיה עליהם ד. 16 אשר לא] שלא ד ה. 17 פירוש [אחר] א ג.

ינבגי אן תתאוול רג̆וע אלעצא ת̇עבאן ונזול אלמן ומעמד הר סיני ועמוד אש וענן כל הד̇א ילזמך אן תתאוולה חתי תטאבק בה אלאמור אלטביעייה̈. וקד ביינא פי אלדלאלה̈ ענד כלאמנא עלי חדות̇ אלעאלם אן מע אעתקאד חדת̇ אלעאלם ילזם צ̇רורה̈ אן תכון אלמעג̆זאת כלהא ממכנה̈ ולד̇לך איצ̇א תכון תחית המתים ממכנה̈. וכל ממכן אד̇א וקע בה אכ̇באר אלנבי צדקנאה ולא נלתג̆י פיה לתאויל ולא נכ̇רג̆ה ען צ̇אהרה.

43 ואנמא נלתג̆י פיה לתאויל אלכלאם אלד̇י צ̇אהרה ממתנע כתג̆סים אלאלאה. אמא אלממכן פיבקי בחסבה. פאלד̇י ירום וידוום אן יתאוול תחית המתים חתי לא תכון ת̇ם̃ רג̆עה̈ אנמא יפעל ד̇לך באעתקאדה אנה ממתנע מן ג̆הה̈ אלעקל לא מן מעתאד אלטביעה̈ וכד̇לך ילזם פי סאיר אלמעג̆זאת צ̇רורה̈. וג̆מיע ד̇לך אנמא יכון ממתנעא קטעא בחסב אעתקאד קדם אלעאלם ומעתקד אלקדם ליס מן מל̃ה̈ משה ואברהם בוג̆ה כמא ביינא פי אלדלאלה̈. פלהד̇ה אלאצול אעתקדנא תחיית המתים עלי צ̇אהרהא וג̆עלנאהא מן קואעד אלשריעה̈ וקלנא אנה לא ינבגי אן תתאוול אלנצ̃ין אלג̆ליין אלדאל̃ין עליהא דלאלה̈ ביינה̈ לא תחתמל תאויל.

3 [3] חלק ב׳, כ״ה. 14 [14] חלק ב׳, י״ז, כ״ג, כ״ה.

9 כתג̆סים] כתקסם ז. 10 וידוום] ויחום ח. 11 מעתאד] ג̆הה̈ ז. 14 אלקדם] קדם [אלעאלם] ז. 16–17 אלנצין אלג̆ליין אלדאלין] אלנצוץ אלג̆לייה̈ אלדאלה̈ ז.

בין אמרו היהפוך כושי עורו ובין אמרו הלמתים תעשה פלא וכבר נהפך מראה היד הטהורה לבן[34]. ואלו יאמר האדם שאי אפשר שיתנועע הדומם היה אומר אמת לפי מה שבטבע ולא יכזב זה המאמר שוב המטה נחש. אחר שהוא מופת, כן כל מה שתמצאהו מהרחקת שוב המתים הוא על מה שבטבע ואין זה סותר שוב מתים שירצה השם בשובם. הנה כבר התבאר לך עניני הפסוקים ההם כלם על מה שאפשר מן האמת ואינך צריך לפרש פסוק מהם בפירושים ההם המגונים הרחוקים לקבלם אשר יחזקו טענת מכחיש תחית המתים ויאמצו מאמרו.

מ"ב ודע שהכחשת שוב הנפש לגוף לא תמלט מאחת משתי סבות אם שיכחישנו המכחיש להיותו ענין בלתי טבעי ויתחייב לפי זאת הסבה שיכחיש הנפלאות כלם להיותם בלתי טבעיות או שיכחישנו מפני שלא נזכר בפסוק ולא באה בו ההגדה האמתית כמו שבא במופתים. ואנחנו כבר בארנו שבאו פסוקים ואם הם מעטים יורו על שוב המתים. ואם יאמר אומר אנחנו נפרש הפסוקים ההם כמו שפירשנו זולתם נאמר לו המביא לך לפרשם מהו להיות שוב המתים בלתי טבעי ותפרש לו הפסוקים עד שיאותו לענינים

1 (אמרו) ו; אמר ד. 2 הטהורה] השחורה בדה. לבן] ללבן ב. האדם] אדם אבד; (שאי אפשר) בד; לא יתכן ה. אומר ו. 3 שבטבע] שבא בטבע בה. 3–4 (זה המאמר) בדה. 4 נחש] לנחש אבג. 5 מהרחקת] מהרחק ב; מהרהור ה. שוב] תחיית בדה. על] כל ה. (מה) ב. מתים] המתים אגדו. 6 שירצה] כשירצה בדהו. (ההם) אבגה. 7 ואינך] ואין ב. (לפרש) אג. 8 בפירושים [רחוקים] בד. (ההם) ה. (המגונים) ה; מגונים ד. הרחוקים] הרחוק ב; רחוק ד; רחוקים ה. (לקבלם . . . טענת) ה. יחזקו [כל] אג. מכחיש] מכחישים ה. 9 ויאמצו] ויאמנו ב; ויאמינו ה. 10 שהכחשת] כי הכחשת בד. 11 סיבות] הסיבות ב. אם] או אג. (לפי) ד. 12 להיותם] להיות בדה. 13 נזכר] נגזר ד. (בו) ד. ההגדה האמתית] הגדה אמתית ב. 14 פסוקים] בפסוקים ה. מעטים] מעניין ב; מועטים ד. 15 (יורו) ה; יודו ב. אנחנו] אנו ב. 16 (מהו) אבג; ההו ו. (להיות) א. 17 טבעי] טבעיים דה. לו] אלו אגהו.

ולא פרק בין קולה היהפך כושי עורו ובין קו׳ הלמתים תעשה פלא וקד אנקלב לון אליד אלכרימה֗ אביץ֗[34]. ולו קאל אלאנסאן לא ימכן אן תתחרּ֗ך אלגְמאדאת לכאן קולה צחיחא בסבב מא פי אלטבע ולא יכד֗ב הד֗א אלקול֗ רגְוע אלעצא ת֗עבאן אד֗ ד֗לך מעגְז. כד֗לך כל מא תגְדה מן נפי רגְוע אלאמואת הו עלי מא פי אלטבע ולא ינקץ֗ הד֗א רגְוע אמואת יריד אללה רגְועהם. פקד תביין לך מעאני תלך אלפסוקים כלהא עלי אצח֗ מא יכון ולא תלתגְי לתאויל פסוק מן תלך אלפואסיק בתלך אלתאוילאת אלשניעה֗ אלבעידה֗ אלקבול אלתי תקוי חגְה֗ מנכר תחית המתים ותמכן דעואה.

42 ואעלם אן אנכאר רגְוע אלנפס ללגְסד לא יכלו ד֗לך מן אחד סבבין. אמא אן ינכר ד֗לך לכונה אמר גיר טביעי פילזם בחסב הד֗א אלסבב אן תנכר אלמעגְזאת כלהא לכונהא גיר טביעיה֗ או ינכר ד֗לך לכונה לם יד֗כר פי אלנץ֗ ולא וקע בה אלאכ֗באר אלצאדקה֗ כמא וקעת באלמעגְזאת. פקדביינא אן גְאת נצוץ ואן כאנת קלילה֗ תדּ֗ל עלי רגְוע אלאמואת. פאן קאל קאיל נחן נתאוול תלך אלנצוץ כמא תאוולנא גירהא. קלנא לה אלדאעי לך לתאוילהא מא הו לכון רגְוע אלאמואת גיר טביעי פאנת תתאוול לה אלנצוץ חתי תטאבק בה אלאמור אלטביעיה֗. כד֗לך

---

1 [1] ירמיה י״ג, כ״ג. תהלים פ״ח, י״א. 2 [2] רמז לשמות ד׳, ו׳.

---

2 אביץ֗] ביצ֗א ז. 3 צחיחא] צאדקא ט. 5 תגְדה תגְד] ט. 6 אללה [תע֗] ז. ‹לך› ז. 7 אצח] אוצ֗ח ז. 9 אלתי [לא תביין חגְה֗ בל] ז. מנכר] מנכרי ט. 10 ‹אן› ט. 11 ינכר] מנכר ח. אמר] אמא ח. 12 ‹בחסב› ז. 17–18 לתאוילה מא הו . . . לה] לתאוילה מא הו פאן קאל לאן תלך ז. 17 לכון] כון ט. 18 חתי] ליס ז. אלטביעיה֗ [קלנא לה] ז.

ואין מן הטבע שישוב האיש ההוא ויתהוה שנית אחר מותו אבל אשר בטבע הוא כי כשימותו אישי בעלי חיים לא ישובו לעולם האישים ההם אבל יכלו ויותכו מעט מעט עד שישובו אל היסודות ואל החומר הראשון במין מן החזרה לא ישאר עמה חלק מוגבל נרמז אליו שיאמר בו זה היה כך וכך. ושהאדם לבדו נדבק בו השפע האלהי והוא חייב שיהיה בו דבר עומד לא יאבד ולא יפסד. אמנם גוף האדם יאבד כשאר אישי בעלי חיים כלם. הורו על זה גם כן ראיות עיוניות אצל מי שנחלץ לחקור על אלו הדברים העמוקים ר״ל השאר הדבר הנשאר ממה שהגיע לאדם. וזהו הדבר אשר בטבע והוא אשר קראוהו ספרי הנבואה נפש או רוח בשתוף השם. ואבדת הגוף ושובו למה שהורכב ממנו המין ההוא מן החזרה כמו שבא בפסוק וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. זהו אשר בטבע.

מ״א וכפי הענין ההוא באו הפסוקים ההם כלם. ואין הפרש בין אמרו אם ימות גבר היחיה או אמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים שאין זה בטבע אבל נמנע בו אלא שכבר יצאו המים מן הסלע ההוא במופת. כן תחית המתים אמנם הוא מן המופתים. ואין הפרש

---

1 (ואין . . . ההוא) בד. (האיש) א. ההוא [ההוא] א. ויתהוה] ויתאוה בד. שנית] פעם שניה ה. שנית אחר] שנתאחר ב; שנתאר ד. (מותו) ב; אותו ד. (אשר) הו. 2 (הוא) ו. (כי) בד. כשימותו] שימותו ה. (אישי) ו; אישים בדה. (לעולם) ב. 3 ויותכו בד. 4 (הראשון) בדה. (מן) בה. 5 שיאמר] שיאמרו ה; שנאמר ו. זה] שזה ד. (לבדו) בדה. בו] מן בד; בו [מן] ה. 6 (חייב) אג. בו [דבק] ב. 7 גוף] נגדה. (יאבד) ג; יאבד [ויפסק] ב; יאבד [ויפסד] דה. אישי] גופי בה. כלם] ולא ב. 8 אצל [ההמון] ה. 9 השאר [הנפש] ג. (הדבר) בדה. (הנשאר) אג. ממה] ממי ב. שהגיע] שהגיעה ג; שהושג ה. לאדם] באדם ה. וזהו] זהו ה. אשר [הגיע] ב. 10 (והוא) בדה. אשר קראוהו] שקראוהו בדה. ספרי] ספר ה. נפש [או דעת] ה. ואבדת] אבדת ד. 11 ושובו] הוא שובו בד. (ממנו) ד. (מן החזרה) ד. 13 זהו] וזה ה. 14 באו] באר ב. (ההם) בדה. 15 או [אם] אג; ובין ד. 16 שאין [בא] ה. זה בטבע] בזה הטבע ד. (בו) בד. אלא] אליו ד. 17 (ההוא) דהו. כן] וכן ו. (אמנם) ב.

אן ימות דׄלך אלשכׄץ. וליס מן אלטבע אן ירגֻע דׄלך אלשכׄץ ויתכוّן תׄאניהׄ בעד מותה בל אלדׄי פי אלטבע הו אדׄא מאתת אשכׄאץ אלחיואן לא תעוד אבדא תלך אלאשכׄאץ בל תצׄמחל ותחלל אולא אולא חתי תעוד אלי אלאסתקצאת ואלי אלמאדّהׄ אלאולי בנוע מן אלרגֻוע לא יבקי מנה גֻזו מחייז משאר אליה יקאל פיה הדׄא כאן כדׄא וכדׄא. ואן אלאנסאן כׄאצّהׄ אתׄצל פיה אלפיץׄ אלאלאהי ואוגֻב אן יכון פיה שי באק לא יביד ולא יפסד. אמא גֻסד אלאנסאן פיביד כמתׄל סאיר אשכׄאץ אלחיואן כלّהא. דׄלّת עלי דׄלך איצׄא דלאיל נצׄרייהׄ ענד מן תגֻרّד ללבחתׄ ען הדׄה אלאשיא אלגֻאמצׄהׄ אעני בקא אלשי אלבאקי ממא חצל ללאנסאן. והדׄא הו אלשי אלדׄי פי אלטבע והו אלדׄי תסמיה אלכתב אלנבויהׄ נפש או רוח באלאשתראך. ותלאף אלגֻסם ורגֻועה למא תרכّב מנה דׄלך אלנחו מן אלרגֻוע כמא גֻא אלנץ וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. הדׄא הו אלדׄי פי אלטבע.

41 ובחסבה גֻאת תלך אלנצוץ כלהא ולא פרק בין קולה אם ימות גבר היחיה או קו׳ המן הסלע הזה נוציא לכם מים יעני אן ליס דׄלך פי אלטבע בל ממתנע פיה ולכנה קד כׄרג אלמא מן דׄלך אלסלע באלמעגֻז. כדׄלך תחית המתים אנמא הי מן אלמעגֻזאת

13–14 [12–13] קהלת י"ב, ז'. 17 [15] איוב י"ד, י"ד. 17 [15–16] במדבר כ', י'.

1 אן] מא ז. 2 הו [אן] ט. 3–4 (אבדא . . . תעוד) ז. 4 ותחלל] ותתחוול ח. (אולא) ח. (אלי) ח. ואלי] אלי חט. 6–7 אלפיץׄ אלאלאהי] פיץׄ אלאהי חט. 7 ואוגֻב] אוגֻב ח ט. פיהא] פי ט. (שי) ט. 8 כמתׄל [מא יביד] ז. 9 (איצׄא) ט. דלאיל] אלדלאיל ז. ען] עלי ח. 10–11 (והדׄא הו אלשי אלדׄי פי אלטבע) חט. 12 או רוח] ורוח ז. 13 (כמא) ח. 14 (אלדׄי פי) ט. 17 קו׳ [משה עׄהׄ] ח. 17 יעני] אעני ח. 19 אלסלע] אלסכׄר ח. כדׄלך] כדׄאך ח.

מן הפסוק הנגלה בדניאל באמרו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו ואמרו ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין. זה גם כן מה שחייב לבני אדם כלם המבוכה הגדולה. קצתם הסתפק בזאת פנת תחיית המתים ספוק גדול. וקצתם המאמינים לזאת הפנה הצרך לפרש כל פסוק מן הפסוקים המבוארים פירושים רחוקים מאד לקבלם.

ל"ט והשאלה השנית היות התורה בלתי זוכרת זאת הפנה כלל לא ברמיזה ואף כי בביאור. ואם אי אפשר מבלתי שיאמר שיש בתורה רמיזות לזאת הפנה ויאמרו הדברים ההם אשר זכרום באמרם מניין לתחית המתים מן התורה תכלית האומר שיאמר שהם רמזים נסתרים וכל שכן בהיות החכמים חולקים בהם. ותהיה זאת השאלה השנית למה לא זכר זה בגלוי בביאור שלא יסבול פירוש אבל נזכר לפי דבר החושב כמי שיסתתר לאמר דבר וירצה לסתמו.

מ' ואומר במענה השאלה הראשונה שדברי הנביאים ולשון הספרים אמנם באו מספרים טבע המציאות הנהוג הנודע וידוע שטבע זה המציאות הוא התחבר נקבות בעלי חיים וזכריהם והולידם הדומה וצמיחת הנולד מעט מעט עד שימות האיש ההוא.

---

1 בדניאל] לדניאל בדהו. 2 (זה) אג. (מה) ב. 3 (כלם) בו. הסתפק] הסתפקו בדה; הסתפק [בהם] ו. (בזאת פנת) ו; בזאת הפנה ה. תחיית] לתחיית ה. 4 וקצתם] והקצת בדהו. הצרך] הצריך אג; הוצרכו ו. 5 המבוארים] הנזכרים אדה. (רחוקים) ד; זרים א. 6 היות] היא ד. בלתי] בלי ד. 7 ואף] אף בדה. (שיאמר) אג. 8 בתורה] לתורה ב. 9 שהם] השם ד. 10 בהיות] היות ב. ותהיה זאת] וזאת תהיה. ב 11 שלא] לא בד. (זה) בד; [את] זה ו. בגלוי] בגלוי [והוא] ב; בגלוי [והן] ד. בביאור] ביאור ב; ובביאור אגו. יסבול] יסבור דה. (יסבול פירוש) ב. פירוש [אחר] ג. 14 הנביאים [סותרים] ה. ולשון] לשון ה. 15 באו] יצאו ב. מספרים] מספרי בה. 15–16 (הנהוג . . . המציאות) ב. 15–16 הנהוג . . . שטבע] הידוע הנהוג המר וידוע כי טבע ה. 16 (זה) ד. התחבר] התחברות ב; התחברו ד. וזכריהם] וספריהם ב. 17 הדומה] הדומם ד. מעט מעט] מעט מעט [מעט] א; מעט (מעט) ב. (עד) בד.

הל הו משל או חקיקהׄ. ומא גׄא פי אלנץׄ אלגׄלי פי דניאל פי קו' ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וקו' ותנוח ותעמד לגורלך לקץ הימין. פהדׄא איצׄא ממא אוגׄב ללנאס כלהם אלחירהׄ אלעצׄימהׄ. פבעצׄהם אסתראב בהדׄה אלקאעדהׄ תחית המתים אסתראבהׄ עצׄימהׄ. ובעצׄהם אלמחקׄקין להדׄה אלקאעדהׄ אלתגׄי אן יתאוול כל פסוק מן תלך אלפואסיק אלביינהׄ תאוילאת בעידהׄ גׄדׄא ען אלקבול.

39　ואלמסאלהׄ אלתׄאניהׄ כון אלתורה לם תדׄכר הדׄה אלקאעדהׄ בוגׄה לא בתלויח פכיף בתצריח. פאן לם יכון בד מן אן יקאל אן אלתורה אשארת להדׄה אלקאעדהׄ ותקאל תלך אלאשיא אלתי דׄכרנא פי קו' מניין לתחיית המתים מן התורה פגאיהׄ אלקאיל אן יקול אנׄהא תלויחאת ואשאראת כׄפייהׄ וכׄאצׄהׄ בכון אלחכמים מכׄתלפין פיהא. פתכון הדׄה אלמסאלהׄ אלתׄאניהׄ לאי שי לם ידׄכר דׄלך עלי גׄלייתה בביאן לא יחתמל אלתאויל בל דׄכר בזעם אלזאעם כמן יתכׄפי בקול שי ויריד כתמאנה.

40　פנקול פי גׄואב אלמסאלהׄ אלאולי אן כלאם אלאנביא ונצוץ אלכתב אנמא גׄאת ואצפהׄ טביעהׄ אלוגׄוד אלמעתאדהׄ אלמתעארפהׄ ומעלום אן טביעהׄ הדׄא אלוגׄוד הי אגׄתמאע אנאתׄ אלחיואן ודׄכורה ותולידהא אלמתׄל ונמו אלמולוד אוולא אוולא אלי

2 [1] דניאל י"ב, ב'.　2–3 [2] דניאל י"ב, י"ג.　11 [9] סנהדרין צ"א, ב'.

3 (אלחירהׄ) ט.　4 (פבעצׄהם) ט.　אסתראב] פאסתראב ט.　אלקאעדהׄ] קאעדהׄ ט; אלקאעדהׄ [אעני] ז.　6 פסוק] פחיץ ח.　(גׄדׄא) ט.　9 (בוגׄה) ז ט. לא . . . בתצריח] לא בתצריח ולא בתלויח ט.　פכיף] כיף ז.　(מן) ח.　10 (אן יקאל) ח ט.　11 אלתי] אלדׄי ז.　12 וכׄאצׄהׄ] ובכׄאצׄהׄ ח ט.　13 (פיהא) ח.　14 אלתאויל] תאויל ח.　16 פי] אן ז.　(כלאם) ט.　אלאנביא] אלחכמים ח.　17 אנמא] אן מא ח.　18 (אלמתעארפהׄ) ז.　אנאתׄ [הדׄין] ז.　19 (אלמתׄל) ח.　ונמו] ואנמי ח; ונמא ט.　אלמולוד [מנהא] ח.

בפרק אחד לא הייתי משים אותו בשני פרקים ואיך יבוקש ממני זכרון הדרשות וההגדות והם נמצאות במקומותם ויקרא שם. ומה תועלת לכפלם ונאמר שאנחנו חברנו. וכאשר הגענו מזה המאמר אל זה המקום והוא היה תכלית הכונה בו וראינוהו חסר התועלת לגמרי מפני שאינו כולל רק כפל מה שכבר נזכר בפירוש המשנה ובחבור ותוספת ביאור לכל מעט תבונה או הורס ראינו שלא נניחנה ריקה מחדוש תועלת ושנדבר על שתי שאלות ראויות בזה הענין.

ל״ח האחד מהן לבאר עניני אלו הפסוקים הרבים מאד הנמצאים במקרא המורים ראיה ברורה שלא תסבול פירוש בהרחקת תחִית המתים כאמרו אם ימות גבר היחיה. ואמרו כלה ענן וילך כֵּן יורד שאול לא יעלה. בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות. וזה באיוב הרבה. ואמר חזקיהו לא ישברו יֹורדי בור אל אמתך חי חי הוא יודך כמוני היום. זאת ראיה שיורדי בור הם המתים. ונאמר גם כן כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו. ונאמר הלמתים תעשה פלא אם רפאים יקומו יודוך סלה. ונאמר רוח הולך ולא ישוב. וכשתחפש כתובי המקרא כלם תמצאם מרחיקים תחיית המתים בכלל רק קצת פשוטי ישעיהו ועם התבוננות יתבאר שהוא מסופק אם הוא משל או אמת. ומה שבא

1 משים אותו] משימו ב; משימך ד. בשני] לב׳ ה; בשנים ו. (פרקים) ו. ואיך] איך ו. 2 ויקרא] ויקראו אד; ונקראו ב. ויקרא שם] ושם יקראו ה. 3 שאנחנו] שאנו ב. חברנו] חברנום בה. וכאשר] אשר ה. 4 (היה) דה. 5 שכבר נזכר] שנזכר כבר ו. 6 ותוספת] תוספת ד; ובתוספת בה. או הורס] ולהורס בד. נניחנה] נניחה א; נניחהו ב; נניח ג; נניחו דה. 7 ריקה] ריק ב; רק דה. ושנדבר] שנדבר [בו] בד. שאלות] השאלות בה. בזה] על זה ה. 8 האחד] האחת אגדו. עניני] ענין ו. (אלו) בדה. (הרבים) ב. 9 ראיה] הוראה או. תסבול] תסכיל ב. פירוש] בפירוש ב. 12 חזקיהו] בחזקיהו ד. חזקיהו [עָה] ה. 14 הם [הם] ד. ונאמר] ואמר ב. 16 כתובי] פסוקי ו. 17 תמצאם [כולם] ב. (קצת) בדו; קצתם ה. ישעיהו [עָה] בה. ועם [קצת] ו. 18 יתבאר] יבאר ה. שבא] שיבוא ב.

נג̇על פקה אלשריעה̈ כלה פי פרק ואחד למא ג̇עלנאה פי שני פרקים פכיף יטלב מנא ד̇כר אלדרשות ואלהגדות והי מוג̇ודה̈ פי מואצ̇עהא. ומא פאידה̈ תכראר הא ונקול אנא אלּפנא. ולמא וצלנא מן הד̇ה אלמקאלה̈ אלי הד̇א אלמוצ̇ע והו כאן גאיה̈ אלקצד בהא וראינא אנהא עאדמה̈ אלפאידה̈ באלכלייה̈ לאנהא לא תתצ̇מן אלא תכראר מא קד ד̇כר פי שרח אלמשנה ופי אלחבור וזיאדה̈ ביאן לכל קציר אלפהם או מתהאפת ראינא אן לא נכ̇ליהא מן אסתג̇דאד פאידה̈ ואן נתכלם עלי מסאלתין לאיקתין בהד̇א אלמעני.

38 אחדהמא תביין מעאני הד̇ה אלפסוקים אלכת̇ירה̈ ג̇דּא אלמוג̇ודה̈ פי אלמקרא אלדאלּה̈ דלאלה̈ ביינה̈ לא תחתמל תאויל עלי נפי תחית המתים מת̇ל קו׳ אם ימות גבר היחיה וכקו׳ כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה. בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות והד̇א פי איוב אכת̇ר מן אן יחצי. וקאל חזקיה לא ישברו יורדי בור אל אמתך חי חי הוא יודך כמוני היום. פהד̇א דליל עלי אן יורדי בור הם אלאמואת. וקאל איצ̇א כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו. וקאל הלמתים תעשה פלא אם רפאים יקומו יודוך סלה. וקאל רוח הולך ולא ישוב. ואד̇א תחבעת נצוץ אלמקרא כלהא וג̇דתהא נאפיה̈ לתחית המתים עלי אלעמום אלּא בעץ̇ צ̇ואהר ישעיה וענד אלתאמּל יבין אנה משכל

12 [10] איוב י״ד, י״ד. 13 [11–12] איוב ז׳, ט׳. 13–14 [11–12] איוב י׳, כ״א. 15 [12–13] ישעיה ל״ח, י״ח–י״ט. 16–17 [14–15] שמואל ב׳ י״ד, י״ד. 17–18 [15–16] תהלים פ״ח, י״א. 18 [16] תהלים ע״ח, ל״ט.

3 אנא [קד] ח. 4 מן . . . אלמוצ̇ע] אלי הד̇א אלמוצ̇ע מן הד̇ה אלמקאלה̈ ז ט. 8 ואן] אן ח. 11 (אלמוג̇ודה̈) ט. 14 (חזקיה) ט. 16 (הם) ז. 19 תתבעת] תתאבעת ז. 20 צ̇ואהר] צ̇אהר ז. אלתאמל] אלתאויל ט. יבין] יכון ח.

יעלם בהם ענין וירחק ציורו עד שיפורשו גדריו פירוש מספיק. והרבה פעמים יצטרך הענין המצויר אל ראיות רבות מאד עד שיתאמת מה שיבוקש אמתתו. אמנם דבר המופתים לא יעלם ציור מה שיזכר מהם ולא יכבד ואי אפשר להביא ראיה על אמתת מה שכבר בא או שיעד בואו מהם אבל יראה בחושים או יקובל ממי שכבר ראם ומפני זה נפרש הע"הב ונבארהו להעלמו ולהיותו הענין אשר בטבע מנהגו של עולם ר̇ל̇ השאר הנפש.

ל"ז אמנם תחית המתים הוא אחד מן המופתים ומבואר מאד שענינו מובן ואין שם אלא להאמין בו לבד כמו שבאתנו ההגדה האמתית והוא ענין יוצא חוץ לטבע המציאות ואין ראיה עליו מצד העיון ואמנם ינהג מנהג הנפלאות כלם ויקובל אין שם זולת זה. ומה היה לנו אפשר לומר בו או להאריך התחשוב שהמבוקש ממנו [שנבוא בראיות עיוניות נחייב מהן תחית המתים. ואין ספק שהמבוקש ממנו][33] אצל אלו שאדרוש בחבורי הדרשות אשר באו בזה הענין וההגדות ההם וזה יותר ראוי בזולתנו כפי כונת מה שיחבר בו. אתם עדת המעיינים בחבורינו כבר ידעתם שאני לעולם נוטה לחסר המחלוקת והויכוחים ולו היה אפשר לי לשום התלמוד כלו

---

1 וירחק] וירחיק ה. שיפורשו] שיפרצו ה. 2 (הענין) ד. (מאד) ו. 3 מה] מי ב. שיבוקש] שביקש בדה. (דבר) ב. 4 שיזכר] שזכר ב. מהם] מה הוא ב. (מהם) בדהו. 5 אבל] אצלי ה. יראה] יראום בה; ראום ד. יקובל] יקבל ב; יקבל [מהם] ה; קובל ו. ממי] מה ב. 6 שכבר ראם] שראם [לבד] ה. ראם] ראה ב; קדם ד. 6 להעלמו] להעלימו א. ולהיותו] ולהיות ב. 7 (ר̇ל̇) ב; כלומר הו. 7 השאר] בשאר ב. 8 אחד] אחת ה. ומבואר [הוא] בדה. 9 אלא להאמין] להאמין אלא ב. שבאתנו] שביארתהו ב; שבארנוהו ד; שביארתיהו ה. 10 האמתית] האמתי ה. המציאות] והמציאות ה. 11 ויקובל] ויקבל [זה] בדה. (ומה) ב. 12 היה] וזהו ב; הוא דה. (לנו) ב. לנו אפשר] אפשר לנו דה. התחשוב] ותחשוב בדה. שהמבוקש] שיבוקש בדה. 14 (שאדרוש) בדה. 14–15 באו בזה] בזה באו ד. בזולתנו] בזולתי בדה; לזולתי ו. 16 לעולם נוטה] נוטה לעולם אבג. 17 והויכוחים] וההכרחים בד. ולו] ואילו ב. (לי) ב. (כלו) ד.

ואלאלאהי פאנה כת̇יר מא יכ̇פי פיהא מעני ויבעד תצוורה חתי תשרח חדודה שרחא שאפיא וכת̇יר מא יחתאג̇ אלמעני אלמתצוור אלי אסתדלאלאת כת̇ירה̈ ג̇ד̈א חתי יצח̈ מא יטלב צח̈תה. פאמא אמר אלמעג̇זאת פלא תצוור מא יד̇כר מנהא יכ̇פי ולא יעסר ולא אלאסתדלאל עלי צח̈ה̈ מא וקע או ועד בה מנהא ימכן בל תשאהד בלחואס̈ או תקבל ממן שאהדהא פלד̇לך נשרח העולם הבא ונבי̈נה לכ̇פאיה ולכונה אלאמר אלד̇י פי טבע מנהגו שלעולם אעני בקא אלאנפס.

37 אמא תחית המתים פהו אמר מעג̇ז וביין ג̇דא אן מענאה מפהום וליס ת̇ם̈ גיר אלתצדיק בה פקט כמא ג̇אנא אלכ̇בר אלצאדק והו אמר כ̇ארג̇ ען טביעה̈ אלוג̇וד פלא דליל עליה מן ג̇הה̈ אלנצ̇ר ואנמא יג̇רי מג̇רי אלמעג̇זאת כלהא פיקבל לא גיר. ואי שי ימכננא אן נקול נחן פי הד̇א או נטוול אתרי אלמטלוב מנא[33] אן נאתי בדלאיל נצ̇רייה̈ נלזם מנהא תחית המתים. ולא שך̈ אנה אלמטלוב מנא[33] ענד הולאי אן נדרש פי תואליפנא אלדרשות אלתי ג̇את פי הד̇א אלמעני ותלך אלהגדות והד̇א לאיק בגירנא בחסב גרץ̇ מא יולף פיה. אנתם מעשר מן נצ̇ר תואליפנא קד עלמתם אנא אבדא נקצד לחד̇ף אלאכ̇תלאף ואלמנאצ̇ראת ולו אמכננא אן

7 (טבע) ט. מנהגו] ומנהגו ז. 13 (הד̇א או נטוול) ח; ד̇א ונטוול ט.
16 מעשר] יא מעאשר ז. 17 נקצד] ננג̇ח ח. ולו] ולא ז ח.

עולם כמנהגו נוהג[31a]. ואמרו אין מביאין ראיה ממעשה נסים[32]. ואמר שלמה כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. הנה כבר התבאר שהענינים הטבעיים נמשכים תמיד על מנהגיהם. וכבר בארנו זה גם כן במורה הנבוכים בדברנו בחדוש העולם.

ל"ה ויראה לי שאשר הביא לאלו האנשים לטעות ולספק בדברנו בתחיית המתים היותנו מאריכים בספור העולם הבא ולבאר מאמרים אמתיים ולזכור כל דברי הנביאים והחכמים המורים עליו. וכשזכרנו תחית המתים זכרנוה בדברים מועטים[32a] ואמרנו שתחית המתים פנה אמתית והמביא אל זה שני דברים. האחד מהם שכל חבורינו אמנם הם קב ונקי אין כונתנו להגדיל גוף הספרים ולא לכלות הזמן במה שלא יביא אל תועלת ולזה כשנפרש לא נפרש אלא מה שצריך לפרש ובשיעור שיובן לבד וכשנחבר לא נחבר רק קצור ענינים.

ל"ו והדבר השני שההארכה אמנם תהיה בציור ענין נעלם עד שישלם ציורו או בהביא ראיה על אמתתו. וזה צריך אליו בשלשה מיני החכמות ר"ל הלמודי והטבעי והאלהי כי הרבה פעמים

2 שלמה [עה"] ב ג ה מ. 3 שהענינים] כי הענינים. 4 (תמיד) ד. מנהגיהם] מנהיגם ד. (זה) ב ד ה. זה גם כן] גם כן זה ו. 5 בדברנו] כשדברנו ה. 6 (לי) ו. הביא] הביאו א. לאלו] אלו א ב ג ד ה ו. (האנשים) ב ד. ולספק] ולספר מ. 8 מאמרים] דברים ה. הנביאים [עה"] ב ה. הנביאים והחכמים] החכמים והנביאים מ. והחכמים [זל"] ב; וחכמים [זל"] ה. 9 המורים] והאריכו ב. מועטים] מעטים ג ה ו מ. 10 תחית] בתחית ו. אמתית [היא] ה. והמביא] והמביאני ב ה; והביא ו. דברים] הדברים מ. 11 (מהם) ב. (אמנם הם) ב ד ה. 11 הם] הוא מ. קב] זך ה מ. אין] ואין א ג. גוף] לגוף [הסכלים] ב. 12 יביא] יבוא ב מ. (אל) א ג. תועלת] התועלת א ג. 12–13 כשנפרש לא] שנפרש שלא ב. 13 לפרש] לפרוש מ. ובשיעור] ולשעור א ג ה. לבד] ללב ב ד ה. 14 ענינים] העניינים א ד ה. 15 שההארכה] שההרבה ד. בציור] בבאור ד. 16 עד] על ד. שישלם [ענין] א; שישלים ד. (או) א. אמתתו] אמתתם ב ד ה. 17 בשלשה] בשלש ב. (ר"ל) ב.

יצרחו זׄל דאימא ויקולון עולם כמנהגו הולך[31a]. וקאלו אין מביאין ראייה על מעשה נסים[32]. וקאל שלמה כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. פקד תבׄין אן אלאמור אלטביעייהׄ תסתמרׄ אבדא עלי מעתאדהא וקד ביינא הדׄא איצׄא פי כתאב אלדלאלהׄ ענד כלאמנא עלי חדתׄ אלעאלם.

35 ויבדו לנא אן אלדׄי אוגׄב להאולי אלקום אלגלט פי כלאמנא פי תחיית המתים כוננא נטול ונטנב פי וצף העולם הבא ונביין חקיקתה ונדׄכר גׄמיע אקואל אלאנביא ואלחכמים אלדאלּהׄ עליה. ואדׄ דׄכרנא תחיית המתים דׄכרנאהא כלמאת[32a] ונקול אן תחיית המתים קאעדהׄ צחיחהׄ ומוגׄב דׄלך שיאן. אחדהמא אן כל תואליפנא אנמא הי קב ונקי ליס קצדנא תכביר אחגׄאם אלכתב ולא אתלאף אלזמאן פי מא לא יודי אלי מנפעהׄ פלדׄלך אן שרחנא לא נשרח אלא מא יפתקר אלי שרח ובקדר מא יפהם פקט ואן אלּפנא פלא נולּף אלא תלכׄיץ מעאני.

36 ואלשי אלתׄאני אן אלתטויל אנמא יכון פי תצוור מעני כׄפי מתי יכמל תצוורה או פי אלאסתדלאל עלי צדקה. פהדׄא יחתאגׄ אליה פי תׄלאתׄהׄ אגׄנאס אלעלום אעני אלריאצׄי ואלטביעי

1 [1] עבודה זרה נ״ד, ב׳, 2–3 [2–3] קהלת ג׳, י״ד. 5 [4] חלק ב׳, י״ט, כ״ה.

2 (שלמה) ח. 12 תכביר אחגׄאם] תכסיר אהגׄאם ח.

ל"ג וכבר בארנו במורה הנבוכים לשון המקרא המבואר ולשון החכמים ז"ל גם כן בבא בדברי הנביאים משלים רבים והפלגנו בביאור זה עד שאי אפשר לאחד מן הסכלים המתגברים להכחישו. ומפני זה נאמר אנחנו ומי שקדמנו מחשובי המפרשים שאלו משלים כמו שפירשנו. ואפשר שיאמר גם כן כי כשירבה הישוב ותשמן הארץ ימעט הזק בעלי חיים בהתקרב קצתם אל קצתם. כבר זכר זה ארסטו[29] בספר בעלי חיים כשנתן סבת מיעוט הזק בעלי חיים קצתם לקצתם בארץ מצרים. ויהיה זה גם כן גוזמא[29a] כמו שאמרו דברה תורה לשון הבאי.

ל"ד ואם הוא על פשוטו יהיה מופת שיראה בהר הבית לבד כמו שאמר בכל הר קדשי ויהיה כיוצא בדבריהם לא הזיק נחש ועקרב בירושלם. סוף דבר כל אלו הם דברים שאינם פנות התורה ואין להקפיד איך יאמינו בהם וצריך שימתין האדם לגוף[30] האמונה באלו הדברים עד שיראו במהרה[30a] ואז יתבאר אם הם משל או מופת. וכבר נודע שאנחנו נברח מאד משינוי סדר בראשית ואמנם יטעה כל מי שיטעה ממי שקדם או יתאחר להיותם בלתי מבדילים בין הענינים הנוהגים מנהג המופת והם לא יעמדו כלל ולא יתקיימו ואמנם יהיו מפני הצורך או לאמת נבואה ובין הענינים הטבעיים הנמשכים תמיד שהם מנהגו של עולם אשר יבארו ז"ל תמיד ויאמרו

---

2 (ז"ל) ב. (בבוא) מ. בדברי] מדברי ד; דברי ה. 3 בביאור [דבר] ה. 5 שפירשנו] שבארנו א ג; שנפרשנו מ. שיאמר] שנאמר א ג ה. (כי) ב מ. 6 הזק] נזק ב ו מ. כבר] וכבר ה מ. 7 ארסטו] ארסטוטו' ב; ארסטוטלו ד. כשנתן [טעם] ו. סבת] סיבות ב ד ה; סברת מ. (הזק) מ; הנזק ב ד ה. 8 (זה) ב ו. זה גם כן] גם כן זה א ה. כן] זה מ. שאמרו [ר"זל] ב. 10 שיראה] כשיראה ד. 11 שאמר] שאמרו ד. בדבריהם [בהם] א ג. 13 ואין [להם] א ג. איך] אם ב. לגוף] לעקר א ב ג מ. 14 שיראו] שיראה [מהן האמת] ב; אשר יראה ד ה ו. אשר יראו מ. במהרה [בימינו] ב ד ה ו. יתבאר] יתברר ב. 15 משינוי] ממעשה א. (סדר) א; מעשה ב ד ה. 16 מי] מה ב. ממי] מה ב. מבדילים] נבדלים מ. 17 הנוהגים] המנהיגים ב. והם [אשר] ב ד ה ו מ. 18 יהיו] הן ד ה. נבואה] הנבואה ב ד ה. 19 תמיד] מאד ב. מנהגו של] מנהגי ב ד. תמיד ויאמרו] ויאמר תמיד ו.

33 וקד ביינא פי אלדלאלה̈ נצוץ̇ אלמקרא אלביינה̈ ונצוץ̇ אלחכמים ז״ל איצ̇א פי כון דברי נביאים ג̇א פיהא משלים כת̇ירה̈ ובאלגנא פי תביין ד̇לך תביינא לא ימכן אחד מן אלג̇הלה̈ אלמכאברין אנכארה. פמן אג̇ל ד̇לך נקול נחן ומן תקדמנא מן פצ̇לא אלשארחין אן הד̇ה אמת̇אל כמא תאוולנא. וימכן אן יקאל איצ̇א אן אד̇א כת̇רת אלעמארה̈ וכ̇צבת אלבלאד קלת עדאוה̈ אלחיואן ותאנס בעצ̇הא בבעץ̇. קד ד̇כר ד̇לך ארסטו[29] פי כתאב אלחיואן פי תעלילה קלה̈ מהארשה̈ אלחיואן בעצ̇ה לבעץ̇ בארץ̇ מצר. ויכון הד̇א איצ̇א אג̇יא[29a] כמא קאלו דברה תורה לשון הבאי.

34 פאן כאן עלי צ̇אהרה פיכון מעג̇זא יצ̇הר פי הר הבית כ̇אצה̈ כקו׳ בכל הר קדשי ויכון נחו קו׳ לא הזיק נחש ועקרב בירושלים. ובאלג̇מלה̈ פאן ג̇מיע הד̇ה אלאשיא ליס בקואעד שריעה̈ ולא ישאחח פיהא כיף אעתקדת וינבגי אן ירג̇א ג̇זם[30] אלאעתקאד פי הד̇ה אלאשיא אלי אן תצ̇הר במהרה[30a] פיבין הל הי מת̇ל או מעג̇ז. וקד עֻלם אנא נהרב כל אלהרב מן שנוי סדר בראשית ואנמא יגלט כל מן יגלט ממן תקד̇ם או יתאכ̇ר כונהם לא יפרקון בין אלאמור אלתי תג̇רי מג̇רי אלמעג̇ז והי לא תבקי בוג̇ה ולא תת̇בת ואנמא תכון מן אג̇ל צ̇רורה̈ או לתצחיח נבוה̈ ובין אלאמור אלטביעייה̈ אלמסתמר̈ה אלתי הי מנהגו שלעולם אלד̇י

1 [1] חלק א׳, הקדמה. 9 [9] חולין צ׳, ב׳. 11 [11] ישעיה י״א, ט׳. 11–12 [11–12] אבות ה׳, ה׳.

2 דברי] רבוי ז. 4 פמן אג̇ל] פלאג̇ל ח. תקדמנא] תקדם ח. (מן) ז. 7 בבעץ̇] בעץ̇ ח. כתאב] רסאלה̈ ז. 9 (איצ̇א) ז. 13 ג̇זם] ג̇דם ז. 14 הל הי] אנהא ח. 16 יגלט] גלט ח. או יתאכ̇ר] וממן תאכ̇ר ח. 17 אלתי] אלד̇י ז. והי לא] ולא ז.

וידע מבוראו מה שצריך וידע שאין ראוי להזיק וישוב לאכול תבן. הנה נתקיים מה שנאמר ותהי להם חזות הכל כדברי הספר החתום אבל אנחנו כבר בארנו זה הענין בפרק מספר מורה הנבוכים. ובחבור בארנו ראיתנו הגלויה מֵאָמרם שימות המשיח אין בו דבר משנוי סדר בראשית.

ל"ב ודע שאלו היעודים וכיוצא בהם אשר נאמר שהם משל אין דברנו זה גזרה שלא באתנו נבואה מהשם שהודיעתנו שהוא משל ולא מצאנו קבלה לחכמים מהנביאים שיבארו בחלקי אלו הדברים שהם משל. ואמנם הביאני לזה ענין אבארהו לך והוא שהשתדלותנו והשתדלות כל איש תבונה מן היחידים הפך השתדלות ההמון. שהמון אנשי התורה הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם שישימו התורה והשכל שני קצוות סותר[28] ויוציאו כל דבר נבדל ומופרש מן המושכל ויאמרו שהוא מופת ויברחו מהיות דבר על מנהג הטבע לא במה שיסופר ממה שעבר ולא במה שיראה בזמן העומד ולא במה שיאמר שיארע לעתיד. ואנחנו נשתדל לקבץ בין התורה והמושכל וננהיג הדברים כלם על סדר טבעי אפשר בכל זה אלא מה שהתבאר בו שהוא מופת ולא יתכן לפרשו כלל אז נצטרך לומר שהוא מופת.

1 מבוראו] מבוא ספק אנו מ. שאין] שאינו ב. 2 נתקיים [לכם] אג. 3 זה] בזה ב. (הענין) ו. (בפרק) דה. מספר] בספר דהו. 4 הגלויה] גדולה ב; הגדול ד; גלויה ו. 5 (סדר) ד. 6 היעודים] הידועים ג. 7 שלא] שהרי לא ו. (באתנו) א. נבואה מהשם] מהשם נבואה ו. שהודיעתנו] שהודיעני בד. 8 מצאנו] מצינו ב; מצאתי ד. (קבלה) א. לחכמים] בחכמים ה. 8 שיבארו [בה] גום. 9 הביאני] הביאונו א. לזה] אל זה ו. ענין] הענין בגדו. שהשתדלותנו] שאין השתדלותנו בדה. 10 (כל) ב. (תבונה) ו; תחנה ב. (הפך) ב; חלוף הו. 11 להם] ההם ב. 12 שני] שתי ב. סותר] סותרים דהו. נבדל] מובדל מ. 13 ומופרש] ומפורש בדה. ויאמרו] ואמרו ה. דבר [מנהג] ב. 14 לא] אלא ב. ממה] במה ב. 15 העומד] העובד ה. (שיאמר) בה. שיארע] שאירע ה. ואנחנו] ואנו ב. בין] מן מ. 16 וננהיג] מנהיג ב. הדברים כלם] כלם הדברים א. (כלם) ו. טבעי [אי] ב. (בכל) ב; כלל מ. 17 מה] במה ב; במדה ה. (בו) מ. לפרשו] לפרש ו. אז] או דה.

יפתרס וחיניד̇ יתוב ויעלם מן באריה מא ינבגי ואנה לא יג̇וז אלתעד̇י פירג̇ע לאכל אלתבן. קד ת̇בת מא קיל ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום. אמא נחן פקד ביינא הד̇א אלמעני פי פצל מן כתאב אלדלאלה̈. ופי אלחיבור ביינא דלילנא אלואצ̇ח מן קולהם אן ימות המשיח ליס פיהא שי מן שנוי סדר בראשית.

32 ואעלם אן הד̇ה אלמואעד ונחוהא אלתי נקול אנהא משל ליס קולנא ד̇לך קטעא לאנה לם יאתינא וחי מן אללה יעלמנא אנהא משל. ולא וג̇דנא נקלא ללחכמים ען אלאנביא יצרחון פי ג̇זייאת הד̇ה אלאשיא אנהא משל. ואנמא ידעונא לד̇לך אמר נביינה לך וד̇לך אן רומנא ורום ג̇מיע אהל אלתחציל מן אלכ̇ואץ̇ כ̇לאף רום אלעואם̇. לאן עואם̇ אלשראיע אחב̇ מא אליהם ואלד̇ שי ענד בלההם אן יג̇עלו אלשריעה̈ ואלעקל טרפי נקיץ̇[28] ויכ̇רג̇ון כל שי למפארקה̈ אלמעקול וידעו פיה אלמעג̇ז ויהרבון מן אן יכון שי עלי מג̇רי טביעה לא פי מא יחכי ממא קד מצ̇י ולא פי מא ישאהד פי אלחאל אלחאצ̇ר ולא פי מא קיל אנה יג̇רי פי אלמסתקבל. ונחן נרום אן נג̇מע בין אלשריעה̈ ואלמעקול ונג̇רי אלאשיא כלהא עלי נצ̇אם טביעי ממכן פי ג̇מיע ד̇לך אלא מא וקע פיה אלאפצאח אנה מעג̇ז ולם ית̇סע פיה אלתאויל בוג̇ה פחיניד̇ נלג̇י ללקול באן הד̇א מעג̇ז.

2–3 [2] ישעיה כ"ט, י"א. 4 [3] חלק ב׳, כ"ט. 4 [4] הלכות מלכים י"ב, א׳.

4 כתאב] פצול ז. ביינא] וביינא ז. 6 אלתי] אלד̇י ח. 7 יעלמנא] ויעלמנא ח. 11 רום [בלההם] ח. ואלד̇] ואלד̇י ח. 12 ענד בלההם] ענדהם ח. 13 וידעו] וידעא ז. 14 מצ̇י] אנקצ̇א ח. 18–19 פחיניד̇ נלג̇י] חיניד̇ נלקי ח.

שבארנוהו בפירוש המשנה שתחיית המתים פנה מפנות התורה וזה כלו מבואר אין ספק בו ולא סתירה. והוא שאנחנו אמרנו שהמשיח לא יבוקש ממנו שיעשה מופת שיבקע הים או יחיה מת על צד המופת מפני שאין מבוקש ממנו מופת אחר שיעדו בו הנביאים אשר התאמתה נבואתם, ולא יתחייב מזה המאמר שהשם לא יחיה המתים ברצונו כשירצה ולמי שירצה אם בימי המשיח או לפניו או אחרי מותו. סוף דבר אין בדברינו בכל חבורינו מה שיסופק על אדם מאנשי העיון רק על התלמידים המתחילים.

ל"א וכן הסתפק עליהם אמרנו שמאמר ישעיה וגר זאב עם כבש וגו' שהוא משל[26]. וזה לא אנחנו לבד אמרנוהו אלא כבר קדמונו להבנת זה הענין אנשי התבונה מן המפרשים כמו משה אבן גקטילא ואבן בלעם[27] וזולתם מן המפרשים וסוף הדברים יורה עליו והוא אמרו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו'. והנה כבר נתן העלה בהיותם אז בלתי חומסים ולא מזיקים לדעתם השם. התראו אתם קהל ישראל מי שיש לו שכל שיהיה בו שנוי היות הארי בזמננו זה מורה ולזה הוא טורף ואז ישוב

---

1 בפירוש] בפרק ד. מפנות התורה] מן הפנות של תורה ד. 2 כלו מבואר] מבואר כלו בדה. 2 ספק בו] בו ספק דה. 3 שיעשה] שיעשה [אות או] בדה. 3 הים] ים אבגדה. 4 (מפני) מ. (ממנו) מ. (מופת) א; המופת ד. שיעדו] שיעידו אגהמ. בו (כל) ה. 5 התֿאמתה] התאמתו בדה. נבואתם] נבואותם ב. המתים] מתים הו. 6 (ברצוני) ו. (ולמי שירצה) ב. אם] ואם א; או בד. בימי] בימות בדה. (או) ד. 7 על אדם] לאדם ה. 9 עליהם אמרנו] להם שאמרנו ה. שמאמר] שאמר ד. 10 (לא) בד. אנחנו לבד] לבד שאנו ב; לבד אנחנו ד. אלא] אבל דמ. (כבר) מ. 11 (מן המפרשים כמו) ה. 11–12 (כמו . . . המפרשים) מ. 11 אבן] בן ב. 12 גקטילא] קטילא א; דקטילא [זֿלֿ] ב; טאטלא ו. ואבן] ובן ב. בלעם [זֿלֿ] ו. (מן המפרשים) ב. הדברים] הדבר ה. 14 והנה] הנה ג ו מ. (נתן) ג. (ולא) ב. 15 מזיקים] ומזיקים ב. השם [ית'] ב. שיש [שיהיה] ב. 16 שיהֿיה] שנוי ה. בו] לו ג. בו שנוי] מצוייר בדה; מצייר ו; בעבורו מצוה מ. (היות) ו. בזמננו] בזמנו מ. מורה] מכה ה. (הוא) ג. ישוב] יעשה תשובה בדה. 1–16 ישוב וידע] ידע וישוב אג.

ואנה מנאקץ̇ למא ביינאה פי שרח אלמשנה מן אן תחית המתים קאעדה̈ מן קואעד אלשריעה̈ והד̇א כלה ביין לא אשכאל פיה ולא תנאקץ̇. וד̇לך אנא קלנא אן אלמשיח לא יטלב מנה אן יעמל מעג̇זה̈ מת̇ל אן ישק̈ אלבחר או יחיי מייתא עלי ג̇הה̈ אלאעג̇אז לאנה גיר מטלוב במעג̇ז אד̇ קד ועד בה אלאנביא אלאוולין אלד̇י צח̈ת נבוותהם. ומא ילזם מן הד̇א אלקול אן אללה לא יחיי אלמותי. באראדתה ובמשייתה אד̇א שא ולמן שא אמא פי איאם אלמשיח או קבלה או בעד מותה. ובאלג̇מלה̈ ליס פי כלאמנא פי ג̇מיע תואליפנא מא ישכל עלי אחד מן אהל אלנצ̇ר אלא עלי טלבה̈ מבתדיין.

31 וכד̇לך אשכל עליהם קולנא אן קול ישעיה וגר זאב עם כבש וגו' אנ̈ה משל[26]. והד̇א ליס נחן פקט קלנאה בל קד סבקנא לפהם הד̇א אלמעני אהל אלתחציל מן אלמפסרין כמת̇ל משה בן ג̇קטלה ואבן בלעם[27] וגירהמא מן אלשארחין ואכ̇ר אלקול ידל̈ עליה והו קו' לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו'. פקד אעטי אלעל̈ה̈ פי כונהם חיניד̇ לא יצ̇למו ולא יתעד̈ו לאנהם סיעלמון אללה. אתרי יא מעאשר אלנאס מן לה עקל יכון בה אלאסד מכ̇לפא פי זמאננא הד̇א עאץ̇ ולד̇לך

1 [1] הל' צד 29, 16. 11–12 [9–10] ישעיה י"א, ו'. 12 [10] הלכות מלכים י"ב, א. 15–16 [13–14] ישעיה י"א, ט'.

1 ואנה] לאנה ז. 4 מייתא] מותי ז. 6 אלמותי] בל יחיי אלמותא ז. 7 ובמשייתה] ומשייתה ח. 9 תואליפנא] תאליפנא ח. 12 פקט] אלד̇ין ז. סבקנא] סבק ז. 13 (לפהם) ז. אלתחציל] אלתצריח ח. (מן) ח. 17 (אלנאס) ח.

בשלא יכפלו ולא ישנו. אתה יודע שזכרון פנת היחוד והוא אמרו ה' אחד לא נכפל בתורה כלל.

כ"ט ואחר שמצאנו דברי נביא שלא יסבלו הפירוש שיזכור שוב הנפש לגוף כבר הגיע הספור הנבואיי בזה ולא תוסיף[24a] אמתת זה הספור כשתשים כל מלת תחיה שבאה במקרא לשוב הנפש לגוף ולא תחסר אמתת זה הספור כשתשים קצתם או כלם מלבד פסוק אחד משל. סוף דבר בא הספור הנבואי אם פעם או פעמים וזכרוהו חכמי ישראל הקדמונים והחדשים פעמים אין להם מספר והתפרסם באומתנו והסכימו עליו שנפש האדם תשוב לגוף וזהו הענין הנרצה בתחיית המתים ואם[25] יזכרהו חכם או מחבר.

ל וכבר ספקו גם כן אנשים אחרים בדברנו בסוף החבור במקום שאמרנו דבר זה לשונו אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו והבאנו ראיה על זה במה שבארנוהו. וחשב קצת חלושי העיון שזאת הכחשה לתחיית המתים ושהוא סותר מה

---

1 אתה] ואתה א ג ו. שזכרון] שזכרו ב ד; תחסר] יחסרו ב; חסרו ד ה. 1 אתה] ואתה א ג ו. שזכרון] שזכרו ב ד; שזכרנו מ. 2 לא] שלא ב ד ה. (כלל) ו. 3 נביא] הנביא א. יסבלו] יקבלהו ב ד; יקבלם ה; יסבלו [בזה] ו. הפירוש] פירוש ב ד ה ו. 4 לגוף] בגוף ב. הגיע] הודיע ו. הספור] ספר א ג; ספור ה. (הנבואיי) ב ד; הנבואה א ג; הנביא ה. (בזה) ה; הזה ב ד. 4–5 (ולא . . . הספור) ב ד. 4 אמתת] אמתתו ה. 5 זה הספור] הספור בזה ו. הספור הזה] מ. זה] בזה ה. (כשתשים . . . במקרא) מ. תחיה [תחיה] א. תחיה שבאה] תחיית שבא ו. לגוף] בגוף א ב. 6 (זה) ו. 7 (אחד) מ. דבר] הדבר א. הספור הנבואי] ספור הנביא ה. (אם) ה. פעם [אחת] א ב ג ד. או] אם ו. פעמים [רבות] ה ו מ. 8 הקדמונים] הקדומים ב ד מ; הקדומים [והחכמים] ה. והחדשים] החדשים ה. פעמים] פעם ד. (להם) מ. 9 באומתנו] באמונתינו ב ד ה. 10 הנרצה] הנראה ד ה. ואם [לא] א ג ה ו מ. 11 ספקו] פסקו א ג ה; ספרו ד. גם כן] בזה א ג. גם . . . אחרים] אנשים אחרים גם כן ב ד ה. (אחרים) ו. 12 שאמרנו [בו] ד ה. זה] שזה א ה מ; שזה [פירוש] ב; זה [שזה] ד. 14 במה] מה ב. שבארנוהו] שבארנו מ. וחשב] וחשבו ב ד ה ו. 1–14 (וחשב . . . שבארנוהו) מ. 15 (קצת) ב ד ה. הכחשה] כחש ב; תכחש ד ה. (המתים) א. ושהוא] והוא ו.

בכונהא לם תתכרר. אנת תעלם אן ד֗כר קאעדה֗ אלתוחיד והו קו' י"י אחד לם תתכרּר פי אלתורה בוג̇ה.

29 פמנד֗ וג̇דנא נץ נבי לא יחתמל אלתאויל יד֗כר רג̇וע אלנפס ללג̇סד חצל אלאכ֗באר אלנבוי בד֗לך ולא יזתאד[24a] הד֗א אלכ֗בר צחה֗ באן תג̇על כל לפצ֗ה֗ תחיה ג̇את פי אלמקרא לרג̇וע אלנפס ללגסד ולא תנקץ צחה֗ הד֗ה אלאכ֗באר באן תג̇על בעצ֗הא או כלהא אלא פסוק ואחד משל. ובאלג̇מלה֗ ג̇א אלאכ֗באר אלנבוי אמא מרּה֗ או מרּאת וד֗כרו חכמי ישראל אלקדם ואלחדת֗ מרּאת לא יחצי עדדהא ושהר פי מלּתנא ואג̇תמעת עליה אן נפס אלאנסאן תעוד אלי אלג̇סד והד֗א הו אלמעני אלמראד בתחית המתים חית֗ מא[25] ד֗כרה חכם או מולּף.

30 וקד תוהּם איצ֗א קום אכ֗רין פי כלאמנא פי אכ֗ר אלחבור חית֗ קלנא כלאם הד֗א נצּה. אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחייה מתים וכיוצא בדברים אלו ואסתדללנא עלי ד֗לך במא ביינאה. פצ֗ן בעץ֗ צ֗עפא אלנצ֗ר אן הד֗א אנכאר לתחית המתים

2 [2] דברים ו', ד'. 13–15 [12–13] הלכות מלכים י"א, ג'.

1 בכונהא] בכונה ח. תתכרר] תכרר ח. אן] מן ח. 3 לאן] בלא ח. 4 יזתאד] יזתדאד ט. 16 ביינאה] ביינא ז. צ֗עפא [אהל] ז.

כ"ז ואמנם אשר נכחיש אותו ואנחנו מתנקים ממנו אל השם הוא המאמר בשלא תשוב הנפש לגוף לעולם ושלא יתכן היותו שזאת הכחשה מביאה להכחשה הנפלאות כלם והכחשת המופת כפירם בעיקר ויציאה מן הדת ולזה נחשוב תחית המתים מפנות התורה. ואין בדברינו כלל מה שיורה על הכחשת שוב הנפש לגוף אבל מה שיורה על הפכו. ומי שרצה ובחר לדבר עלינו סרה וליחס לנו דעת שלא נאמינהו כמו שיחשדו הנקיים בעבירות ויפרש דברינו בפירוש רחוק עד שיכריע לכף חובה הוא עתיד ליתן את הדין ולו משפט כל איש רע חושד בכשרים[24].

כ"ח ולא יתכן לאדם שיתעה אחר זה הביאור ויאמר שאנחנו נאמין שכל תחיית המתים שבמקרא משל אבל יש מהם אמת כמו שזכרנו ויש מהם משל בלא ספק וקצתם מסופק בהם אם הם משל או אמת. וכשתשתכל כל מה שזכרוהו החכמים והמפרשים מן האנדלוסיים ומה שלפני הדברים ואחריהם בכתוב ההוא יתבאר לך זה ואין צורך לנו לפי כונת זה המאמר לזה הפרט כי הענינים לא תוסיף[24a] אמתתם בכפול מלותיהם ובשנותם פעמים רבות ולא תחסר

---

1 ואמנם] אמנם מ. (נכחיש) ה. ואנחנו] אנחנו ה. מתנקים] מתקנים א ג. מתוודים ב ד ה. (ממנו) א ג. אל] מאת א ג. השם [ית'] ו. 2 ושלא] ולא ב. (היותו) ב. 3 מביאה] מביא ה. להכחשת] להכחשות ב. (כלם) ו. 4 המתים [פנה אחת] א ג. 5 כלל] כלה. 5–6 (הכחשת . . . על) ה. 6 ומי] ומה ד. שרצה] שירצה ב ד ה ו. ובחר] ויבחר ב ד ה ו. וליחס] ולחש א ג. לנו] עלינו א ב ג ה. 7 נאמינהו [אנחנו] מ. הנקיים] נקיים ב ד ה. 7–8 (ויפרש . . . רחוק) ב. 9 חושד] וחושד מ. 10 (לאדם) מ. שיתעה] שיטעה ב ה מ. הביאור] הבירור ה. 11 שכל] כל ה. (אבל . . . משל) ה. 12 שזכרנו] שאמרנו מ. וקצתם] ומקצתו ב; ומקצתם ה. מסופק] כמסופק מ. (בהם) ד; הם ב. (הם) ה. 13 או] אם מ. וכשתשתכל] וכשנסתכל ב; וכשתשתכל ה; וכשהשתכל מ. כל מה] במה ב ד ה. החכמים [ז"ל] מ; רז"ל ה. (מן) מזה ו. 14 (האנדלוסיים) ו; האנדלויים ב; האוכלסים ה. ומה] מה ב ד ה. ואחריהם] ואחרי כן ב; והאחרים ד; אחריהם ה. בכתוב] בכת ב; בכח ד; בכתב ה. 15 צורך] צריך ו. 16 תוסיף] הוסף ה. מלותיהם] אליהם ב; מליהם ו. ובשנותם [תמיד] א ג. תחסר] יחסרו ב; חסרו ד ה.

27 ואמא אלד̇י נּאכר פיה ונחן מתבריין אלי אללה מנה פהו אלקול באן לא תעוד אלנפס ללג̇סד אבדא ואן הד̇א לא יצחّ וקועה פא ד̇לך אנכאר יודי אלי אנכאר אלמעג̇זאת כלהא ואנכאר אלמעג̇ז כפירה בעיקר וכ̇רוג̇ עןאלשריעה̈ פלד̇לך נעדّ תחית המתים מן קואעד אלשריעה̈. וליס פי כלאמנא קט מא ידלّ עלי אנכאר עוד אלנפס אלי אלג̇סד בל מא ידל עלי צ̇דّה. פמן אראד ואכ̇תאר אן יפתאת עלינא וינסב לנא ראיא לם נעתקדה כמא יתّהם אלאבריא באלמעאצי ויתאול כלאמנא באבעד תאויל חתי יכריע לכף חובה פהו עתיד ליתן את הדין ולה חכם כל מי שהוא חושד כשרים[24].

28 ומא יתّסע לאחד אן יצ̇ל בעד הד̇א אלביאן ויקול אנא נעתקד אן כל תחית המתים שבמקרא משל לכן מנהא חקיקה̈ כמא ד̇כרנא ומנהא משל בלא שךّ ומנהא משכוך פיהא הל הי משל או חקיקה̈. ואד̇א תאמלת כל מא ד̇כרוה אלחכמים ואלמפסרין מן אלאנדלסיין ומא קבל אלכלאם ובעדה פי ד̇לך אלנץ̈ תביין לך ד̇לך ולא חאג̇ה̈ בנא בחסב גרץ̇ הד̇ה אלמקאלה̈ להד̇א אלתפציל לאן אלמעאני מא תזתאד[24a] צחה̈ בתכ̇ראר לפצ̇הא ולא תנקץ צחה̈

1 (מנה) ט. 4 אלמעג̇ז] אלמעג̇זאת ט. 6 עוד] עודה̈ ז. 7 אן יפתאת] מן יתהאפת ט. וינסב] אן ינסב ט. 8 יכריע [אותנו] ז. 11 אלבייאן [ג̇מלה̈] ז. 12–13 (חקיקה̈ כמא ד̇כרנא ומנהא) ז. (כמא ד̇כרנא) ט. 13 (משכוך . . . או) ז. (הל הי משל) ט. 14 (מן) ח. 15 ומא] ומן ז. ובעדה] ומא בעדה ט. 16 בנא [נחן] ז ט. 17 תנקץ] תנתקץ ט.

שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש[20]. אם כן הוא באור בהעדר הגוף שהוא יתברך לא ימציא דבר לבטלה כלל ולא יעשה דבר אלא מפני דבר וחלילה לו וחס שיהיו פעולותיו המתוקנות כפעולות עובדי הצלמים עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו וגו'[21] כן השם ית' אצל אלו יברא גופות ר״ל איברים לא לעשות בהם מה שנבראו בעבורו כלל ולא בשום סבה. ואולי בני העולם הבא אצל אלו האנשים אינם בעלי איברים אמנם הם גופות על כל פנים ואולי הם כדורים[22] מקשים או עמודים או מעוקבים. אין אלו אלא שחוק מי יתן החרש תחרישון ותהי להם לחכמה.

כ״ו והסבה בזה כולו מה שבארנוהו מהיות ההמון אין מציאות אצלם אלא לגוף או מה שימצא בגוף ומה שאינו גוף ולא בגוף אינו נמצא[23] וכל אשר ירצו לחזק מציאות ענין אחד יוסיפוהו גשמות ר״ל יעבו עצם גשמו וכבר זכרנו מזה כלל רב בבאור במורה הנבוכים. ומי שירצה לחשוב לנו זה הדעת למום יעשה רצונו ואם ירצה לשום אותו טעות ושגגה יאמר ואנחנו לא נקפיד בזה. שאנחנו נבחר כמו שבארנו במורה הנבוכים שימשך אחרינו בעל שכל על אמונת האמת ואפילו אחד ואם ירחקו ממנו אלפים מן הסכלים להאמינם בבטל.

---

1 ‹באור› ב. 2 לבטלה כלל] כלל לבטלה מ. 3 ‹אלא› בד; כי אם ה. דבר] לדבר ה. לו וחס] וחס לו ה. 4 כפעולות] כפעולת ב. 5 ‹ית'› אגד. ‹אצל› ב. ‹ר״ל› בדה; כלומר ו; כולם מ. ‹איברים› בדה. 6 בהם] בהן [מלאכה] ב. בעבורו] בו ב. כלל] לכלל ד. בשום] לשום הו. 7 העולם] אדם ב. ‹הבא› בד. 8 ואולי] ואולם ג. ואולי] ואולם גמ. כדורים] ברורים ב; כרוביים מ. ‹או› בדה. 9 אלו] להם בד. 10 בזה כולו] בכל זה ה. כולו] כל מ. ‹מה› בה. ‹שבארנוהו› ב; שזכרנוהו ה. מהיות] בהיות ו. ‹ההמון› ה. 11 ‹מציאות› ה; מציאות [להם] ד. לגוף] גוף בדה. ומה] מה ב. ולא [כח] בדה; ולא [מקרה] מ. 12 נמצא [כלל] ו. וכל אשר] וכאשר ה. ירצו] ידע ד. יוסיפוהו] יוסיפו בו ו; יוסיפו מ. 13 גשמות] הגשמות ו. גשמו] גשמות ה. ‹רב› אג. 14 ‹לנו› בדה. לנו זה הדעת] זה הדעת לנו מ. למום] לומר לנו השם בד. 15 שאנחנו] שאנו ב. 16 ‹על› ב. 17 ואם] ואפילו א. ירחקו] רחקו ו. ‹מן› הו. 18 בבטל] בביטול בדה.

אנה אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא תשמיש[20]. פד׳לך תצריח בעדם אלגִסד לאנה תעׄ לא יוגִד שי עבת׳א בוגִה ולא יפעל שייא אלא מן אגִל שי ותעאלי ת׳ם תעאלי אן תכון אפעאלה אלמחכמה׳ מת׳ל אפעאל עבדה׳ אלאצנאם עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו וגו׳[21]. כד׳לך אללה תעׄ ענד האולי יכ׳לק אגִסאמא או אעצ׳א לא ליפעל בהא מא כ׳לקת מן אגִלה בוגִה ולא בסבב ולעלּ בני העולם הבא ענד האולי אלקום ליסוא הם ד׳וי אעצ׳א לכנּהם אגִסאם ולא בד או לעלהם אכר[22] מצמתה׳ או אסאטין או מכעבאת. אן הולאי אלא צ׳חכה׳ מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה.

26 ואלעלּה׳ פי הד׳א כלה מא ביינאה מן כון אלגִמהור לא וגִוד ענדהם אלא לגִסם או מא יוגִד פי גִסם ומא ליס בגִסם ולא פי גִסם פליס במוגִוד[23]. וכל מא אראדו תמכין וגִוד אמר מא זאדוה גִסמאנייה׳ אעני גלצ׳ו גִוהר גִסמה וקד ד׳כרנא מן הד׳א גִמלא כת׳ירה׳ באיצ׳אח פי אלדלאלה׳. פמן אראד אן יעייב עלינא הד׳א אלראי פהו אלמכ׳ייר או אראד אן יגִעלה כ׳טא וגלטא פליקול ונחן לא נשאחח פי ד׳לך. לאנא נות׳ר כמא ביינא פי אלדלאלה׳ אן יתבענא ד׳ו עקל עלי אעתקאד אלחקּ ולו ואחד ואן ינפר מנא אלאף מן אלגִהאל לאעתקאדהם אלבאטל.

---

1 [1] ברכות י״ז, א׳. 4–5 [4–5] תהלים קט״ו, ה–ו. 9–10 [9] איוב י״ג, ה׳. 15 [13–14] חלק א׳, א׳; חלק א׳, כ״ו; חלק א׳, מ״ו. 17 [16] חלק א׳, הקדמה.

---

2 (תעׄ) ט. 4 עבדה׳] עבאדה׳ ז ח. 5 (תעׄ) ח ט. 7 אלקום] אלאקואם ח. ליסוא] ליס ז. (הם ד׳וי) ח. ד׳וי] דון ז. 8 (או) ח. אסאטין] אסאטן ז. 11 ואלעלּה׳] אלעלה׳ ח. 12 (או . . . גִסם) ז. 12–13 (ולא פי גִסם) ז. 13 זאדוה] אדוה ט. 14 כת׳ירה׳] כת׳ירא ז. 16 או] אן ז. אן] או ט. 17 נשאחח] נשאחחה ט. 18 ואן] וכאן ז ח. ינפר] ויאנפר ח; וינפר ט. 19 אלגִהאל] אלגִהאלה׳ ט.

התחתון וכלים שבהם תהיה ההולדה והם כלי המשגל והולדת הזרע והולדת העובר וכלים שבהם תקון עניני הגוף עד שימציא לעצמו כל מה שיצטרך אליו כעינים ושאר החושים והעורקים והעצבים והמיתרים אשר בהם ישלמו התנועות כלם. ולולי אלו לא היה אפשר לבעל החיים להתנועע אל מזונו ולבקשו ולברוח ממה שהוא כנגדו ומאבד אותו ומפסיד מזגו[18]. וכאשר לא יושלם מזון האדם רק במלאכות שיעשם ובהזמנות רבות יצטרך בהם למחשבה והשתכלות נמצא לו הכח השכלי לזכור[19] בו המלאכות. ונמצאו לו גם כן כלים טבעיים יעשה בהם המלאכות ההם ר״ל הידים והרגלים כי הרגלים אינם כלים להליכה לבד. ופרטי זה הכלל נודעים אצל אנשי החכמה.

כ״ה הנה כבר התבאר שהגוף כלו צורך מציאותו מפני תכלית אחת והיא קבלת המזון להתמדת הגוף והולדת הדומה להתמדת מין הגוף ההוא. וכשתהיה התכלית ההיא מסולקת בלתי צריך אליה ר״ל בעולם הבא. וזהו שכבר בארו לנו המון החכמים

---

1 תהיה] תחיה בד. ההולדה] ותולדה בד; התולדה מ. (כלי) מ. 2 (הזרע והולדת) ה. שבהם [תהיה ענין] מ. (עד) בד. שימציא] שימצא ה. 3 מה [שצריך] ב. (והעורקים) ב. 4 ישלמו [כל] ב. 5 היה אפשר לבעל החיים] היתה אפשרות לבעלי חיים בדה. (אפשר) מ. החיים] חי ומ. מזונו] ממנו מ. ולבקשו] לבקשו מ. 6 (אותו) בה. (מזגו) ה; מזונו ב. וכאשר] כאשר מ. 7 רק במלאכות שיעשם] ומן המלאכות שיעשה ב. ובהזמנות] ובחכמות בה. בהם [למלאכת] ה. 8 למחשבה] ולמחשבת ה. והשתכלות] והשתדלות מ. נמצא] ונמצא ב. הכח] כח אה. המלאכות [ההן ר״ל המחשבה] ה. 9 כלים [אלא] בדהו; כלי ג. 10 להליכה] להולכה מ. 11 הכלל] בכלל מ. נודעים] יודעים ה; ידועים מ. אנשי [זאת] ו. אנשי [בני] מ. החכמה [ז״ל] בד. 12 (כבר) ו. (כלו) ה. צורך] צריך במ. 13 (אחת) ד; אחרת מ. להתמדת [מן] ב. 13–14 (והולדת . . . ההוא) בה. 14 (מין) ג. הגוף [והולדת הדומה להתמדת מין הגוף] ג. (ההוא) ג. וכשתהיה] וכשהיה מ. (וכשתהיה התכלית ההיא) ה. מסולקת] מסולק ה. 15 אליה] אכילה ב. בעולם] העולם בגדה. וזהו] וזה בו. (המון) בדהו. החכמים [ז״ל] ו; חכמים [ז״ל] ה.

מא פי דאכׄל אלבטן אלאספל. ואלאת יכון בהא אלתנאסל והי אלאת אלנכאח ותוליד אלמני ותוליד אלאגׄנּהֿ ואלאת בהא צלאח אחואל אלגׄסד חתי יוגׄד לנפסה כל מא יחתאגׄ אליה מתׄל אלעינין וסאיר אלחואסّ ואלעצׄל ואלעצב ואלאותאר אלתי בהא תתםّ אלחרכאת כלהא. לאן לולא הדׄה למא אמכן אלחיואן אן יתחרّך נחו גדׄאה ויטלבה ויהרב ממא יצׄאדדה ויתלפה ויפסד מזאגׄה[18]. ומן אגׄל הדׄא למא כאן גדׄא אלאנסאן לא יתםّ אלא בצנאיע יעמלהא ובתהייאת כתׄירהֿ יחתאגׄ פיהא אלי פכרהֿ ורוייהֿ אוגׄדת לה אלקוהֿ אלנאטקהֿ לידבר[19] בהא אלצנאיע. ואוגׄדת לה איצׄא אלאת טביעייהֿ יעמל בהא תלך אלצנאיע אעני אלידין ואלרגׄלין לאן אלרגׄלין ליסתא המא אלאת ללמשי פקט. ותפציל הדׄה אלגׄמלהֿ מעלום ענד אהל אלעלם.

25 פקד תביין אן אלגׄסד כלה צׄרורהֿ וגׄודה מן אגׄל גאיהֿ מא והי אלאגתדׄא לדואם אלגׄסד ותוליד אלמתׄל לדואם נוע דׄלך אלגׄסד. פאדׄא כאנת תלך אלגאיהֿ מרתפעהֿ גיר מחתאגׄ אליהא אעני פי העולם הבא. ודׄלך אנה קד ביין לנא גׄמהור אלחכמים

1 (אלבטן) ז. ואלאת [יכון] ז ט. 3 (אחואל) ז. יוגׄד] יגׄד ט. 4 ואלאותאר] ואלותר ח ט. 5 לאן] ואלאן ח. יתחרך] יתחרר ח. 6 (ויהרב) ט. 8 ובתהייאת] ותהייאת ז. יחתאגׄ] יתחתאגׄ ז. (פיהא) ז. 11 לאן] אדׄ ח ט. ליסתא] ליסת ז ח. אלאת] אלא ח. ללמשי] משי ז ט. 13 צׄרורהֿ] צׄרורי ז; (צׄרורהֿ) ט. אגׄל] אהל ח. 14 מא] אמא ט.

כ"ג ואמנם מה שזכר עלינו שאנחנו אמרנו שתחיית המתים שבמקרא הוא משל הוא שקר מפורסם ודבור סרה גמור מאומרו והנה חבורינו כבר נתפרסמו ויקרא ויראה אנה אמרנו זה. אלא אם אמרנוהו במה שכבר אמרוהו חכמי ישראל כמתי יחזקאל שחכמי התלמוד חולקין בו. וכל דבר שיש בו מחלוקת לא יביא אל מעשה אי אפשר להכריע בו אחד משני המאמרים על חברו וכבר זכרנו זה בפירוש המשנה פעמים. וכן יראה לנו מן המאמרים ההם שאלו האנשים אשר ישובו נפשותם לגופות ההם יאכלו וישתו וישגלו ויולידו וימותו אחר חיים ארוכים מאד כחיים הנמצאים בימות המשיח.

כ"ד ואמנם החיים שאין מות אחריהם הם חיי העולם הבא אחר שאין גוף בהם שאנחנו נאמין והוא האמת אצל כל בן דעת שהעולם הבא נפשות מבלי גופות כמלאכים. ובאור זה שהגוף אמנם הוא כלל כלים לפעולות הנפש כבר התבאר זה במופת. וכל מה שבגוף יחלק לשלשה חלקים כלים שבהם ישלם המזון כפה והאצטומכה והכבד ובני המעיים ובכלל כל מה שבתוך הבטן

1 ואמנם] אמנם מ. מה] מי ה. עלינו [מי שוכר] ב ד ו; עלינו [מה שזכר] ג; עלינו [מי שזכרנו] מ. שאנחנו] שאנו ב; אנחנו מ. אמרנו] אומרים ב ד ה. שתחיית] בתחיית ב ו מ. 2 הוא] שהוא מ. הוא שקר] שקר הוא ד. (גמור) א ג מ; גמורה ב ד ה. 3 נתפרסמו] אמרנוהו ב ד. ויקרא ויראה] ויקראו ויראו ו. 4 במה שכבר] בשכבר ב ד ה. (שכבר) ו. כמתי] במתי ו מ. 5 (שחכמי) מ. לא] ולא א ב ד ה ו. יביא] יבוא ב ד ה מ. 6 (אל) ו; לידי ב ד ה. (אי) א ב ד מ. להכריע] להכריח ה. משני] משתי ה. המאמרים] המאמרות ב; הדעות ה. (חברו) ד. 7 (זה) ד. פעמים [רבות] ב; [פעם] ופעמים ה. יראה לנו] יש לומר ב. 8 ההם] החיים ד; הם ה. 9 (וישגלו) ב; וישובו ד ה. ויולידו] וילדו ד. חיים] ימים ד. 11 ואמנם] אמנם מ. שאין] אשר אין ה. הם] הוא ד ה ו. 12 (אחר) מ. גוף בהם] בהם גופות ד. שאנחנו] שאנו ב. נאמין [בהם] מ. 13 מבלי] מבלתי א; בלי מ. כמלאכים] המלאכים ד. 14 (אמנם) מ. הוא כלל] כולו הוא מ. כלל] כולל ב ג ד ה. כלים] כלי מ. 15 לשלשה] על שלשה א ו. (כלים) ב. כפה] הפה מ. 16 והאצטומכה] וכאטומכה א ג. והכבד] וכבד ו מ. ובני המעיים] ובני מעיים א ב ג ה ו מ. שבתוך הבטן] שבבטן ה ו. הבטן] הבנין א.

23 ואמא מא ד̇כר ענ̃א אנא קלנא אן תחית המתים שבמקרא משל פהו כד̇ב צראח ואפתיאת מח̇ץ̇ מן קאילה והד̇ה תואליפנא קד שהרת פלתקרא וירי חית̇ קלנא הד̇א. אלא אן קלנאה פי מא קד קאלה חכמי ישראל מת̇ל מתי יחזקאל אלד̇י חכמי תלמוד מכ̇תלפין פיה. וכל שי פיה אכ̇תלאף לא יודי אלי עמל לא ימכן אן ירג̇ח פיה אחד אלקולין עלי אלאכ̇ר. וקד ד̇כרנא הד̇א פי שרח אלמשנה מר̃את. וכד̇לך יבדו לנא מן תלך אלאקואל אן האולי אלאשכ̇אץ אלד̇ין תרד̃ אנפסהם לתלך אלאג̇סאד יאכלון וישרבון וינכחון ויולדון וימותון בעד אעמאר טוילה̈ ג̇ד̃א כאעמאר אלמוג̇ודין פי ימות המשיח.

24 פאמא אלחיאה̈ אלתי לא מות בעדהא פהי חיי העולם הבא אד̇ לא ג̇סד פיהא. לאן נחן נעתקד והו אלצחיח ענד כל ד̇י עקל אן העולם הבא אנפס דון אג̇סאד כאלמלאיכה̈. וביאן ד̇לך אן אלג̇סד אנמא הו מג̇מוע אלאת לאפעאל אלנפס קד תברהן ד̇לך. וכל מא פי אלג̇סד ינקסם ת̇לאת̇ה̈ אקסאם אלאת בהא יתם̃ אלאג̇תד̇א כאלפם ואלמעדה̈ ואלכבד ואלאמעא ובאלג̇מלה̈ כל

5 [5] סנהדרין צ״ב, ב׳.

1 (ענא) ז. אנא] [מן ד̇כר] אנה ח. (אן) ח. 3 שהרת] צ̇הרת ט. אלא] לא ז. פי [מת̇ל פין] ט. 4 קאלה] קאלוה ז ח. מת̇ל] פי ח. אלד̇ין] אלד̇ין ז. 5 מכ̇תלפין] מכ̇לפין ט. (וכל שי) ט. עמל [ולם תקטע פיה הלכה] ט. 5–6 (ימכן אן) ח. 7 אלאקואל] אלאקאויל ט. 8 אלאג̇סאד] אלאג̇סאם ח. 9 (ג̇דא) ט. אלמוג̇ודין] אלמולודין ח. 11 אלתי] אלד̇י ז. מות[פיהא] ח. 12 פיהא] פיה ז. לאן] לאנא ז ח. 15 בהא יתם] יתם בהא ז.

תחיית המתים. ואין בזה המאמר דבר נוסף כלל על כל מה שאמרנוהו בפירוש המשנה או בחבור אבל יש בו כפל ענינים והארכה המונית ותוספת באור יבינוהו הנשים והסכלים לא זולת זה. ואומר שתחיית המתים המפורסמת הנודעת באומתנו המוסכם עליה מכלל כתותנו אשר רב זכרה בתפלות ובספורים ובתחנות אשר חברוּם הנביאים וגדולי החכמים שמלא מהם דברי התלמוד והמדרשות ענינה שוב זאת הנפש לגוף אחר הפרידה. זה מה שלא נשמע באומה מחלוקת עליו ואין פרוש בו כלל ואין מותר להאמין באיש מאנשי הדת שהוא מאמין חלוף זה.

כ״ב ואני עתיד לבאר לך בזה המאמר למה לא נפרש אלו הפסוקים כמו שפרשנו פסוקים רבים בתורה והוצאנו אותם מפשוטיהם. וכן זאת תחיית המתים והיא שוב הנפש לגוף אחר המות כבר זכרה ג״כ דניאל זכרון שאי אפשר לפרשו והוא אמרו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם וכ׳ ואמר המלאך לו ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורל לקץ הימין.

---

1 (כל) ג ה מ. (מה) ב; למה ה. 2 או בחבור] והחבור ב ד ה ו. (בו) ב; כפל [ארבעה] ב; כפל [ארבע] ד ה. 3 המונית] המופת ה. הנשים והסכלים] הסכלים והנשים ב ד ה. זולת] לבד ה. 4 (המפורסמת) ב ד. (הנודעת) הנודע ב ד. באומתנו] באמונתינו ב ד. 5 עליה] עלינו ב; אליה ד; עליו ה. מכלל] מכל מ. כתותנו] כתובינו ב; כתבינו ד. כוונתינו ה. (רב) ב ד ה. זכרה] זכרוה מ. ובספורים] ובסיפורים ובסידורים ב. (ובתחנות) ד; ובתהילות ב ה. 6 אשר חברום] שחברום ה. חברום] חיברו ד; החכמים] החיבורים ה. שמלא] ימלא ו. מהם] בהם ב ה. (דברי) ו. 7 ענינה] ענינם ד. שוב] שתשוב מ. (זאת) ב ד. הפרידה] הפרדה ב ג מ. הפרד ד. זה [מזה] ב; זן מזן ד. 8 באומה מחלוקת] מחלוקת לשום אומה ה. עליו] על זה ה. ואין פירוש בו] ואין בו פירוש ד ה ו. בו] בה מ. (כלל) מ. 9 הדת] הכת ב ד ה. שהוא מאמין] המאמינים ה. 10 ואני] והנני ב ד ה ו; והנה מ. עתיד לבאר] נתבאר מ. בזה] זה ה. 11 שפרשנו] שפירשו ה. (רבים) ה; הרבה ג. (בתורה) ב ד ה. והוצאנו] והוצאתיו ד. 12 והיא] הוא ו. המות] הפרדה ב ד ה. 13 (זכרה) א. (גם) ה ו. (כן) ב ה ו. דניאל [ע״ה] ב. שאי אפשר] שאיפשר ד. לפרשו [באופן אחר] ה. 15 המלאך לו] לו המלאך ד מ.

פיהא אלכלאם בין אלטלבהׄ והי תחית המתים. וליס פי הדׄה אלמקאלהׄ שי אזיד בוגׄה עלי כל מא קלנאה פי שרח אלמשנה או אלחיבור בל פיהא תכראר מעאני ותטויל גׄמהורי לא גיר וזיאדהׄ ביאן יפהמה אלנסא ואלגׄהאל לא גיר. פאקול אן תחית המתים אלמשהורהׄ אלמעלומהׄ פי מלּתנא אלמֻגׄמע עליהא מן גׄמלהׄ פרקנא אלתי כתֿר דׄכרהא פי אלצלואת ואלכׄטב ואלאדעייהׄ אלתי אלּפהא אלאנביא וגדולי החכמים אלממלו מנהא נצוץ אלתלמוד ואלמדרשות מענאהא רגׄוע הדׄה אלנפס ללגׄסדׄ בעד אלמפארקהׄ. הדׄא מא לם יסמע פי אלמלהׄ כׄלאפה ולא תאויל פיה בוגׄה ולא יחלּ אן יעתקד פי אחד מן אהל אלדין אנה יעתקד כׄלאף הדׄא.

22 וסנביין לך פי הדׄה אלמקאלהׄ לאיּ שי לא תתאוול הדׄה אלנצוץ כמא תאוולת נצוץ כתֿירהׄ מן אלתורה ואכׄרגׄת ען צׄואהרהא. וכדׄלך הדׄה תחית המתים והי רגׄוע אלנפס אלי אלגׄסד בעד אלמות קד דׄכרהא איצׄא דניאל דׄכרא לא יתّסע תאוילה והו קו׳ ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם וכ׳. וקול אלמלאך לה ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגורלך לקץ הימין.

16–17 [13–15] דניאל י״ב, ב׳.   17–18 [15–16] דניאל י״ב, י״ג.

2 אזיד] זאיד ט.   (כל) ט.   2–3 או אלחיבור] ואלחיבור ח.   3 גׄמהורי] ללגׄמהור ז.   3–4 (וזיאדהׄ . . . ואלגׄהאל) ט.   4 ואלגׄהאל] ואלאטפאל ז.   5–6 (אלמגׄמע . . . פרקנא) ט.   7 (מנהא) ט.   9 לם] לא ז.   פי [הדׄה] ח.   9–10 תאויל פיה] פיה תאויל ז.   11 כׄלאף הדׄא] כׄלאפה ט.   12 (לך) ט.   14–15 (והי . . . אלמות) ט.   15 איצׄא דניאל] דניאל איצׄא ט.   15–16 (והו קו׳) ח.

שהפילוסופים לא ידעוה ושאחד מדעותם בה שהיא הדם. ואולי השכל אצלו מקרה כמו שיאמרו המדברים שהם חכמי הפילוסופים אצלו ואם הוא כן יכלה בלא ספק.

כ ואלו הסתפק זה הגאון שצ̈ בקבוץ הדרשות ההם והמעשיות ובפירוש הפסוקים ההם אשר התבאר בפירוש ההוא שתחיית המתים נזכר בביאור בתורה היה הנאות והראוי לכיוצא בו. סוף דבר כל מה שאמרו שצ̈ או רובו כבר נאמר כיוצא בו או פחות ממנו ואין כונתנו במאמרנו זה לחלוק על דבר ממה שכלל אותו המאמר ההוא ואף לא לזכרו ואולם זכרנו ממנו מה שזכרנו לצורך הביא אליו במה שאנחנו בו כמו שיתבאר למשתכל. אבל כונתנו למקום התועלת המגעת למתלמד לא למה שיתלה בעזרת איש והגדלתו או בהשפלת אחר והקטנתו. ודרכי המחלוקת וההריסה מותרים למי שירצה ללכת בהם והשם יסגור בעדנו זאת הדרך וכיוצא בה. ומהנה אתחיל בזכרון ענין המאמר.

כ״א דע אתה המעיין שכונתנו בזה המאמר הוא לבאר מה שנאמינהו בזאת הפנה אשר נפלו בה הדברים בין התלמידים והיא

---

1 ושאחד] ושאם היה ב ד; ושאחת ו; בשאחת מ. מדעותם] מדעות ד; מדעתם ה; מדעותיהם ו. שהיא] שהוא ד; היא ה. 2 שיאמרו] שאמרו ה ו מ. שהם] אשר הם א ג ו. חכמי] חכמים ב. 3 ואם] ומה ה. (הוא) ב. הוא כן] כן הוא ו. 4 הסתפק [אצלו] מ. (שצ̈) ו; שמואל צדק ה. 5 והמעשיות] והמעשים ב ד ה. התבאר [אצלם] ב ה. 6 שתחיית] תחיית ד. 6 בתורה] התורה ב ג ו מ. 6 היה] היא ב. הנאות] נאות מ. 7 (סוף . . . ממנו) מ. (מה) ב. שאמרו] שאמר ה. שצ̈] שמואל צדק ה. 8 פחות] תחת ה. (זה) ב. 9 ההוא [למשתכל] ה. 9–10 (ואף . . . שיתבאר) ב ד; ולא לזכור אותו עוד אבל זכרנו ממנו מה שזכרנו לצרך שנצטרך אליו כמו שאנחנו כמו שיתבאר ה. 9 ואולם] ואמנם ג. 10 אליו [מפני שנצטרכנו לזכרו] מ. (כמו) ו; כפי מ. 11 התועלת] לתועלת מ. (בעזרת) ו; בעוז י״ב. 11–12 בעזרת איש והגדלתו] להגדלת איש ועזרתו ו. 12 איש] אדם ב ד ה; אחר מ. והגדלתו] להגדלתו ה. המחלוקת] חלוק מ. 12 וההריסה] והמהריסה ד. 13 בהם] בם ב. ללכת בהם] לכתבם ד. זאת] זה ב ד ו. 14 בה] בו ב ו; בזה ג. (ענין) ו; זה ד; זאת מ. 15 (דע אתה המעיין) מ. (הוא) ה; היא ו. 16 בה] בו ו. הדברים] דברים א ב ה ו.

אלתי קאל אן אלפלאספה̈ מא עלמוהא ואן אחד אראיהם פיהא אנהא אלדם. ולעל̈ אלעקל ענדה ערץ̇ כמא יקול אלמתכלמין אלד̇ין הם חכמא אלפלאספה̈ ענדה פאן כאן ד̇לך כד̇לך פהו יד̇הב בלא שך̈.

20 ולו אקתצר הד̇א אלגאון שצ̇ עלי ג̇מע תלך אלדרשות ואלמעשיות ותאויל תלך אלפסוקים אלתי תביין בד̇לך אלתאויל אן תחית המתים מד̇כורה̈ בתצריח פי אלתורה לכאן אלאג̇מל ואלאולי במת̇לה. ובאלג̇מלה̈ כל מא קאלה שצ̇ או אכת̇רה קד קיל מת̇לה או אחט̈ דרג̇ה̈ ענה. וליס גרצ̇נא פי מקאלתנא הד̇ה מקאומה̈ שי ממא תצ̇מנתה תלך אלמקאלה̈ ולא ד̇כרה איצ̇א ואנמא ד̇כרנא מנהא מא ד̇כרנא לצ̇רורה̈ דאעיה̈ לד̇לך פי מא נחן בסבילה כמא יבין ללמתאמ̈ל. בל גרצ̇נא וקצדנא למוצ̇ע אלפאידה̈ אלחאצלה̈ ללמתעל̈ם לא למא יתעל̈ק בנצרה̈ שכ̇ץ ותעצ̇ימה או בכ̇ד̇לאן אכ̇ר ותצגירה. וטרק אלמכ̇אצמה̈ ואלתהאפת מבאחה̈ למן אראד אן יסלכהא ואללה יסד̈ עני הד̇ה אלטריק ואמת̇אלהא. ומן הנא אבתדי בד̇כר גרץ̇ אלמקאלה̈.

21 אעלם יא איהא אלנאצ̇ר אן גרצ̇נא פי הד̇ה אלמקאלה̈ הו אלאבאנה̈ עמא נעתקדה נחן פי הד̇ה אלקאעדה̈ אלתי וקע

---

1 קאל] קיל ז. 2 (ולעל) ט. אלעקל] ואלעקל ט. 3 אלד̇ין] אלד̇י ז. הם [ענדה] ט. (ד̇לך) ח. 5 ג̇מע] ג̇מיע ז. 6 אלתי] אלד̇י ז ט. תביין] ביין ח. 7 בתצריח] בצריח ט. לכאן] לכן ז. 7–8 אלאג̇מל ואלאולי] אלאולא ואלאג̇מל ט. 9 מקאלתנא הד̇ה] הד̇ה אלמקאלה̈ ז. 10 ד̇כרה] ד̇כרתה ח. 10–11 ואנמא . . . דכרנא] ואן מא ד̇כרנא מא ד̇כרנא מנהא ז. 13 (ללמתעלם) ח. למא] למן ח. 14 ותצגירה] ותסגירה ח. 15 יסלכהא] יטלבהא ט. (עני) ז ח. ואמת̇אלהא [דוננא] ז ח. 17 (יא) ז. 18 (הו) ט. נחן פי] אלתפי ט.

מה שאמרוהו המדברים וזולתם מן הדעות הנפסדות הם דעות הפילוסופים. והנפלא מכל מה שראינו בו ר״ל במאמר ההוא ואף על פי שכולו פלא אמרו שצ׳ שחכמי הפילוסופים לא יאמרו בהמנע שוב הנפש לגוף אחר הפרדה ממנו אבל הוא מדרך העיון מכת האפשר. זה לשונו שצ׳. וזה המאמר יורה שהמדברים אצלו הם חכמי הפילוסופים ואין ידיעה לו בדרכים אשר בהם יבחנו הפלוסופים ההכרחי והנמנע והאפשר. וכן יזכור דברים נלקח ממאמר הגמול[16] לאבן סיני ומן המתעבר[17] שחבר אצלם בבגדד וחשבם מאמרים פלוסופים לגמרי. וכן ראינו זה הגאון שצ׳ גזר ופסק שהפלוסופים לא התאמת אצלם השאר הנפשות ושהם חולקים בזה ואני תמה מי הם אלו שקראם פילוסופים.

י״ט וראינו פלא אחר שאין לשכל אצל זה הגאון זכרון לא אדע אם הנפש והשכל בפילוסופותו דבר אחד או הנפש תשאר והשכל יכלה או השכל ישאר והנפש תכלה והיא הנפש אשר אמר

---

1 שאמרוהו] שיאמרוהו א ב ג; שאמרו מ. וזולתם] זולתם ב ה; זולתם (זולתם] ד. 2 הפילוסופים] המדברים [לא יאמינו] א; המדברים [לא יאמינוהו] ג. מה שראינו] אשר ראינו ב ד ה. (בו ר״ל) מ. ואף] אף ה מ. 3 שכולו] שכל ב ד; שהכל ה. אמרו] אמר ב ד; אמת מ. (שצ׳) ב ד ה מ. (לא) ה. יאמרו] יאמינו א ג. 4 לגוף] בגוף ב. אחר] אשר ד. (ממנו) ד. מכת] מצד ב ד ה. 5 שצ׳] לשמואל צדק ה. המאמר] מאמר א ג ו. הם] בן ד. 6 ואין] ושאין א ד ה ו מ. (בהם) מ. בהם יבחנו] יבחנו בהם ו. 7 (ההכרחי) ב ד; ההכרע ו. והנמנע] הנמנע ב ד. יזכור] יזכיר ד. דברים] בדברים ה. נלקח] נחלקו א ג; נלקחו ה; שנחלקו ו; שנלחקו מ. 8 (ממאמר הגמול) ו לאבן] לבן ה ו; לא כן מ סיני] סירא ב; ציני ו; (סיני) מ. ומן] מן ד ה. המתעבר] המתחבר ה. (ומן . . . בבגדד) א ג ו מ. 9 מאמרים] מאמרי ב ה. (לגמרי) א ג. (וכן) ב. ראינו] וראינו ב. הגאון] הגמול מ. (שצ) ה. גזר] שגזר ה. 10 השאר] שאר מ. ושהם] שהם ה. 11 ואני] ואם מ. (הם) ב. שקראם] אשר קראם ב ו מ; שיקראם ד. 12 פלא] עליו ב. אצל] אחר מ. אצל זה] זה אצל ה. (זה) ב. זה הגאון] הגאון הזה ג. 13 (זכרון) מ. אדע] ידע מ. אם] עם ה. 14 יכלה] תכלה ה. (או השכל ישאר והנפש תכלה) ב. אמר] אמרנו ב; אמר ועליה] ה.

יצ̇ן̈ אן כל מא חכאה אלמתכלמין וגירהם מן אלארא אלפאסדה̈ הי ארא פלספייה̈ ואעג̇ב מא ראינא פיהא אעני פי תלך אלמקאלה̈ ואן כאנת כלהא עג̇ב קו׳ שצ̇ אן חכמא אלפלאספה̈ לא יקולו באסתחאלה̈ עוד אלנפס אלי אלבדן בעד מפארקתהא לה בל הו מן טריק אלנצ̇ר מן באב אלממכן. הד̇א נץ̇ כלאמה שצ̇. והד̇ה אקואלה תדל̈ אן אלמתכלמין ענדה הם חכמא אלפלאספה̈ ואנה לא עלם לה באלטרק אלתי בהא תעתבר אלפלאספה̈ אלצ̇רורי ואלממתנע ואלממכן. וכד̇לך יד̇כר אשיא אכ̇ד̇ת מן תלך מקאלה̈ אלמעאד[16] לאבן סינא ומן אלמעתבר[17] אלד̇י א͘ל̈ף ענדהם בבגדאד פצ̇נהא אקואלא פלספייה̈ מחצ̇א. וכד̇לך ראינא הד̇א אלגאון שצ̇ חכם וקטע באן אלפלאספה̈ מא צח̈ ענדהם בקא אלנפס ואנהם מכ̇תלפין פי ד̇לך יא לית שערי מן הם האולי אלד̇ין אסמאהם פלאספה̈.

19 וראינא עג̇בא אכ̇ר אן מא ללעקל ענד הד̇א אלגאון ד̇כר פלא נדרי הל אלנפס ואלעקל פי פלספתה שי ואחד או אלנפס תבקי ואלעקל יד̇הב או אלעקל יבקי ואלנפס תד̇הב. והד̇ה אלנפס

---

1 אן] באן ז. (מא חכאה) ז. חכאה] יחכיה ח. 2 ראינא] ראי ח. (פי׳) ט. 4 מפארקתהא] מפארקהא ט. 5 נץ̇] מן ח. 6 הם [מ] ח. (אלפלאספה̈) ז. 8 (אכ̇ד̇ת) ז. 9 ומן [תאליף אבן] ז. 12 מן] אן ח. אלד̇ין] אלתי ח. אסמאהם] אסמאיהם ז. 14 אכ̇ר] אכ̇רא ח; (אכ̇ר) ח. 15 אלנפס ואלעקל] אלעקל ואלנפס ט. 16 והד̇ה] והל ט.

זה ושחיי העולם הבא אחר תחיית המתים כמו שבארנו בפרק חלק וחשבנו שזה השיעור מספיק.

י"ז וכאשר היתה בזאת השנה והיא שנת אתקב לשטרות הגיעו אלינו כתבים מקצת חברינו מבבל. זכרו ששואל מאנשי תימן[13] שאל על הענינים ההם בעצמם לזה ראש ישיבה רבינו שמואל הלוי שצ הנסמך בבגדאד בזמננו זה ושהוא חיבר להם מאמר בתחית המתים[14] ושם דברינו בזה הענין קצתם טעות ושגגה וקצתם שאפשר להתנצל עליהם ונצל אותנו ועצר מעט בקולמוסו. ואחר אלו המכתבים נשלח אלינו המאמר אשר חברו זה הגאון שצ בלשונו וראינו כל הדרשות וההגדות אשר קבצם. וידוע אצל כל אדם שאין המבוקש מן החכמים ספור הדרשות והמעשים ההם הנפלאים בלשונם כמו שידרשום הנשים קצתם לקצתם בבית האבל[15] אבל המבוקש מהם לפרשם ולבאר ענינים עד שיאותו למושכל או יקרבו אליו.

י"ח ויותר נפלא מזה הדעות ההם הנפלאות אשר זכרם שצ ואמר שהם דעות הפילוסופים בנפש. זאת ראיה שהוא יחשב שכל

---

1 ושחיי] שחיי בדה. הבא [הוא] גדהמ. כמו] כגון ד. שבארנו] שאמרנו ו. 2 (וחשבנו) ב. השיעור [היה] בדה. 3 (והיא) אומ. אתקב] אתקיב בדהמ. הגיעו] הגיע ה. 4 מקצת] ממקצת הו. (זכרו) ה. ששואל] ששואלים ה; השואל מ. (שאל) ה. 5 לזה] וזה מ. ישיבה] הישיבה אב. (שצ) אבגדהו. 6 הנסמך] שנסמך ב. (להם) ה. ושהוא חבר] שחבר מ. מאמר] מאמת ה. 7 דברינו] דברו ג. 8 עליהם] עליה בד. 8 ונצל] וניצול ה. אותנו] אחר כן ב; אחריהם ה. ועצר] ועיקם ה. מעט בקולמוסו] קולמוסו מעט ה. בקולמוסו] קולמוסו בד. המכתבים] הנכתבים ד. 9 נשלח] נכתב ה. אלינו [זה] ו. המאמר [ההוא] ה. זה] בה ב. (שצ) בדהו. בלשונו] ובלשונו אגומ. כל [החכמות] בד. 10 הדרשות] והדרשות בד. (וההגדות) ב; והגדות ה. אדם] חכם ה. 11 החכמים] החכמה בד. (ספור) ה. הנפלאים] נפלאים ד. בלשונם] בלשונו ב. 12 שידרשום] שדרשום ג; שידרשו דה. קצתם לקצתם בבית האבל] בבית האבל קצתן לקצתן ו. 13 (לפרשם) ו. ולבאר] לבאר ו. שיאותו] שיאמרו בד. 14 ההם הנפלאות] הנפלאות ההם ו. (הנפלאות) ד. (שצ) אגומ; שמואל צדק ה. 15 זאת] הזאת ד.

אלנפס ללגֻסד ולא יתאוול דׄלך. ואן חיי העולם הבא בעד תחיית המתים כמא ביינא פי פרק חלק וצׄננא אן הדׄא אלקדר כאף.

17 פלמא כאן פי הדׄה אלסנהׄ והי סנהׄ אתׄקׄבׄ לשטרות וצלתנא כתב מן בעץׄ אצחאבנא מן בגדאד. ידׄכרון אן סאילא מן אהל אלימן[13] סאל ען תלך אלאגראץׄ בעינהא להדׄא ראש ישיבה ר׳ שמואל הלוי שׄצׄ אלמקים בבגדאד פי זמאננא הֻדׄא ואנה אלׄף להם מקאלהׄ פי תחית המתים[14] ואנה גֻעל אקואלנא פי הדׄא אלגרץׄ מנהא כׄטא וגלט ומנהא מא ימכן אן יעתדׄר ענה ואעתדׄר ענא ותוקׄף קלילא בקלמה. ובעד תלך אלמכאתבאת וגֻהת אלינא אלמקאלהׄ אלתי אלׄפהא הדׄא אלגאון שׄצׄ בנצׄהא וראינא גֻמיע אלדרשות ואלהגדות אלתי גֻמעהא. ומעלום ענד כל אחד אן ליס אלמטלוב מן אלעלמא חכאיהׄ אלדרשות ותלך אלמעשיות אלגריבהׄ בנצׄהא כמא ידרשונהא אלנסוהׄ בעצׄהן עלי בעץׄ בבית האבל[15] בל אלמטלוב מנהם תאוילהא ותביין מעאניהא חתי תטאבק מעקולא או תקארבה.

18 ואעגֻב מן הדׄא תלך אלארא אלעגֻיבהׄ אלתי דׄכרהא שׄצׄ וקאל אנהא ארא אלפלאספהׄ פי אלנפס. פהדׄא דליל באנה

2 [1] הל׳ צד 18–15.

1 ללגֻסד] ללגֻסם ח. 2 ביינא] [דׄכרנא] וביינא ז. כאף [פי דׄלך] ז. 4 (בעץׄ) ט. ידׄכרון] ודׄכרו ט. 5 ען] מן ח. 6 שׄצׄ] זׄלׄ ז ט. פי זמאננא [להדׄי ראש ישיבה רבינו שמואל הלוי] ט. ואנה [אעני ראש ישיבה] ז ח. 7 אקואלנא] קואלנא ט. 7–8 (פי הדׄא אלגרץׄ מנהא) ט. 9 קלילא בקלמה] בקלמה קלילא ז. 10 הדׄא אלגאון] שמואל הלוי ח. 12 חכאיהׄ [תלך] ט. 13 בעצׄהן עלין] בעצׄהם מע ז. 15 תקארבה] תקארבהא ז. 17 שׄצׄ] איצׄא ט. אנהא] אנה [איצׄא] ח. אלפלאספהׄ] פלספיהׄ ז.

בקצוות נאמר לנו שאחד מן התלמידים בדמשק אמר שאין תחית המתים ולא תשוב הנפש אל הגוף אחרי הפרדה. ואמרו לו כל אנשי המעמד ההוא איך תאמר זה. והתחיל להביא ראיה עליהם ממה שזכרנוהו אנחנו בחבור שהתכלית הוא העולם הבא ושאין גוף בו. והתחילו הם להביא ראיה מן המפורסם באומה ובדברי חכמים הרבים בזה ואמר שהם כולם משל וארכו דבריהם עמו. וכאשר נודע לנו מה שאירע לא הרגשנו אליו ואמרנו זה בטל במיעוטו שאין מי שיסכל זה ולא מי שיקשה עליו הבנת מה שאמרנוהו.

ט"ז וכאשר היה בשנת אתקׄ לשטרות הגיע אלינו אגרת מארצות תימן ישאלו בה על דברים. ואמרו שיש אנשים אצלם שפסקו שהגוף יכלה ויפסד ולא תשוב הנפש לגוף אחר הפרדה ושהגמול והעונש לנפש לבד והביאו ראיה ממה שאמרנוהו אנחנו בבני העולם הבא. וכאשר נזכרו להם דברי החכמים הגלוים המבוארים בתחית המתים וקצת דברי הנביאים אמרו זה משל ויפורש. ואמר לנו השואל שהתפשט אצלם זה הדעת והשליכו זולתו ובקשו ממנו תשובה. והשיבונו על שאלותיהם ובארנו להם שתחיית המתים פנת התורה והיא שוב הנפש אל הגוף ולא יפורש

---

1 בקצוות [הארץ] מ. בדמשק] מדמשק ב. 2 המתים [מן התורה] אג. (אל הגוף) אג. (לו) ן. 3–5 (עליהם . . . ראיה) מ. 4 ששזכרנוהו] שזכרנו גה; שזכרנו בו ד. אנחנו] אנו ב. 4 (ושאין גוף בו) ה. גוף בו] בו גוף ב. 5 להביא [מן] ד. המפורסם [מאד] ב. באומה] באמת ה. 5–6 (באומה . . . משל) בד. 5 חכמים] החכמים אהום. 6 (הרבים) או; רבים מ; המדברים ה. 6 ואמר שהם כולם] ואמרו כי הכל ה. (וארכו) ב; והאריכו מ; ורבו ד. (דבריהם) ב. 7 לא] לו ד; ולא מ. אליו] עליו בד. 8 שיסכל] שישכיל מ. 9 בשנת] שנת מ. אתקׄ] אתקׄי בד; אתקׄיא ה; אתקׄיב מ. הגיע] הגיעה אבדום. אלינו] לנו. 10 מארצות] מארץ א. ישאלו] שאלו מ. 11 יכלה] יגלה ג. 12 ושהגמול] שהגמול ה. והביאו] והביא בה. ממה] מה ב. שאמרנוהו] שאמרנו ה. אנחנו] אנו ב. 13 בבני] בני ג. נזכרו] זכרנו א ג. החכמים] חכמים ה. 14 המבוארים] והמבוארים. זה] שזה בה. 15 ויפורש] מפורש אב; ופירוש ד. לנו [זה] ו. שהתפשט] שנתפשט בדה. זה] שזה ד; זה [על דרך משל] ג; זה [כלום אין להוציא דבר מפשוטו] ה.

ואמתדّ פי אלאקאצי אתّצל בנא אן אחד אלטלבהٔ פי דמשק קאל אן ליס תّם תחית המתים ולא תעוד אלנפס ללגֵסד בעד אלמפארקהٔ. פקאל לה כל אלחאצֿרין פכיף תקול הדֿא. פאכֿדֿ אן יסתדלّ עליהם במא דֿכרנאה נחן פי אלחיבור אן אלגאיהٔ הי העולם הבא ואנה לא גֵסם פיה פאכֿדֿו אולאיך אן יסתדלّו באלמשהור פי אלמלّהٔ ובנצוץ אלחכמים פי דֿלך אלכתֿירהٔ פקאל הי כלהא מתֿל וטאל כֿטאבהם מעה. פלמא וצלנא מא גֵרי לם נאבה אליה וקלנא הדֿא בטל במיעוטו אדֿ ליס אחד יגֵהל הדֿא ולא יבעד עליה פהם מא קלנאה.

16 פלמא כאן פי סנהٔ אתֿך לשטרות וצלנא כתאב מן בלאד אלימן יסאלון פיה ען אשיא. פקאלו אן אקואם ענדהם קד קטעו באן אלגֵסד יצֿמחל ולא תעוד אלנפס ללגֵסד בעד אלמפארקהٔ ואלגֵזא ואלעקאב ללנפסִ פקט ואסתדלّו במא קלנאה נחן פי בני העולם הבא. ולמא דֻכרת להם נצוץ אלחכמים זל אלגֵלייהٔ אלביינהٔ פי תחית המתים ובעץ֗ נצוץ אלאנבייא קאלו הדֿא מתֿל ויתאוול. וקאל לנא אלסאיל אנה קד פשא ענדהם הדֿא אלראי ואטרחו כל מא סואה וטלבו מנא אלגֵואב. פאגֵבנאהם עלי מסאילהם וביינא להם אן תחית המתים קאעדהٔ שרעייהٔ והי רגֵוע

4 [4] הלכות תשובה ח׳, ב׳; ט׳, ב׳.

3 כל אלחאצֿרין] בעץ֗ אלחאצֿרין או כלהם ז. פכיף] כיף ז. 4 דֿכרנאה*נחן] קלנאה נחן ודֿכרנאה ז. דֿכרנאה] קלנאה ט. הי (חיין) ח. 12 באן] אן ח. יצֿמחל] מצֿמחל ט. 13 (בני) ח. 14 אלגֵלייהٔ] אלגֵהלייהٔ ח. 15 (הדֿא) ט. 16 אלסאיל] אלסאל ז. פשא] נשא ז. (פשא) ט. אלראי (ופשא) ז. 17 פאגֵבנאהם] פגֵאובנהם ט. 18 מסאילהם] מסאלהם ז. שרעייהٔ (מן קואעד] שריעהٔ ט.

לחשוב בהם הגשמות שהוא משל. לא יבינו הראיות ההם אלו המאמינים בהם שהם גופות ואיך יצויר שיבינו הנקותם מן החומר וגוף מציאותם ר"ל המלאכים והנפשות ר֞ל בני העולם הבא יחשבו אלו שלא יודע מציאותם רק מקובל מצד התורה ושאין שם דרך עיון שיורה על מציאות המלאכים ולא על השאר הנפשות כמו שאמר מי שיחשב שהגיע לידיעת האמתות ברגע ובדעות ההם החלושות ורפיון הבקשה והעדר החכמות כלם וההסתפקות בפשוטי המקובלות כאלו לא כתבו החכמים ז֞ל כלל במקומות רבים מן התלמוד שדברי תורה יש להם נגלה ונסתר ולזה יקרא הנסתר סתרי תורה וכאלו הם לא אמרו כלל בסתרי תורה דבר. אמנם אלו ז"ל נטו מזה כולו עד שלא ידעו לו מקום. וכבר בארנו במורה הנבוכים באלו הענינים מה שיש בו די לאנשי החכמה. וזכרנו דברי החכמים כולם בו והעירונו על מקום זכרם לגלות הדבר ההוא אשר נביא ראיה ממנו ולהודיע אמתתו.

ט"ו וכאשר התפרסם חבורנו זה ר֞ל החבור בארצות והתפשט

---

1 הראיות] הדורות ב. ההם] להם ה. 2 בהם] בם בד. שיבינו שיבינוהו בד. 2 הנקותם] כונתם בד; היותם נקיים ה. 3 וגוף] ועיקר ו. (המלאכים והנפשות ר֞ל) בד. המלאכים] המלאים ו. והנפשות] ונפשות ו. (ר֞ל) הו. הבא [כי] מ. 4 אלו] אלאה. יודע [להם] ג. (מקובל) ה; קובל בד; בקבלה מ. 5 (עיון שיורה על) ה. (מציאות) ו. (ולא) ו. על] ועל ו. השאר] שאר בגדהומ. 6 שיחשב] שחשב או. לידיעת] לדעת אגה. לידיעת האמתות] לידיעה אמתית מ. 7 (כלם) בד. וההסתפקות] והמסתפקות ה. 8 (החכמים) ו. (ז֞ל) בדה. (כלל) הו. 8–9 (במקומות רבים מן התלמוד) ו. 9 (שדברי) ה. תורה] התורה א; שהתורה ה. יקרא] יקראו א גומ; קראו ה. 10 הנסתר] לנסתר ב. (הם) ו. אמרו [בם] ו. כלל בסתרי תורה] בסתרי תורה כלל ו. (כלל) דה. בסתרי] בסתר ה. (דבר) ד; מאמר ה. 11 (ז֞ל) הו; ז֞ל [כמו] ד. מזה] לזה ה. כולו] כאילו ב. עד שלא] ושלא ה. (שלא) מ. ידעו] שידעו מ. (לו) ה. 12 די] דינו ה. 13 וזכרנו] וזיכוני ב; וזכוני ד. (בו) ב. והעירונו] ודעתינו ה. 14 אמתתו] אמונתו מ. 15 וכאשר] וכבר ה. חבורנו [חבורנו] ו. (זה) אבגדהומ. (ר֞ל החבור) ו. החבור [הגדול] בנדהמ.

נקול פי מא יוהם אלגֿסמאנייהֿ פיהם אנה משל. לא יפהם תלך אלאדלֿהֿ האולי אלדֿי יעתקדונהם אגֿסאמא וכיף יתצוור אן יפהמו עראהם מן אלמאדֿהֿ ונפס וגֿודהם אעני אלמלאיכהֿ ואלאנפס אעני בני העולם הבא יצֿנֿון האולי אן לם יעלם וגֿודהם אלא מקבול מן גֿההֿ אלשרע ואן ליס תֿם טריק נצֿר תדלֿ עלי וגֿוד אלמלאיכהֿ ולא עלי בקא אלאנפס כמא קאל מן יצֿן אנה וצל אלי מערפהֿ אלחקאיק באלהוינא ובתלך אלאדֿהאן אלכֿאלהֿ ופתור אלטלב ועדם אלמעארף כלהא ואלאקתצאר עלי צֿואהר אלמקבולאת כאנֿה לם ינץ קט אלחכמים זֿל פי עדֿהֿ מואצֿע מן אלתלמוד אן דברי תורה להא צֿאהר ובאטן ולדֿלך תסמי אלבואטן סתרי תורה וכאנֿהם לם ינצֿו קט פי סתרי תורה בשי. לכן האולי אלמרחומין אשתגלו ען דֿלך כלה חתי לא יעלמו לה מוצֿע. וקד ביינא פי אלדלאלהֿ פי הדֿה אלמעאני מא פיה כפאיהֿ לאהל אלעלם. ודֿכרנא נצוץ אלחכמים כלהא פי דֿלך ונבֿהנא עלי מוצֿע דֿכרהא ליכשף דֿלך אלנץ אלדֿי נסתדלֿ בה ותעלם חקיקתה.

15 פלמא שהר תאליפנא הדֿא אעני אלחיבור פי אלבלאד

12 [12] חלק א׳, ל״ג, ל״ד, ל״ה, ע״א; חלק ב׳, ל״ג, מ״ז; חלק ג׳, נ׳.

1 נקול] לנקול ז. 2 יתצוור אן] יתצוורו או ח. 4 יעלם] נעלם ח. 6 עלי [גֿהת] ז. יצֿן] צֿן ט. וצל] יצל ז ח. 7 ובתלך] ובדֿאלך ט. 9 קטן נץ ז. 10 (דברי) ט. אלבואטן] אלבאטן ז ט. 14 מוצֿע] מואצֿע ח. 15 ליכשף] פי כשף ח. 16 (פי אלבלאד) ז.

לכופר ולא נרחיק עליו ולא יוסיף אצלנו כל מי שיאמר זה סכלות[12a]. ולואי כל סכל לא יסכל רק זה השעור ונהיה בטוחים שתמלט אמונתם מהאמנת הגשמות בבורא ואין הזק אם יאמינוהו בנבראים הנבדלים.

י"ג ואם לא יספיק לאחד מן הסכלים שישים זה מקום ספק ולא יכריע אחד משני הדעות אבל יחזק דעתו ההמוני וישים מום בדעתנו וירחיק עלינו היותנו מאמינים המלאכים ובני העולם הבא נבדלים מן החומר נקיים ממנו אין חטא עליו אנחנו כבר מחלנו לו בזה וכבר בארנו לו מומנו. ולא יחסרו פשוטי דרשות רבות תהיה בהם תשובה עלינו ואין פלא בזה כמו שפסוקים רבים מדברי הנבואה יראה פשוטיהם על היות השם גשם בעל עין ואזן. אבל כשהתאמתו הראיות השכליות והמופתים על המנע זה ידענו שהוא כמו שאמרו דברה תורה כלשון בני אדם אלא שהמופתים ההם לא יבינם ולא ישיגם מאמין בגשמות.

י"ד וכן עוד הראיות השכליות המורות על היות המלאכים ובני העולם הבא נקיים מן הגשמות עד שנצטרך לומר במה שיביא

1 לכופר [וגם הנה] מ. נרחיק] נחזיק ב ד; נגנהו מ. עליו] על זה מ. אצלנו] אלינו ה. כל... סכלות] סכלות כל מי שיאמר זה ה. כל] כי ד מ. סכלות] הסכלות ב ד. 2 ולואי] ולא א ב ג ד; והלואי ה. כל] אצל ב ד. לא] ולא ב. יסכל] יהיה ה. (זה) ב; בזה ה. 3 מהאמנת] מאמונת ו. בבורא [ית'] ה. ואין] ואם מ. יאמינוהו] יאמינו זה מ. 6 ולא] לא ה. יכריע] יכריח ב ג ו. (משני) ב ג ה; משתי ו. 7 בדעתנו] בדעתו ד; בדעותיו מ. 8 נקיים] נקיים ד. נקיים [אנחנו] ה; נקיים מ. (אנחנו) ו; ואנחנו ב ד. (מחלנו לו) מ. 9 בזה] זה ד. מומנו] מומו ב ד; למאמרינו ה; מומיו ו. תהיה [לו] מ. 10 (בהם) ג ו. ואין] והנה אין א ג. שפסוקים] שהפסוקים ה ו. (רבים) ב ה; הרבה ג. 11 הנבואה] הנביאים ה. יראה] מראין ב; מראים ד ה. (על) א ג ו מ. השם (ית') ו. (גשם) ה. בעל] בלא ב. עין ואזן] אזן ועין ב ד. 12 כשהתאמתו הראיות] כשיתאמתו ראיות ה. המנע] מניעת ה. (זה) ב. 13 שאמרו] שהאמינו ב ד; שהאמננו ה; שאמרו [רבותינו] א ג; שאמרו [רבותינו ז"ל] ו מ. 14 יבינם] יבינו ה. ישיגם] ישיגו ה. מאמין בגשמות] מאמיני הגשמות ה. 15 (עוד) ה. המורות] המורים ב; המורה ד. על [על] ד. היות] הראיות [בין] ד. 16 (הבא) ב. שיביא] שיבוא ב; שהביא מ.

נכפ̈רה ולא נשנע עליה ולא יזיד ענדנא כל מן יקול הד̇א גֻ̇האלה̈[12a]. ויא לית כל גֻ̇אהל לא יגֻ̇הל אלא הד̇א אלקדר ונרגֻ̇ו אן יסלם אעתקאדהם מן אעתקאד אלגֻ̇סמאנייה̈ פי אלכ̇אלק ולא צ̇יר אן יעתקדוהא פי אלמכ̇לוקין אלמפארקין.

13 פאן לם יקנע אחד אלגֻ̇האל באן יגֻ̇על הד̇א מוצ̇ע שך̈ ולא ירגֻ̇ח אחד אלראיין בל יקוי ראיה אלגֻ̇מהורי ויעייב ראינא וישנע עלינא כוננא נעתקד אלמלאיכה̈ ובני העולם הבא מפארקין ללמאד̈ה̈ מבריין ענהא פלא גֻ̇נאח עליה נחן קד סמחנא לה בד̇לך וקד ביינא לה עיבנא. ומא יעדם צ̇ואהר דרשות כת̇ירה̈ יכון פיהא רד עלינא ולא עגֻ̇ב בד̇לך כמא אן נצוצא כת̇ירה̈ נבוייה̈ איצ̇א ידל צ̇ואהרהא עלי כון אלאלאה גֻ̇סמא ד̇א עין ואד̇ן. לכן למא צח̈ת אלדלאאת אלעקלייה̈ ואלבראהין עלי אמתנאע ד̇לך עֻ̇לם אנה כמא קאלו דברה תורה כלשון בני אדם גיר אן תלך אלבראהין לא יפהמהא ולא ידרכהא אלד̇י יעתקד אלתגֻ̇סים.

14 וכד̇לך איצ̇א אלדלאיל אלעקלייה̈ אלד̇י תד̈ל עלי כון אלמלאיכה̈ ובני העולם הבא עריין ען אלגֻ̇סמאנייה̈ חתי נלתגֻ̇י אן

13 [13] ברכות ל״א, ב׳.

5 אלגֻ̇האל] אלגֻ̇הלה̈ ט. באן] בל ט. 6 ויעייב] ויעבר [איצ̇א] ט.
9 וקד ביינא] ובינא ז ט. ‹יכון› ז. 10 ‹עגֻ̇ב ... כת̇ירה̈› ז. ידל] עלא ט.
13 ואלבראהין] ואלברהאן ז ח. 16 ‹חתי› ז ח. ‹נלתגֻ̇י ... אלגֻ̇סמאנייה̈› ח. ‹אן› ז.

הגוף. ואולם מה שאינו גוף ולא מקרה בגוף אינו נמצא אצל הסכלים אשר הם בלא ספק[12] ואף על פי שבלו גופותיהם גמולי מחלב עתיקי משדים ומפני זה יאמינו רובם שהשם גוף שאם לא יהיה גוף אצלם אינו נמצא. ואמנם הנקראים חכמים באמת לא על דרך העברה הנה התבאר אצלם שכל נבדל מן החומר הוא יותר חזק המציאות מבעל החומר ואין ראוי לומר יותר חזק אבל מציאות הנבדל הוא המציאות האמתי מפני שלא ישיגהו אחד מאופני השנוי והם אשר התבאר אצלם במופת שהשם אינו גוף ולא כח בגוף ומפני זה מדרגת מציאותו ית׳ בתכלית החזוק.

י״ב וכן כל נברא נבדל ר״ל המלאכים והשכל הוא במציאותו חזק מאד קיים יותר מכל גוף ומפני זה נאמין אנחנו שהמלאכים אינם גופות ושבני העולם הבא נפשות נבדלות ר״ל שכלים. וכבר בארנו ראיות על זה מן התורה במאמרנו המכונה מורה הנבוכים. ואם לא ירצה להאמין זה אחד מן ההמון וייטב בעיניו להאמין שהמלאכים גופות והם יאכלו גם כן אחר שבא בפסוק ויאכלו ושבני העולם הבא גם כן גופות אנחנו לא נקפיד עליו בזה ולא נשימהו

1 ולא] ואינו אג. בגוף] הגוף ה. 1–2 בגוף . . . הם] בגוף לא נמצא אבל הם כלים אשר הם ד. 1 אינו] לא ה. 2 (הם) ב. ואף] אף בום. שבלו גופותיהם] שהזקינו בהמ; שהדקים ד. 3 יאמינו] אמרו והאמינו ה. (רובם) בד; רבים ג. גוף [אצלם] ו. 4 (אצלם) אבו. אינו] אינם ד. 5 נבדל] הנבדל אג. 5–6 (הוא . . . החומר) ד. 6 המציאות מבעל] מהמציאות מכלל ב. ואין . . . חזק] ואין לומר יותר חזק מהמציאות מכלל החומר ואין לומר יותר חזק ד. (ראוי) ב. מציאות] המציאות ה מ. 7 (המציאות) מ. ישיגהו] ישיגו ה. 8 (במופת) אג. (ולא כח בגוף) אגום. ומפני] מפני מ. 9 (ית׳) אג. החזוק] החוזק דה. 10–11 במציאותו חזק] חזק במציאותו ב. 12 אינם גופות] אינם [במציאות חזק מאד קיים יותר מכל גוף] גופות ד. גופות] גופים ב. (נפשות) דה. נבדלות] נבדלת ד. שכלים] דעות בהו; דעת ד. 13 ראיות על זה] על זה ראיות א. על זה מן התורה] מן התורה על זה ו. במאמרנו] באמרנו מ. (המכונה) בד. 14 (לא) בדה. 15 שהמלאכים] כי המלאכים ו. והם] ושהם בדהום. בפסוק] בכתוב ה. 16 כן] הם ה. עליו בזה] על זה ה. ולא] אלא ד.

פי גִסם פליס במוגִוד ענד אלגָהלה אלדׄין הם בלא מחאלה[12] ואן הרמת אגִסאמהם גמולי מחלב עתיקי משדים ולדׄלך יעתקד אכתׄרהם אן אללה גִסם לאנה אן לם יכון גִסמא ענדהם פליס במוגִוד. פאמא אלדׄין יסמّון עלמא בתחקיק לא במגׄאז פקד תברהן ענדהם אן כל מפארק ללמאדّהׄ פהו אמכן וגׄוד מן דׄי אלמאדّהׄ ולא יקאל אמכן בל וגׄוד אלמפארק הו אלוגׄוד אלחקיקי לכונה לא ילחקה נחו מן אנחא אלתגייר והם אלדׄין תברהן ענדהם אן אללה לא גִסם ולא קוהׄ פי גִסם ולדׄלך מרתבהׄ וגׄודה תעׄ פי גאיהׄ אלתמכّן.

12 וכדׄלך כל מכׄלוק מפארק אעני אלמלאיכהׄ ואלעקל פהו פי וגׄודה תׄאבת גִדא מתמכן אכתׄר מן כל גִסם ולדׄלך נעתקד נחן אן אלמלאיכהׄ ליסוא באגִסאם ואן בני העולם הבא אנפס מפארקהׄ אעני עקולא. וקד ביינא אדלّהׄ דׄלך מן אלשריעהׄ פי מקאלתנא אלתי לקבנאהא דלאלהׄ אלחאירין. פאן לם יריד אן יעתקד הדׄא אחד אלאגמאר וחסן ענדה אן יעתקד אן אלמלאיכהׄ אגִסאם ואנהם יאכלון איצׄא לאנה קד ורד נץׄ אלכתאב ויאכלו ואן בני העולם הבא איצׄא אגִסאם פנחן לא נשאחחה פי דׄלך ולא

2 [2–3] ישעיה כ״ח, ט׳. 14 [13] חלק א׳, מ״ט; חלק ב׳, ו׳, י׳. 16 [15] בראשית י״ח, ח׳.

5 דׄין] אלדׄי הׄ־פי ז. 8 (ולא קוהׄ פי גִסם) ח. 12 ליסוא] ליס ז. 13 (מן) ז ח. אלשריעהׄ] אלשרעייהׄ ז. 14 (יריד) ז. 16 יאכלון [וישרבון] ח.

גמורה. ואין ראוי שיחלוק אדם על הפנינים[10] האלו שיש עליהם ראיות שכליות בפשוטי דרשות שראוי לאמרם לנשים בבית האבל[11].

י וכבר סתר מי שסתר דעתנו זה באמרו הנה משה ואליהו עמדו זמן בלא אכילה ושתיה והם גופות. כן יהיו בני העולם הבא. לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו משה ואליהו עליהם השלום כליהם לא היו לבטלה ששניהם היו אנשים מבני העולם הזה אכלו בהם ושתו לפני המופת ואחריו ואיך יקישו מזה למציאות הנמשך שאין תכלית לו כמו שאמרו לעולם שכולו טוב לעולם שכולו ארוך איך יהיו בו כלי גוף לבטלה. וכבר נודע שהגוף בכללו אמנם הוא כלי לנפש לעשות בו כל הפעולות שאין פעולה אחת מהן נמצאת לבני העולם הבא. ואלו לא ידעו גודל הגנות המחוייב למי שייחס לשם פעל הבטלה והמציא כלים שיבקש בהם תכלית ללא תכלית.

י"א ואמנם יחייב זה כלו מה שיעלה בדמיון ההמון שלא יאמינו שיש מציאות חזק רק לגוף. ומה שאינו גוף אבל הוא בגוף כמקרים הוא גם כן נמצא אצלם אבל אין חזקתו במציאות כחזקת

1 שיחלוק] לחלוק ה. אדם] האדם ג. (על) ה. הפנינים] עניינו ב; עניינו דמ; לענינים ה. הענינים ו. האלו] אלא בד. 2 (לנשים) ה; באזני הנשים בדמ; בפני הנשים ו. 3 (זה) מ. (הנה) ב. ואליהו [עֲהֹ] ה. 4 גופות] גופים מ. 5 עליהם השלום [אם] ב. (עליהם השלום) [כי] דה. 6 (כליהם) ג. (אנשים) ב. אכלו] ואכלו בה. 7 (בהם) ב. ושתו [והולידו] ה. (ואחריו) ה. יקישו] יקשו [מהם] בדה; יקשו מ. מזה] בזה ה. 8 שאין] אשר אין אגו. תכלית לו] לו תכלית בדהמ. (תכלית) א. תכלית [אלא] בהמ. לו [אלא] אגו. שאמרו] שאמר ד; שאמרנו ה. 9 (איך) ה. יהיו] יהיה ה. כלי] כלים אגו. גוף] גופים בד; לגוף אגו. בכללו] כולו בדמ. (אמנם הוא) מ. 10 כלי] לכליד. לנפש] הנפש בדה. כל הפעולות] הפעולות כל ה. שאין] אשר אין אגו. אחת] האחת ה. (מהן) ב. מהן נמצאת] נמצאת מהן ה. נמצאת] נמצאים ד. 11 (לבני) גו. העולם] לעולם נו. גודל] בגודל אג. 12 הבטלה] לבטלה ה. שיבקש בהם] שימצא להם ד. ללא] ולא ד. (ללא תכלית) מ. 13 יחייב] יחוייב ד. זה] בזה ה. מה] מזה ד; מזה [כדי] ה שלא] אשר לא אגומ. ומה] ומי ג. (אבל) בד. בגוף] גוף ו. 15 כמקרים] כמו במקום ב; במקום ד; כמקרה ה למקרים מ. הוא] ההוא בד. אין] אינו ב. חזקתו] חזקתם ד. כחזקת] כחזק דו.

הד̇ה אלמדלול עליהא בדלאיל עקלייה̈ בצ̇ואהר אלדרשות אלתי תליק אן תצדר עלי אלנסא בבית האבלי[11].

10 וקד נאקץ̇ מן נאקץ̇ ראינא הד̇א באן קאל הוד̇א משה ואליהו אקאמא מדה̈ דון אכל ושרב והם אג̇סאד. כד̇א יכונו בני העולם הבא. לוא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו משה ואליהו עה̇ אלאתהם תלך ליסת עבת̇א לאנהמא שכ̇צאן מבני העולם הזה אכלא בהא ושרבא מן קבל אלמעג̇ ומן בעדה פכיף̇ יקאס מן ד̇לך ללוגוד אלמסתמר̃ אלד̇י לא אנקצ̇א לה כמא קאלו לעולם שכולו טוב לעולם שכולו ארוך פכיף̇ תכון פיה אלאת אלג̇סד ללעבת̇. וקד עֻלם אן אלג̇סם בג̇מלתה אנמא הו אלה̈ ללנפס תפעל בה ג̇מיע אלאפעאל אלתי לא פעלא ואחדא מנהא מוג̇וד לבני העולם הבא. והאולי לא יעלמון קדר אלשנאעה̈ אללאזמה̈ למן ינסב ללה פעל אלעבת̇ ואיג̇אד אלאת תטלב בהא גאיה̈ ללא גאיה̈.

11 ואנמא יוג̇ב הד̇א כלה מא יסבק לכ̇יאל אלג̇מהור אלד̇ין לא יעתקדון אן ת̇ם̃ וג̇ודא מתמכ̃ן אלא לג̇סם. ואן מא ליס בג̇סם לכנ̃ה פי ג̇סם מת̇ל אלאעראץ̇ פהו איצ̇א מוג̇וד ענדהם לכן ליס תמכ̃נה פי אלוג̇וד כתמכ̃ן אלג̇סם. אמא מא ליס בג̇סם ולא הו ערץ̇

5 [5] איכה א׳, י״ב. 8–9 [8–9] קידושין ל״ט, ב.

3 קאל] קיל ז. הוד̇א] הד̇א ז. 4 ואליהו] אליהו ז. אקאמא] אקאמו ז. אג̇סאד] אג̇סאם ח. 6 הזה] הבא ז ח. 11 (אלתי) ז. 14 לכ̇יאל] אלכ̇יאל ח. אלד̇ין] אלד̇י ח. 16 לכן] לאן ח. (מא) ח.

ח אבל בפרק חלק בארנו שם כמו שימצאהו מי שיסתכל בו אחר שהארכנו בדבר העולם הבא ואמרנו שתחית המתים פנת התורה אין חלק[8d] למי שלא יאמין בה בתורת משה רבינו עה̇ אמנם איננה התכלית האחרון. וכן בחבור גם כן מנינו מי שאין לו חלק לעולם הבא וכללנום במספר ואמרנו שהם ארבעה ועשרים מיראתנו שמא יחסר אחד מן המעתיקים מן המספר אחד ויאמר האומר שלא זכרנו אותו. ומכלל העשרים וארבעה שמנינו שם הכופר בתחית המתים. וכאשר זכרנו העולם הבא בארנו גם כן שם שהוא התכלית האחרון ואמרנו בזה הלשון וזהו השכר שאין שכר למעלה ממנו והטובה שאין אחריה טובה.

ט ובארנו גם כן שהעולם הבא אין בו מציאות גופות אחר שאמרו רבותינו זל̇ שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משגל[8e]. ומן השקר שיהיו אלו הכלים נמצאים לבטלה חלילה לאל מפעל הבטלה[9]. כי כשיהיה לאדם פה ואצטומכה וכבד וכלי המשגל והוא לא יאכל ולא ישתה ולא יוליד יהיה אם כן מציאותם בטלה

---

1 שם [גם כן] ב. שימצאהו] שימצאוהו ד; שימצאם ה. שיסתכל] שישתדל מ. 2 שהארכנו] שבארנו והארכנו א. 2 בדבר] בדברי ה ו. העולם [העולם] ד. ואמרנו] ואמר ד. המתים [היא] ב ו. פנת] פנה מן ו. 3 אין] ואין ה. למי] מי מ. שלא [יאמר כך ושלא] ה. בתורת] ובתורן ג; [ולא] בתורת ה. 4 איננה] אינה ב; אינם ד. התכלית] תכלית ה. וכן] וגם מ. בחבור] בחבורנו א. בחיבורנו [הגדול] ו. (גם כן) ב ד ה; זה מ. מנינו] מצינו מ. לו] להם מ. (חלק) מ. 5 ואמרנו] ואמר ד. ארבעה ועשרים] עשרים וארבעה ב ה. 6 שמא יחסר] שיחסר ג ד מ. המספר] הספר ב. (אחד) ד. ויאמר] ואמר ה. 7 (האומר) ב; המאמר מ. (אותו) ב. ומכלל] מכלל מ. (העשרים וארבעה) ב ד ה. שמנינו] אשר מנינו א ג ו; אשר מצינו מ. (שם) ב ד ה. 8 (הבא) ב. בארנו] בארנום ה. 9 (שם) ה מ. התכלית] תכלית ה. (האחרון) ג. ואמרנו] ואמר ד. 11 (בו) ה מ. 13 השקר] העיקר ב. אלו] לו ב ד ה. (נמצאים) ב ד ו; הנמצאים ה. לבטלה] חלילה ה. לאל] לשם א ב מ. מפעל [בו] מ. 14 וכלי] כלי ד. המשגל] משגל מ. 15 והוא לא] ולא ב ג. ישתה [ולא יאכל] ב. אם] גם ב ו. (אם כן) מ. בטלה] לבטלה ה מ.

8 ואמא פי פרק חלק פביינא הנאך כמא יגֻדה מן יתאמלה בעד אן אסתועבנא אלקול פי העולם הבא. וקלנא אן תחית המתים קאעדהֿ אלשרע לא דין[8d] ולא ארתבאט בשריעהֿ משה רבינו למן לא יעתקדהא ואן ליסת הי אלגאיהֿ אלאכֿירהֿ. וכדֿלך פי אלחבור איצֿא עדדנא שאין להם חלק לעולם הבא וחצרנאהם בעדד וקלנא אנהם ארבעהֿ ועשרין כֿופא מנא אן יחדֿף אחד אלנאקלין מן אלעדד ואחדהֿ ויקול אלקאיל לם ידֿכרהא. ומן גֻמלהֿ אלארבעהֿ ועשרין אלתי עדדנא הנאך הכופר בתחית המתים. ולמא דֿכרנא העולם הבא ביינא איצֿא הנאך אנה אלגאיהֿ אלאכֿירהֿ וקלנא בהדֿא אלנץ וזה הוא השכר שאין שכר למעלה ממנו והטובה שאין אחריה טובה.

9 ובײנא איצֿא הנאך אן העולם הבא ליס פיה וגֻוד אגֻסאם אדֿ וקד קאלו אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא משגל[8e] ומן אלמחאל אן תכון הדֿה אלאלאת מוגֻודהֿ ללעבתֿ ותעאלי אללה ען פעל אלעבתֿ[9]. לאנה אדֿא כאן שכֿץ לה אלפם ואלמעדהֿ ואלכבד וסאיר אלאת אלגדֿא והו לא יגתדֿי ולה אלאת אלנכאח והו לא ינסל פיכון וגֻודהא עבתֿא מחצֿא. ולא ינבגי אן תקאבל גֻואהרנא[10]

1 [1] הל׳, צד 16. 5 [4] הלכות תשובה ג׳, ו–יד. 10–11 [9–10] הלכות תשובה ח׳, ג׳.
12 [11] הל׳ צד 13–14. הלכות תשובה ח׳, ב׳. 13 [12] ברכות י״ז, א׳.

1 ואמא] אמא ז. פי] מן ח. 2 פי [חיין] ז. 3 אלשרע] שרעייהֿ ז. ‹דין ולא› ח. ‹רבינו› ז. 4 ואן] ואן [כאנת] ז. 6–7 ‹כֿופא מנא . . . ויקול אלקאיל› ז. 8 אלתי] אלדֿי ז. הכופר] כופר ז. 9 ‹איצֿא› ח. 13 ‹אדֿ› ח. קאלו] נצוא ח. אין בו . . . משגל] אנה לא אכל ולא שרב ולא נכאח ח. ‹אין בו . . . משגל› ז. 14 אלאלאת] אלאת ז. ‹אללה› ז.

ו והיה מכלל השרשים ההם אשר העירונו עליהם העולם הבא. והחלונו לספר באמתת העולם הבא והארכנו בו וזכרנו ראיות דברי הכתוב וראיות דברי החכמים ז״ל עליו ופרשנו מה שראוי לאנשי החכמה לפרשו. ובארנו בפרק חלק והודענו הסבה ששמתנו לכוין לבאור העולם הבא מבלתי תחיית המתים. ואמרנו שאנחנו לא ראינו בני אדם נושאים ונותנים רק בתחית המתים לבד היקומו ערומים[89] או בלבושיהם וכיוצא באלו השאלות.

ז אמנם העולם הבא נשכח לגמרי. ועוד שאנחנו בארנו שם וגלינו שתחית המתים פנה מפנות תורת משה רבינו ע״ה ושאינה התכלית האחרון אבל התכלית האחרון הוא חיי העולם הבא. וכל זה כדי לבאר הספק הגדול אשר יחשב שאין בתורה גמול ולא עונש אלא בעולם הזה ושלא נזכר בה גמול ולא עונש בעולם הבא בבאור. ובארנו מדברי התורה לפי מה שפרשו לנו המקבלים שהתורה כונה אל התכלית האחרון בגמול והוא חיי העולם הבא ואל התכלית האחרון בעונש והוא הכרת מן העולם הבא. ואלו הענינים בעצמם הם אשר בארנום והארכנו בהם גם כן בחבור בהלכות תשובה.

---

1 והיה] ויהיה בדהמ. (ההם) ב. אשר [זכרנו] ב. 2 והחלונו] זה חלוש ב; זה חלונו ד. באמתת] אמתת ב. (הבא) בד. וזכרנו [בו] אג. 4 והודענו] והודיענו א. 5 ששמתנו] אשר שמתינו א; אשר שמתנו גומ. לביאור] לבאר בה; ולבאר מ. 6 שאנחנו] שאנו ב. (ונותנים) ב. (רק) מ. 7 בלבושיהם] במלבושיהן ב. וכיוצא] או כיוצא ו. 8 נשכח] שכחוהו אבגד. 8 בארנו שם] שם בארנו אג. (שם) מ. 9 וגלינו] עניינו ב; עלינו מ. המתים [היא] בגהמ. 10 התכלית] תכלית מ. האחרון] אחרון ה. אבל התכלית] והתכלית ו. וכל] ועל ה. 11 (כדי) ד; כדאי ה. בתורה] פנה מ. 12–11 גמול ולא עונש] לא גמול ולא עונש אג; עונש וגמול ב; גמול ועונש דה. 12 (אלא . . . עונש) בדה. 13–12 בעולם הבא בבאור] לעולם בבאור ב; לעולם הבא בבאור ד; בביאור לעולם הבא ה. 13 התורה] תורה ה. שפרשו] שפרשנו ג. (לנו) [רז״ל] ה; לנו [רז״ל] ב. (המקבלים) ב; ומקבלים ה. 15–14 (התכלית . . . ואל) בד. 14 בגמול] מן הגמול [הטוב] מ. 15 (בעונש) מ. ואלו] ואל ג. 16 בארנום] ביארנו ד. (בהם) ה. בחבור] בחיבורינו הו.

6 פכאן מן גֻמלה̈ תלך אלאצול אלתי נבהנא עליהא העולם הבא. ואכ̇דנא אן נכ̇בר בחקיקה̈ העולם הבא וטוולנא פיה אלכלאם וד̇כרנא אדלה̈ נצוץ אלכתב ואדלה̈ כלאם אלחכמים ז״ל עליה ותאוולנא מא יליק באהל אלעלם תאוילה. ובינא ען אנפסנא פי פרק חלק וצרחנא באלסבב אלד̇י גַעלנא קצדנא תביין העולם הבא דון תחית המתים. וקלנא אנא לא נרי אלנאס יאכ̇דון ויעטון אלא פי תחית המתים פקט הל יקומון עראיא[8] או בת̇יאבהם ונחו הד̇ה אלמסאיל.

7 ואמא העולם הבא פמצ̇רב ענה. ת̇ם אנא ביינא הנאך ואוצ̇חנא אן תחית המתים קאעדה̈ מן קואעד שריעה̈ משה רבינו ואנהא ליסת אלגאיה̈ אלקצוי בל אלגאיה̈ אלאכ̇ירה̈ הי חיי העולם הבא. וכל הד̇א חתי ביינא אלמשכל אלעצ̇ים אלד̇י יצ̇ן אן ליס פי אלתורה גַזא גיר פי אלדניא ואנה לם יד̇כר פיהא גַזא ולא עקאב פי אלאכ̇רה̈ בתצריח. פביינא מן נצוץ אלתורה עלי מא שרחו לנא אלנאקלון אן אלתורה קצדת אלגאיה̈ אלאכ̇ירה̈ פי אלגַזא והי חיי העולם הבא ואלגאיה̈ אלאכ̇ירה̈ פי אלעקאב והי אלכרת מן העולם הבא. והד̇ה אלמעאני בעינהא הי אלתי ביינאהא וטוולנא פיהא איצ̇א פי אלחבור פי הלכות תשובה.

---

2 [2] הלכות תשובה ח׳. 5 [4] הל׳ צד 3–1. 9 [8] הל׳ צד 29, 18–13.
18 [17] הלכות תשובה פרק ח׳ ופרק ט׳.

---

1 (גְמלהֹ) ח. אלתי נבהנא עליהא] אלתנביה עליי חיי ז. [ואכדנא] וטוולנא ז. 4 (עליה) ז. 6 דון] אן ח. וקלנא] קלנא ז. 7 הל] והל ז. 8 אלמסאיל] אלמסאלי ז. 9 פמצ̇רב] פמצ̇רוב ח. 10 (משה רבינו) ז. 11 אלקצוי] אלאקצא ז. 13–14 אלתורה גְזא . . . עקאב] אלתורה גְזא ולא עקאב ח.

התלמודיים עקרים תוריים על צד הספור לא על צד הביא הראיה כי הבאת הראיה על השרשים ההם צריך למהירות בחכמות רבות לא ידעו התלמודיים דבר מהם כמו שבארנו במורה הנבוכים[7]. ובחרנו להיות האמתות מקובלות אצל ההמון לפחות.

ה וזכרנו בפתיחת חבור המשנה עקרים ראויים להאמין בנבואה ועקרי הקבלה ומה שיתחייב שיאמינהו כל רבן[8] בתורה שבעל פה. ובארנו בפרק חלק שרשים נתלים בהתחלה והגמול ר"ל מה שנתלה ביחוד ובעולם הבא עם שאר פנות התורה. וכן עשינו גם כן בחבור הגדול המכונה משנה תורה שלא יכירו מעלתו אלא המודים על האמת מאנשי הדת והחכמה כשיהיה להם שֵׂכל טוב[8a] והכרה בדרכי החבור וידיעה בפזור הדברים ההם אשר קבצתים ואיך סדרתים. וזכרנו בו גם כן כל העקרים התוריים והתלמודיים וכונו בזה שיהיו אלו הנקראים תלמידי חכמים או גאונים או כמו שתרצה שתקראם בונים סעיפיהם על שרשים תלמודיים ותהיה תורתם סדורה על פיהם ותלמודם כולו עולה בידים[8b], וכל זה נבנה על עקרים תוריים ולא ישליכו ידיעת השם אחרי גום אבל ישימו השתדלותם הגדול וזריזותם על מה שישלימם ויקרבם אל בוראם לא על מה שיביא לחשוב בהם השלמות אצל ההמון.

---

1 הביא] להביא ה; הבאת מ. 2 הראיה] ראיה ב ה. 3 לא] ולא ו; שלא מ. 4 ובחרנו] ובארנו ב. האמתות] האמתיים ה. 5 ראוים] הראוים ו. 6 שיתחייב] שנתחייב ד ה. 6 שיאמינהו] שיאמינוהו ד מ. בתורה] שבתורה ה. 7 והגמול] ובגמול א ג ה ו מ. 8 ביחוד [ה'] ה; ביסוד מ. 9 בחבור] בחיבורנו ב. שלא יכירו] אשר לא יבינו מ. מעלתו] מעלותיו ב. 10 אלא] לא ב; כי אם אלו ה. כשיהיה] שיהיה ב ה. 11–12 (וידיעה . . . כל) ד. 11 (ההם) מ. 13 והתלמודיים] התלמודיים ה. וכונו] כונו מ. או [חכמים או] ו מ. 14 (שתרצה) א ב ד. (שתקראם) ה ו; שתקרא א. בונים] בו עם ד. 16 (בידם) ד; יפה ב. עקרים [גדולים] ה. 17–18 שישלימם ויקרבם אל] שיבאו בהם השלמות אצל ד. 18 אל] אצל ב. בוראם] הבורא [ית'] ה. (מה) ה. (לחשוב) ב. בהם [על] ה; בהם [מחשבות] ו.

דינייה̈ עלי ג̇הה̈ אלאכ̇באר לא עלי ג̇הה̈ אלאסתדלאל אד̇ אלאסתדלאל עלי תלך אלאצול מפתקר אלי מהארה̈ פי עלום כת̇ירה̈ לא יעלם פקהא אלשריעה̈ שייא מנהא כמא ביינא פי אלדלאלה̈[7]. פאת̇רנא אן תכון אלחקאיק מקבולה̈ ענד אלכאפ̃ה̈ פלא אקל̃ מן הד̇א.

5 פד̇כרנא פי צדר תאליף̇ אלמשנה אצול תעתקד פי אלנבוה̈ ואצול אלנקל ומא ילזם אן יעתקדה כל רבאני[8] פי תורה שבעל פה. וביינא פי פרק חלק אצולא תתעלק באלמבדא ואלמעאד אעני מא יתעלק באלתוחיד ובהעולם הבא מע סאיר קואעד אלשריעה̈. וכד̇לך פעלנא איצ̇א פי אלחיבור אלכביר אלמלקב במשנה תורה אלד̇י לא יערף̇ קדרה אלא ד̇וי אלאנצאף̇ אהל אלדין ואלעלם אד̇א כאנת להם קראיח[8a] ג̇יידה̈ ומיזה̈ בטרק אלתאליף̇ ומערפה̈ בתשתית תלך אלאשיא אלתי ג̇מעת וכיף̇ חצל וצ̇עהא. פד̇כרנא פיה איצ̇א ג̇מיע אלאצול אלדינייה̈ ואלפקהייה̈ קצדא מנא אן יכון האולי אלד̇ין יסמון תלמידי חכמים או גאונים או כיף̇ שית אן תסמיהם אן יבנו פרועהם עלי אצול פקהייה̈ פתכון תורתם סדורה על פיהם ותלמודם כולו עולה בידם[8b]. וג̇מיע ד̇לך בני עלי אצול דינייה̈ ולא ירמו מערפה̈ אללה כ̇לף̇ צ̇הורהם בל יג̇עלון וכדהם אלאעצ̇ם וחרצהם עלי מא יכמלהם ויקרבהם מן באריהם לא עלי מא יוהם פיהם אלכמאל ענד אלעואם̃.

---

6 [5] המ' צד 30–7. 8 [7] הל' צד 21–13. 11 [9] הלכות יסודי התורה והלכות תשובה.

---

1 (אד̇) ז. 2 (אלאסתדלאל) ז ח. מפתקר] מפתקרה̈ ז. 4 אלחקאיק] אלדלאיל] חקאיק ז. 6 (תאליף̇) ח. תעתקד] יעתקד ז. 7 רבאני] רבאן ח ט. 10 (אלכביר) ח. 12 קראיח [ד̇כייה̈] ז. 13 חצל] אצל ח. 15 חכמים] או חכמים] ח. 18 בני] מנע ז.

ג וציור זה הענין הוא אשר הביא הלשון והיד לחבר בכל ענין שנקוה בו מה שזכרנו מן הקבוץ והבאור. וכאשר נחלצנו לזה ראינו שאין מן הדין לכוין למה שנרצהו ר״ל לבאר ולקרב סעיפי הדת ונניח שרשיו נעזבים שלא אבארם ולא אישיר על אמתתם. וכל שכן שכבר פגשנו אדם שהיה נחשב מחכמי ישראל וחי השם היה יודע דרך הלכה ונשא ונתן במלחמתה של תורה לפי מחשבתו מנעוריו והוא היה מסופק אם השם גשם בעל עין ויד ורגל ובני מעים כמו שבא בפסוקים או אינו גוף.

ד אמנם אחרים שפגשתי מאנשי קצת ארצות פסקו לגמרי שהוא גוף והחזיקו ככופר מי שאמר חלופו וקראוהו מין ואפיקורוס והבינו דרשות ברכות על פשוטיהן וכיוצא בזה שמעתי על קצת אנשים שלא ראיתי. וכאשר ידענו באלו האובדים לגמרי ושהם מזקינים[5a] וחושבים שהם חכמי ישראל והם הסכלים מבני אדם ויותר תועי דרך מן הבהמות וכבר נתמלא מוחם משגעונות הנשים הזקנות[6] ודמיונות נפסדים כנערים וכנשים ראינו שצריך לנו לבאר בחבורינו

---

1 אשר הביא] שהביא ה. הלשון והיד] לשוני וידי מ. והיד] והיה ה. בכל] כל ו. 2 ענין (קשה) ה. לזה] בזה מ. 3 שאין] שהוא ב. לכוין] לדון ב; להם ד. למה] מה גמ. ר״ל] כלומר דומ. ולקרב] ולקבל ה. 4 ונניח] ולבאר א; ולהניח בגדמ. (נעזבים) מ. אבארם] נבארם ו. ולא] ושלא בדהו. (על) בדה. על אמתתם] את מדתם מ. 5 וכל] כל ד. נחשב] נחשב [שהיה] בה; חשוב [ויהיה] ד. (וחי השם) ה. 6 היה] והיה ה. היה יודע] יודע היה אגדו. (דרך הלכה) ב; היה דרך ארץ ד. ונשא ונתן] ונושא ונותן ב. 7 מסופק] מסתפק בו. אם [היה] א. השם [היה] ג. גשם [או] ג. עין] צורה ב. עין ויד ורגל] ויד ורגל ועין ב; יד ורגל ועין ד. (ורגל) ו. 8 (שבא) ד. אינו] שאינו מ. 9 שפגשתי] שפגשנו ו. מאנשי [דעת] ה. ארצות] ארצותינו ו. 10 ככופר] לכופר ה. שאמר] שיאמר גומ. וקראוהו] ויקראוהו ה. 11 והבינו] והביא ה. דרשות [מסכת] אגומ. דרשת [ממסכת] ה. בזה] בהם מ. 12 ידענו] ידעתי ה. באלו האובדים] כי אלו נאבדים ה. ושהם] שהם בהו. 13 וחושבים] וחשובים ב. והם] ואם הם בה; והם הם ו. מבני] שבבני בומ. 14 תועי דרך] טפשות ה. דרך [ארץ] ד. הבהמות] הבהמה בד. 15 ודמיונות] ודמיונם ב; ודימית׳ ד; דעות מ. נפסדים] הנפסדות בדה. לנו לבאר] לבאר לנו ו. (לבאר) מ.

3 ותצוור הדׄא אלמעני הו אלדׄי אטלק אללסאן ואליד ללתאליף פי כל גרץׄ נרגׄו פיה מא דׄכרנא מן אלגׄמע ואלתביין. פלמא תגׄרדנא לדׄלך ראינא אנה ליס מן אלדין אן נקצד למא נרידה מן תביין ותקריב פרוע אלדין ונתרך אצולה מהמלהׄ לא נביינהא ולא נרשד לחקיקתהא. ולא סימא בכוננא לקינא בעץׄ מן יצׄן אנה מן חכמי ישראל לעמר אללה אנה כאן ידרי דרך הלכה וישא ויתן במלחמתה של תורה בזעמה מנעוריו והו ישךּ הל אללה גׄסם דׄו עין ויד ורגׄל ואמעא כמא גׄאת אלנצוץ או ליס הו גׄסם.

4 אמא בעץׄ מן לקיתה מן אהל בלאד מא פקטעו אנה גׄסם וכפّרו מן קאל כׄלאף דׄלך וסמّוה מין ואפיקרוס וחמלו דרשות ברכות עלי צׄאהרהא ומתׄל הדׄא סמעת מן בעץׄ מן לם נראה. פלמא עלמנא בהאולי אלכׄאסרין גׄדא וכונהם ישכّון[5a] והם יזעמון אנהם חכמי ישראל והם אגׄהל אלנאס ואצׄلّ סבילא מן אלבהאים וקד אמתלת אדמגתהם מן כׄראפאת עגׄאיז[6] וכׄיאלאת פאסדהׄ כאלצביאן ואלנסואן ראינא אנה ינבגי אן נביין פי תואליפנא אלפקהייהׄ אצולא

1 אללסאן ואליד] אליד ואללסאן ז. ואליד [גׄמיעא]. ט. 2 ללתאליף] עלי אלתאליף ט. 3 אנה] אן ז. אלדין] אלחק ח. 4 פרוע] פרע ט. פרוע . . . אצולה] פרוע אלדין לא סימא בכוננא לקינא ואתרך אצולה ז. ונתרך] ואתרך ח. 5 נביינהא] אביינהא ז ח. 6 אנה] אנה [עאלם ואנה] ז. 7 בזעמה מנעוריו] מנעוריו בזעמה ז. 8 הו] הו [דׄו] ח. 9 מא] מן ז. 10 (קאל) ט. כׄלאף] כאלף ט. 14 אדמגתהם . . . וכׄיאלאת] אדמגתהם מן עגׄאיב וכׄרפאת וכׄיאלאת ז. 15 (אלפקהייהׄ) ח.

ב וכשאירע זה בדברי השם כל שכן וכל שכן שיארע כיוצא בו בדברי בשר ודם כאשר אירע לקצת האומה[3] בפירוש דברינו בפנה מפנות התורה שאנחנו כוננו להעיר על פנה גדולה שלא היו משגיחין אליה וספקו מפני זה בפנה מבוארת גלויה באומה אין ספק בה. וזה שאנחנו כאשר נחלצנו[4] למה שנחלצנו אליו מן החבורים בתלמוד התורה ובאור משפטיה וכוננו בזה אל רצון השם ית׳ לא לבקש שכר מבני אדם ולא כבוד אבל להישיר ולבאר ולהבין למי שקצרה הבנתו להבין דברי מי שקדמנו מחכמי התורה ז״ל לפי מה שחשבנו. ונראה לנו שאנחנו קרבנו והקלנו ענינים רחוקים עמוקים וקבצנו וחברנו ענינים מפוזרים ומפורדים וידענו שאנחנו מרויחים על כל פנים. והוא שאם היה הענין כמו שחשבנוהו מהיותנו מקילים ומקרבים ומקבצים מה שלא עשה כיוצא בו אחד ממי שקדמנו כבר עלתה בידינו תועלת בני האדם והגמול מהשם. ואם אין הדבר כן ולא עלה מדברינו תוספת ביאור ולא הקל על מה שחבר זולתנו מן הקודמים עלה בידנו הגמול מהשם לבדו ויש לנו כונתנו ורחמנא לבא בעי[5].

---

1 השם [ית׳] ב ד. (וכל שכן) ה. שיארע] שאירע א ג מ; שיארע [זה] ו. כיוצא] כביוצא ב ד ה; וכיוצא ו. 2 בו] בזה ב ד ה. האומה] האמונה ב ד. בפירוש] כפי ד. 3 שאנחנו] שאנו ב. 4 מבוארת] מבוארה ו. באומה] באמת ו. 5 כאשר נחלצנו] כשנחלצנו ה. 6 התורה] תורה ה. משפטיה] משפטה ב. לא] ולא מ. 7 אבל] אלא ב; אבל [לבארם] ג. ולבאר] לבאר ב. ולבאר ולהבין] להבין ולבאר ד. 8 שקצרה] שקצר ד ה. הבנתו] דעתו ב ג; תבונתו ד ה. (דברי) ד ה ו. מי] מה ד ה. (התורה) ב. (ז״ל) ה. 9 שחשבנו] שחשכו עינינו ד. ונראה לנו] ויראה לי ב. שאנחנו] שאנו ב. 10 ומפורדים] ונפרדים מ. 11 היה] יהיה ב ד. 11 כמו] כאשר א. 11 מהיותנו] בהיותנו ה. 12 ומקרבים ומקבצים] ומקבצים ומקרבים א. 12 כיוצא] כביוצא ד. 12 בו] בזה א. 12 (אחד) א. ממי] ממה ו. שקדמנו] שהקדימנו ב; שהקדמנו ד. כבר] וכבר מ. 13 האדם] אדם ב ג. מהשם] מאת השם [ית׳] ב ה; מאת השם [יתברך לבדו] ד. 14 עלה] עלתה ו. מדברינו] בידינו ב. ולא הקל] ואל תקל א. 15 מן [החכמים] מ. הקודמים [החיבורים] ה. מהשם] מהשם [ית׳] ב ה. כונתנו [לטובה] ה.

2 פאד̇א אעתרי הד̇א פי כלאם אללה פבאלאחרי ואלאג̇דר אן יעתרי מת̇ל ד̇לך פי כלאם אלבשר כמא אעתרי לבעץ̇ אלמלּה̇[3] פי תאויל כלאמנא פי קאעדה̇ מן קואעד אלשריעה̇. לאנא קצדנא ללתנביה עלי קאעדה̇ עצ̇ימה̇ מגפול ענהא פשכּו בד̇לך והי קאעדה̇ ביינה̇ ואצ̇חה̇ פי אלמלּה̇ לא אשכאל פיהא. וד̇לך אנה למא תג̇רדנא[4] לה מן אלתואליף פי פקה אלשריעה̇ ותביין אחכאמהא קצדנא פי ד̇לך וג̇הה תע̇ לא טלב אג̇רה̇ מן אלנאס ולא כראמה̇ בל ארשאד ואבאנה̇ ותפהים למן קצר ען פהם כלאם מן תקדמנא מן עלמא אלשריעה̇ ז̇ל בחסב מא צ̇ננא. ובדא לנא אנא קד קרּבנא וסהּלנא אמורא בעידה̇ עויצה̇ וג̇מענא ואלפנא אמורא משתתה̇ מתפרקה̇ ועלמנא אנא ראבחין עלי כל חאל. וד̇לך אנה אן כאן אלאמר כמא צ̇ננאה מן כוננא סהלנא וקרבנא וג̇מענא מא לם יפעל מת̇לה אחד ממן תקדמנא פקד חצלנא עלי אפאדה̇ אלנאס ואלאג̇ר מן אללה. ואן כאן ליס אלאמר כד̇לך ולא חצל מן כלאמנא זיאדה̇ ביאן ולא תסהיל עלי מא אלּפה אלגיר ממן תקדם פקד חצלנא עלי אלאג̇ר וחדה ולנא נייתנא ורחמנא לבא בעי[5].

16–17 [15–16] סנהדרין, ק'ו, ב.

1 אעתרי הד̇א] כאן הד̇א אלאעתרא ז; אעתרי (מת̇ל] הד̇א ט. פבאלאחרי] באלאחרי ח. 1–2 ואלאג̇דר . . . אלבשר] ואלאג̇דר כלאם אלבשר ז. 2 לבעץ̇] בעץ̇ ט. אלמלה̇] אלבלה ז ח. 3 לאנא] לאנה למא ז. 5 אנה] אנא ט; (אנה) ח. 6 אלתואליף] אלתאליף ז ט 9 צ̇ננא] צ̇נננאה ט. 10 בעידה̇ עויצה̇] כת̇ירה̇ בעידה̇ ח. 11 מתפרקה̇] מפתרקה̇ ט. ראבחין] ראבין ט. 12 צ̇ננאה] צ̇נננא ז. כוננא] בחת̇נא (אנא] ט. (וג̇מענא) ט. 14 ואלאג̇ר . . . ואן] ואלאג̇ר חאצל ואן ז. 15 זיאדה̇] זיאד ח. (ביאן) ז. ממן] ממא ח.

בצדק כל אמרֵי פי — אין בהם נפתל ועקש.
כלם נכוחים למבין — וישרים למוצאי דעת.
אדם ערום כסה דעת — ולב כסילים יקרא אולת.

א   אמר שמואל בן תבון אמר החכם הגדול הרב רבינו משה בן מיימון ז"ל אינו רחוק שיכון האדם לבאר ענין הקדמה מן ההקדמות בלשון מבואר פשוט וישתדל בו לדחות[1] הספקות ולהסיר הפרושים ויבינו חולי הנפשות מן הלשון ההוא הפך ההקדמה אשר כיון לבארה. והנה אירע כיוצא בזה בדברי השם יתעלה והוא כאשר כיון אדון הנביאים להודיענו בדבר השם ית' שהוא אחד אין שני לו ולהסיר מנפשותינו הדעות הנפסדות ההם אשר האמינום המשניים אמר מבאר לזאת הפנה שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד. והביאו הנוצרים[2] ראיה מזה הפסוק על שהאלוה שלשה ואמרו אמר י"י ואמר אלהינו ואמר י"י הנה אלו שלשה שמות. ואמר אחר כן אחד ראיה שהם שלשה ושהשלשה אחד חלילה לאל[2a].

---

4 (אמר) ב מ. (שמואל בן תבון) מ. (החכם) ה. (הגדול) ג ד ה. (הרב) ה. (רבינו) ג ה. 5 בן [הרב ר'] ב; בר ג; בן [הרב] ו. 4–5 (הרב . . . מימון) מ. 5 האדם] אדם מ. 6 ההקדמות] הקדמות ד. בו] בהם ה. 7 הפרושים] השיבושים ד; ובזה לא ה. ויבינו] יבינו ה. ההוא] הוא ב. הפך [מן] א ג. 9 והוא כאשר כיון] כי כשהתכון מ. להודיענו] להודיע לנו ה; להודיענו [מפי הגבורה] מ. בדבר השם] בבורא ו. (בדבר) מ. השם] שהשם מ. 10 (שהוא) מ. (אחד) ה. אין] ואין א ג מ. שני לו] לו שני א ג. (ההם) ב ה ו. 11 האמינום] האמינו [כי הם] ה. המשניים] המשונים ב; ב' ה; המשוגעים מ. מבאר] מבואר ב מ. לזאת] זאת ה. 12 מזה] מן ב. 12–13 (על . . . ואמרו) ב. 12 שהאלוה] שאלוה ד. 13 (ואמרו) ד. אמר] ואמר ד. (ואמר אלהינו) ד. הנה] והנה ד. (אלו) ד. 14 כן] כך ב. (ראיה . . . והשלשה) ד. אחד [וחלילה] ד. לאל [מרשע מזה] ד.

בשם י״י אל עולם

בצדק כל אמרי פי — אין בהם נפתל ועקש.
כלם נכוחים למבין — וישרים למוצאי דעת.
אדם ערום כסה דעת — ולב כסילים יקרא אולת.

1 ליס במסתנכר אן יקצד אלאנסאן לתביין מעני קצ̇ייה̈ מן אלקצ̇איא בעבארה̈ ביינה̈ ואצ̇חה̈ קד תחרّי פיהא דפע[1] אלאשכאלאת ואזאלה̈ אלתאוילאת פיתאוול לה אלמרצ̇י אלאנפס מן תלך אלעבארה̈ נקיץ̇ אלקצ̇ייה̈ אלתי קצד ביאנהא. וקד אעתרי מת̇ל הד̇א פי כלאם אללה תע̇ וד̇לך אנה למא קצד סייד אלנביין אעלאמנא באמר אללה באנה תע̇ ואחד לא נדّ לה וליזיל מן אנפסנא תלך אלארא אלפאסדה̈ אלד̇י אעתקדהא אלת̇נוייה̈ קאל מביינא להד̇ה אלקאעדה̈ שמע ישראל י״י אלהינו י״י אחד. פאסתדלّ אלנצארי[2] בהד̇א אלפסוק עלי אן אללה ת̇אלת̇ ת̇לאת̇ה̈ וקאלו קאל י״י וקאל אלהינו וקאל י״י פהד̇ה שלשה שמות. וקאל בעד ד̇לך אחד דליל אנהם ת̇לאת̇ה̈ ואן אלת̇לאת̇ה̈ ואחד תע̇ עמא יג̇הלון[2a].

---

2 [1] משלי ח׳, ח׳. 3 [2] משלי ח׳, ט׳. 4 [3] משלי י״ב, כ״ג. 12 [11–12] דברים ו׳, ד׳.

---

1 [מקאלה̈ אלפהא הדרת רב̇ משה הרב המובהק בר̇ מימון הרב ז̇ל̇ פי תחיית המתים] בשם י. בשם . . . עולם] בשם רחמן ח. עולם [הד̇י ג̇ואב תחית המתים לרבינו משה בירב מימון ז̇צ̇ל̇ קאל] ז. 2 [מקאלה̈ לרבינו משה ב̇יר̇ מימון ז̇צ̇ק̇ל̇ רד פי תחית המתים אד̇ קאל] בצדק ט. 4 אולת [קאל] ז; אולת [רסאלה̈ תחיית המתים קאל משה רבינו ב̇יר̇ מימון ז̇צ̇ל̇] ח; אולת [קאל ז̇צ̇ל̇ פי אלג̇ואב] ט. אולת [קאל משה בר̇ מימון הרב ז̇ל̇ ספרדי] י. 5 לתביין [אלמעאני אעני] ז. 7 לה] האולי ח. אלמרצ̇ין] מרצ̇א ז. 8 וקד] קד ח. 10 אעלאמנא] לאעלאמנא ז י; אן יעלמנא ט. באנה] אנה ט. וליזיל] ולו זיל ח. 11 אעתקדהא] יעתקדהא ט. 13 אללה] תעאלי ז. 15 תע̇ [אללה] ט. עמא] ען מא ז.

מקאלה̈ פי תחית המתים

מאמר תחיית המתים להרמב"ם ז"ל

[illegible]

אמר שמואל בן יהודה אבן תבון [illegible]
ז"ל . [illegible]

[illegible]

[illegible] ה' [illegible]

[illegible]

[illegible]

בשם יי אל עולם

הלי גואבותית המתרגם לרבנו
משה בירב מימון ז״ל׳ קל בצדק כל אמרי פי אין
בהם נפתל ועקש׳ כולם נכוחים למבין וישרים למו׳
צאי דעת׳ ולא בפנינים יקרין אותת׳ קאל לים גמסתג׳
כר אן יקצי אלאנסאן לתביין אלמעאני אעני מעני מקאלה
מן אלקצאיד בעבארה בינה ואלתאה קד תחלא פיה מן
דפע אלמש כלאם ואצלה אלתחויאת׳ פיתחלל עלי
מרצאת אלאנפס מן תלך אלעבארה נקיה אלקציד׳ אלתי
קצד בינאנהא׳ לקד אעתרא מתלהדי פי כלאם אלה
תע׳ אסמה ודלך אנה לאן קצד פיה אלנבין לאשעאר׳
מנה באמר אלה אלמנזל תע׳ ואחד לא ני׳ לה ולא ילצק עין
אנפסנא תלך אלאמר אלמסדרה אלתי אעתקדה אלהנויה קל
מב׳ [illegible] יי׳ ע ישראל ש׳ [illegible] יהו׳
תחתל אלעאדה ברב׳ [illegible] עלי אן [illegible] תלת תלאותה
ונקל קאל [illegible] וקאל [illegible] וקאל יי׳ פהיה שלשה שמות. נקל
בנער דלך אחד דלכל [illegible] תלאתה אן אלאלאש תאחד
[illegible] אלעקיקה פי כלאם
אלה פבלאמור ולאגדד כלאם אלמשר׳ פמא אשתרזן
לבעץ אלאמה פי תחויל אלאמגנה פי מאשר מן קוא שר
אשרפה [illegible] לאנה למא קסנא לאלהנבי עלי קאעדה
עשרה [illegible] פמלמה בדלך והי קאעדה בילה
ואיצא פר[illegible] מושכל פיה [illegible] ודלך אנה למא תגדד

FACSIMILES

A. From a MS. of the Judeo-Arabic original in the Library of the Jewish Theological Seminary.

B. From a MS. of Ibn Tibbon's Translation in the British Museum.

מקאלה̈ פי תחית המתים
מאמר תחית המתים

במקורו הערבי ובתרגום שמואל אבון תבון
ובצרוף פרושו לקצת מלים בהעתקה
עם מבוא והערות ושנויי נוסחאות

ערוך עפ"י כתבי יד ודפוס ראשון

ע"י

יהושע פינקל

ניו יורק
האקדמיה האמריקנית למדעי היהדות
ת"ש